

ORIGEN I EVOLUCIÓ DE LA LLENGUA CATALANA

Joan C. Vidal

Els orígens del català des de la llengua d'Occitània,
les evolucions territorials del català sobre el basc,
el mossàrab i l'àrab.

—Procés històric—

— 3a edició ampliada i millorada —

Copyright © Joan Carles Vidal

Primera edició: gener de 2007

Segona edició revisada: abril de 2008

Isbn: 978-84-96125-72-8

© La Busca edicions s.l.

Tercera edició (electrònica): abril de 2012

NOTA A LA 2ona EDICIÓ

Aquesta tercera edició respon no només a una revisió del material de la primera edició, si no que inclou millores a nivell de format, una nova presentació de certs punts clau, i correccions necessàries. Sobretot conté una renovació dels temes exposats: s'ha eixamplat l'apartat on es parla sobre la percepció de la llengua, i s'han afegit més dades sobre els dialectes ribagorçans. Aquestes adicions són producte del temps transcorregut entre el moment en que es van compilar la majoria de dades (bàsicament 1994-1996), i l'actualitat. Per al lector interessat, en la bibliografia es marquen aquelles obres consultades per aquesta segona edició; podrà copsar que en aquests darrers anys la producció d'articles sobre les parles ribagorçanes ha sigut notable.

INTRODUCCIÓ	9
CAPÍTOL I.	10
LA TEORIA DE LA GEOLINGÜÍSTICA COMERCIAL	11
CAPÍTOL II.	18
L'ORIGEN DE LA LLENGUA CATALANA	19
LA BASE LLATINA DE LA LLENGUA	21
CARACTERÍSTIQUES DE L' OCCITÀ	
COMPARADES AMB EL CATALÀ	23
SEGLE XIII: RUPTURA I EVOLUCIÓ SEPARADA	59
CONCLUSIONS FONÈTIQUES	66
EXEMPLES	71
OCCITANS I CATALANS	80
CONCEPTES I PENSAMENTS A PARTIR DEL SEGLE XIII	84
POSICIONS RESPECTE A L'ORIGEN DEL CATALÀ	95
LES BASES PREHISTÒRIQUES DE LA LLENGUA	100
a. Hispania	101
b. Catalunya Vella	105
c. Occitània	108
RELACIÓ OCCITÀ-CATALÀ: ELS MOTIUS HISTÒRICS	111
a. Presentació del mapa I	111
b. Presentació del mapa II	116
c. Presentació del mapa III	128
d. Presentació del mapa IV	154
CONCLUSIÓ	160
CAPÍTOL III.	162
LA CATALUNYA VELLA	163
a. Les Corberes	163
b. El cas del Capcir	175
c. Del Carlit fins a Posets	178
d. L'Alta Ribagorça	180
LA CATALUNYA NOVA	185
a. El perquè dels límits del català	185

LES RECLADES DEL CATALÀ	
A LA CATALUNYA NOVA	191
a. El cas de Graus i de la Ribagorça Occidental	191
b. Extensió i estat del ribagorçano-grausí	222
e. La Llitera	239
d. Casp	245
e. El Baix Aragó i la Matarranya	246
PAÍS VALENCIÀ I MÚRCIA	251
CONCLUSIÓ	253
BIBLIOGRAFIA	257

Alguns signes fonètics emprats en aquest treball (Alfabet Fonètic Internacional - A.F.I.):

ə	(dial. orientals: casa, reunió)
ü	(francès: lune)
j	iogurt, mai (també semivocàlica)
w	cau, quatre, seu (també semivocàlica)
β	sabó, nebot
ð	didal, (anglès: the)
θ	(castellà: cazuela, cinco; anglès: thing)
k	casa, cop, amarg, saquejador
ŋ	cantar, pont
ɲ	engegar, engany
tʃ	ratxa, maig
ʃ	xiular, xai, feix
z	zona, resar
ʎ	llom, coll
χ	(castellà: jefe, girar)
dʒ	fetge, platja
ʒ	gerd, dijous

Les vocals que seran subratllades (/məziə/), indiquen la vocal tònica de cada paraula. La barra vertical | separa el cognat occità del català. Els límits entre llengües o entre dialectes que apareixen en els mapes s'han constituït mitjançant l'orografia (serres, rius, ports...), ja que limitar emprant fronteres municipals és un procediment obsolet per dues raons: una, que en el transcurs del temps han canviat de tal manera que pobles catalanoparlants han de passar ara per aragonesoparlants; l'altra, que des de bon començament, les

fronteres municipals no han respectat la isoglossa (veure SANCHIS GUARNER, 1982).

INTRODUCCIÓ

Una de les matèries que tracta aquest treball ja fa més d'un segle que dura; s'ha intentat des de llavors filiar la llengua catalana als grups que abasten un conjunt de llengües amb característiques que comparteixen en comú (gal·loromànic o iberoromànic en el que ens pertoca)... aquestes diferents teoritzacions, suposadament, ens revelarien si el català té un origen en l'occità o provençal. Com es veurà, hi ha proves suficients com per afirmar un origen occità del català, suficients com per aclarir definitivament aquest tema secular, on moltes vegades sembla que la teorització en un sentit o en un altre estava més relacionada amb la nacionalitat del lingüista que no pas amb les proves aportades.

Amb aquesta investigació, hom pot entendre algunes les incògnites que la llengua catalana té ara per ara, o si no, donar almenys les suficients raons per a fer dubtar del que ara es té per més segur (malauradament, la lingüística no és una ciència exacta). És així com la Fenolleda, el Capcir, la Ribagorça Occidental, i altres punts de l'Aragó, els anirem "visitant" des d'un punt de vista lingüístic i històric.

Per acabar aquesta introducció, cal remarcar que, per desgràcia, la lingüística està moltes vegades esbiaixada pels sentiments nacionals; personalment, crec que he estat el més objectiu e imparcial en les conclusions i tractament del material que hom pot permetre's, i espero que això ho pugui notar el lector.

CAPÍTOL I

TEORIA DE LA GEOLINGÜÍSTICA COMERCIAL

La lingüística, en estudiar els motius dels naixements de les diferents llengües romàniques es centra sobretot en: la influència de les llengües de substrat, però sobretot en els esdeveniments polítics, històrics i socials que van transcórrer entre els segles III al IX, època de transició entre el llatí vulgar i l'aparició escrita d'evidències de llengües romàniques. El cert és que una de les principals raons en la conformació d'aquelles llengües va ser amb molta probabilitat la geoeconomia: el llatí no era immutable, i evolucionava i es fragmentava per tot arreu, o sigui, apareixien canvis i innovacions regionals. La ciutat, motor d'aquests canvis per la seva major densitat de població, els va transmetre alhora a les viles i als pobles que en depenien d'ella mitjançant les seves relacions comercials, polítiques i culturals (però sobretot amb les relacions de caire econòmic); s'ha de vincular doncs l'extensió de cada llengua o dialecte amb l'àrea d'influència comercial en la que són, i a la vegada, amb els ens econòmics dependents (àrea comercial). No cal dir que, en un nivell més baix, les viles transmetien i transmeten d'igual manera el dialecte o llengua a les poblacions que depenen o dominen comercialment (és a dir, tal com els processos de substitució lingüística comencen generalment per les ciutats per acabar arribant a les zones rurals, el mateix procés serviria per a transmetre el dialecte o les noves evolucions lingüístiques). És evident que cada ciutat té un radi d'influència comercial, amb el que té un cert estatus de preeminència sobre un territori determinat, però també és bastant normal que hi hagi una ciutat capdavantera en comparació amb les del voltant, sigui a nivell econòmic o polític (ciutat- centre), amb el que les ciutats circumdants passen a participar del seu mercat, i en conseqüència, en el seu

dialecte o llengua. En conclusió, a nivell social, el que ara els economistes anomenen nucli comercial de primera categoria, abans es deia ciutat, el que ara en diuen un nucli comercial de classe C, per exemple, abans es deia vila. En definitiva, el més lògic és pensar que com més important era o és una entitat econòmica, més capacitat tindrà per a irradiar la seva parla. Aquesta vinculació entre àrea comercial i extensió de la llengua o dialecte és pot anomenar Teoria de la Geolingüística Comercial, amb la que, en teoria, esbrinant quines van ser les àrees comercials del passat, es podrien justificar les evolucions territorials que no hagin tingut causes històriques conegudes per a totes les llengües romàniques.

Com un fet que validaria aquesta teoria, es pot pensar que fins fa dos segles es degué donar aquest procés, encara que d'una forma imperceptible a causa de la seva lentitud: si hem de pensar en com podien arribar certs canvis fonètics als llocs isolats o als pobles, o fins i tot a ciutats allunyades (canvis que sumats articularan la futura llengua neoromànica), i si descartem altres causes com invasions, immigracions en massa, o altres fets històrics remarcables que poguessin aportar les innovacions lingüístiques al vell estrat llatí, antigament sols existien quatre tipus de contactes freqüents (a més freqüència, més influència en la parla): els contactes politico-administratius, els contactes religiosos, els contactes socials o veïnals, i els contactes economico-comercials. Si valorem la importància lingüística de cada tipus, es pot valorar que:

- a) Que dels contactes politico-administratius (guerres, impostos, vassallatge...), van ocupar una part ínfima en la vida, i per tant, són poc propensos a poder modificar el llenguatge adquirit, però si a les diglòssies

i als bilingüïsmes de molts casos.

- b) Els contactes religiosos, amb un cop a la setmana com a mínim, haurien proporcionat una tendència arcaïtzant als parlants una vegada ens hi fixem en la seva natura (misses en llatí), encara que això seria aplicable a gairebé tots els parlants de la Romania, quedant el seu efecte diferenciador reduït. Després del Concili de Tours (segle IX), on s'establirà predicar en la llengua d'ús habitual de cada contrada, menys importància lingüística podien tindre els contactes religiosos.
- c) Amb els contactes socials o veïnals: no es pot basar tampoc la irradiació lingüística a causa del seu caràcter intern, (del poble, de la vila...). Únicament amb les agrupacions populars (aplecs, festes...), es podrien transmetre les innovacions lingüístiques als pobladors dels indrets més allunyats (i tanmateix als que no són tan llunyans), però el caràcter eventual d'aquestes excepcions fan prendre-se-les amb relativa importància.
- d) Els contactes economico-comercials: amb la freqüència mínima d'un cop a la setmana (el mercat, les compres). Des d'aquí sí que es pot parlar d'un important influx lingüístic; molt més si comptem amb la presència de mercaders d'altres ciutats i contrades, i sobretot del flux provinent de la ciutat-centre. Clar que tot això, des del s. XVIII, amb l'aparició de l'administració pública, l'escola, els hospitals, la televisió, la ràdio, els viatges de plaer o turisme, etc., déu haver fet que s'hagi afeblit en bona mesura tot aquest procés de transmissió natural de les innovacions lingüístiques en el conjunt de les llengües romàniques.

Una vegada reconeguts els factors que condicionen l'arribada d'innovacions lingüístiques, es poden identificar els factors pels que una vila, poble, o ciutat depenguessin d'un o d'un altre ens econòmic superior eren:

- 1) La distància, els accidents geogràfics, les fronteres polítiques.
- 2) El cost físic i econòmic per fer el viatge. Posem un exemple: una vila que dista a 40 Km. d'una ciutat es relaciona més amb una que sigui a 80 Km.; o pot ser que hi hagi una ciutat a 40 Km., però passant a través d'una collada difícil, abrupta i tancada a l'hivern per la neu, mentre que a la vegada hi ha una altra ciutat a 55 Km.; en aquest darrer, cas segur que la vila depèn de l'àrea comercial de la darrera ciutat; i tant com una collada o serralada dificulten les relacions normals entre una vila amb una ciutat propera, una frontera entre dos estats pot arribar a tindre el mateix efecte segons sigui el moment històric (guerres, relacions tenses, aranzels, etcètera).

Com afecta en definitiva tot això a la formació o a l'extensió d'una llengua? Posem per exemple el cas d'un pagès medieval (a l'Edat Mitja la població rural a Europa era d'un 90%) que cultivés blat i visqués al poble A (per exemple Vulpellac); cada dia de mercat de la vila B (La Bisbal d'Empordà) hauria d'anar-hi tant per vendre el seu producte com per a comprar (vi, espardenyes, menjar, eines...). Aquest pagès, com tots els ciutadans, venedors i clients seus, havien d'entendre's en una llengua comuna, així, si aquell pagès sentia en aquella vila que per dir *caul* dien *col* per exemple, ell ho imitarà, doncs no li queda altre remei; i, amb el temps, a

casa seva emprarà *col* envers llurs familiars, ja siguin fills, dona, parents... Per què en aquella vila per anomenar *caul* es deia *col* ? Doncs per que la major part dels comerciants anaven / provenien de la ciutat C, que és la més prospera, en aquest cas Girona (basada antigament en una economia agrícola de cereals i bovins), que depenia i depèn de la ciutat-centre (D), Barcelona, capital del sector social, econòmic i polític de Catalunya, on els dirigents i les modes dominaven la forma i l'evolució de la llengua; on els comerciants de blat, vi, llet, productes manufacturats, etc., intercanviaven i intercanvien les seves mercaderies emprant la llengua catalana. Les ciutats-centre irradien doncs la llengua X, ja sia formada per l'evolució directa del llatí de la regió, el cas de París, o bé sia una llengua implantada per motius històrics: el cas de Madrid. L'esquema del principal corrent lingüístic és: $[X = D > C > B > A > \text{individu / pagès}]$, i a l'igual com ho fan les llengües, les ciutats-centre irradien també la cultura, els costums, les formes de pensar, les ideologies, les nacionalitats...

Aquesta teoria es pot aplicar tant a llengües com certs dialectes (com per exemple el cas de Sort, vila que irradia el dialecte pallarès a la regió que en depèn econòmicament; alhora Sort depèn de Lleida, ciutat que irradia el dialecte nord occidental. Lleida depèn de Barcelona, ciutat que irradia novetats a la llengua catalana). També explica per què els dialectes més allunyats de la ciutat-centre conserven més arcaïsmes lingüístics: el pallarès en conté més per la seva delimitació geogràfica i per que les relacions amb Barcelona són menys que les que pugui tenir Girona; és per això que triguen més temps a arribar les innovacions lingüístiques al Pallars.

La relació $X = D > C > B > A$, no sempre és continua, és a

dir, que en molts casos una vila depèn d'una altra vila més important gràcies a algun procés històric; també es donen casos on són les ciutats (amb llur regió), les que depenen d'una ciutat més atractiva o dinàmica (Com Saragossa, ciutat-centre per a l'Aragó, però que depèn alhora de la ciutat-centre de Madrid). Es pot anomenar a aquest fet com a viles/ciutats-comodins.

Tampoc les relacions econòmiques són lineals, el que vol dir que una vila o ciutat (amb el seu dialecte i regió), depenguin exclusivament el 100% del seu ens econòmic superior; el provençal per exemple, és un dialecte de l'occità, doncs les seves principals relacions econòmiques eren amb la ciutat-centre de Tolosa de Llenguadoc. Aquest dialecte però, té formes italianes a causa de que no totes les relacions eren exclusivament amb Occitània, n'hi havien al mateix temps amb el nord d'Itàlia.

En definitiva, aquesta teoria o estudi comercial i lingüístic, és aplicable al territori catalanoparlant, tot buscant les ciutats i viles amb llurs interrelacions econòmiques i polítiques del passat, sempre tinguent en compte que en el transcurs de la història decauen i es creen noves ciutats i viles, de la mateixa manera com també han evolucionat els mitjans de transport i les comunicacions: ponts, túnels i noves vies com ho són les actuals carreteres, que escurcen les distàncies al modificar el relleu per on passen (encara que això no ha estat tingut present en l'estudi a menys que canviés de forma substancial el quilometratge entre les diferents poblacions); com que les autopistes són el màxim exponent d'aquest cas, és per això que no són incloses a l'hora de fer els quilometratges en aquest estudi.

Així doncs, amb aquesta teoria, es pot donar un altre maridatge entre la lingüística i l'arqueologia, clar, com que per

l'última sabem quina extensió tenien moltes ciutats en temps passats, es pot fer una correspondència tal com: més extensió = més pes demogràfic = major grau / atractiu comercial, tal com de fet passa avui en dia.

Per últim, es pot veure que van ser els *pagus* de l'Imperi Romà, i després els comtats a l'Edat Mitja, la mena de prototip ideal d'una àrea politico-comercial delimitada geogràficament per serres, rius, llacs... i encapçalada per una vila o ciutat.

CAPÍTOL II

L'ORIGEN DEL CATALÀ

L'occità és una llengua derivada directament del llatí del sud de França; és la llengua materna d'un milió i mig de persones de les regions de Gascunya, Llenguadoc, Provença, Alvèrnia, Guiena, i Llemosí, habitades per uns 12.500.000 de persones en total. És sinònim de "provençal" o de "llengua d'Oc", en contraposició amb la llengua d'oïl, el francès.

Aquest idioma és tractat a França com a "patuès", mot que designa un llenguatge o dialecte no oficial de França i comporta connotacions de vergonya, incultura, ruralisme, vulgarisme, provincianisme... tal com es tracten (o tractaven) de patuesos el basc, el cors, l'alsacià (alemany), o el mateix català del Rosselló... Això ha fet que des dels cinquanta, tant a Occitània com a la Catalunya Nord, els pares no hagin transmès la seva llengua als seus fills, per tal de que tinguessin més oportunitats a la vida, una vida dominada absolutament pel francès (mestres, funcionaris, metges, polítics...). És per això que es diu actualment que l'occità i el rossellonès són parles dels ancians.¹

Amb aquesta situació diglòssica, l'occità, el català del Rosselló, el bretó, etc., desapareixerien en poc més de vint anys... Però tanmateix, hi ha una revifalla des dels anys noranta de la consciència nacional, una revifalla impulsada per intel·lectuals i gent sensibilitzada pel seu país, tot reprenent la llengua vernacla, i portant els seus fills a escoles d'ensenyança impartida en occità o català o basc (calandretas, bressoles,

---

¹ A Occitània, els majors de 65 anys representen més o menys el 20% de la població, i tenint en compte que molts són d'origen *franchimand* que s'han instal·lat a les costes per a fruit d'un clima millor després de la seva jubilació, o perquè van ser desplaçats per treballat com a funcionaris, tindrem que cap a 1.750.000 occitans tenen l'occità per llengua materna, xifra molt aproximada a les estimacions que s'han fet.

ikastoles...), donant un altre cop vida a aquestes llengües.

També, des de fa ben poc, els parlars “patuesos” no rebien cap suport oficial ni cultural per part de l’administració francesa, que, per contra, ha fet tots els possibles per eliminar-los (lingüicidi), fent us de mètodes tan poc humanitaris i fraterns com ho eren els càstigs a l’escola, o creant lleis com la llei del 1539 on es decretava l’exclusió de l’occità de l’ús administratiu i oficial. Molts francesos, lògicament, no volen ni sentir a parlar de de tot això, doncs Occitània representa tot el *Midi*, tot el sud de França; i per una altra banda, 700 anys sota domini francès, i el fet que l’occitanisme o el nacionalisme occità (que seria l’única força per defensar la llengua d’oc), hagi estat molt minvat amb el servei militar, l’escola, la manca d’una seu cultural, la dependència econòmica del nord, les guerres mundials, i l’atracció que fa l’estat com a signe d’ordre i seguretat... han inculcat el sentiment de francesisme a la majoria de la població occitana.

La relació que té l’occità amb l’origen del català està estretament vinculada: el català va ser durant segles un dialecte de l’occità, tal com s’exposarà i provarà mitjançant un resum de les principals característiques lingüístiques de l’occità, i exposant l’evolució que patí el català arran d’esdeveniments històrics desfavorables que van fer que el català es deslligués de la seva llengua mare, l’occità.

LA BASE LLATINA DE LA LLENGUA:

El vocalisme tònic ja havia evolucionat vers el segle IV des de l'antic vocalisme clàssic:

Ĕ curta > è oberta

Ē llarga > é tancada

La resta de parelles vocals llatines van patir el mateix procés; posteriorment el romànic català va confondre /e/ tancada i /i/ oberta per fer /e/ tancada, mentre que la /o/ tancada i /u/ oberta es van fer com /o/ tancada.

El llatí vulgar ja havia reduït també certes vocals "dèbils" (VIRIDE > VIRDE, SPECULUM > SPEC'LUM). Les -M finals van ser emmudides (PRIDEM > PRIDE); es van efectuar certs canvis fonètics importants en determinades unions consonàntiques (o de consonant + semiconsonant): NS com a MENSES > MESES, TJ com a TERTIA > /*tertsa/, KJ com a VICINU > /*vitsinu/ o COCINA > /*cotsina/, GE-/GI- com a GENTE > /*jente/, -GE/I- com a COGITARE > /cujdar/ (j) o FAGEO > /fajo/, KE/I com a CAELO > *CELO > /*tseló/, DY > j, etc.

Les declinacions ja s'ha havien reduït considerablement en nombre i en casos per aquella època (de fet les paraules llatines que es posen en aquest llibre com a base de l'evolució romànica són majorment en tema ablatiu / datiu).

En les llengües proto-neollatines es deurién adaptar totes les declinacions a una simple distinció entre masculí i femení, per a després, amb base a casos llatins, crear el nombre (-s); de fet van transformar paraules llatines neutres en masculines i/o femenines (FOLIUM > *full* i *fulla*, NEPOTE > *nebot* i *neboda*). Una prova de com pobre va ser la declinació vulgar, és que dels

etimològics DIE-MARTIS, DIE-VENERIS, etc. es va propagar la essa final a la resta de dies: DIE-LUNAE, DIE-MERCURII...

El llatí vulgar dels segles IV i V, i tot salvant distàncies, s'assemblava més a un italià sense declinacions que no pas al llatí "escolàstic" que coneixem (CAELO no era pronunciat /*kaelo/ si no ja com /*tselo/, més proper a l'italià *celo* (pron. com /tʃelo/).

CARACTERÍSTIQUES DE L'OCCITÀ COMPARADES AMB EL CATALÀ.

Els següents llistats, encara que no pretenen ser exhaustius, sí que representen l'evolució de la major part de les formes lingüístiques més importants.

Pel que fa a l'occità, és difícil escollir entre les diferents formes dialectals que existeixen actualment (p. ex. de *mig* es troba *miég, miech, miei*; o de *nit* hi ha *nueit, nuech, nuoit, nuoch, nueg, nuog, niech, núach* i *noit*; d'*aranya* es troba *aranha (nh = ny), eranha, iranho...*), és per això, que s'ha escollit l'occità estàndard (basat en el dialecte més conservador, el llenguadocià), per a fonamentar les comparacions.

Tot seguit, es presenten les evolucions comunes que encara tenen l'occità i el català moderns, així com es mostren les divergències quan existeixen.

1. VOCALISME

1.1. *Vocalisme tònic.*

1.1.1. *iod procedent de la vocalització de la velar de /-ct-/, amb posterior reducció en català..* En el grup llatí -CT- es va ioditzar la /k/ en català i occità; el català però, va eliminar aquesta *iod* gradualment del s.XII al XIII en un procés de monoftongació per l'actual forma (a excepció dels cultismes i altres excepcions reglamentades).

- LUCTA > /* λ ugta/ > /* λ u χ ta/ > / λ ujta/ (*lluïta*, occità *luita*, castellà *lucha*)
- FRUCTA > /*frugta/ > /*fru χ ta/ > /frujta/ (*fruita*)
- TRUCTA > /*trugta/ > /*tru χ ta/ > /trujta/ (*truita*, castellà)

trucha)

- FICTA > /*figta/ > /*fiχta/ > /*fijta/ > /fita/ (castellà *ficha*)
- DICTO > /*digt/ > /*diχt/ > /*dijt/ > /dit/ (castellà *dicho*)
- COCTO > /*kogt/ > /*koχt/ > /*kojt/ > /kwejt/ (occità *cueit*) > /kujt/
- OCTO > /*ogt/ > /*oχt/ > /*ojt/ > /wejt/ (occità *ueit*) > /wit/ (amb /b/ prostètica: *vuit*)

Com a possible conseqüència del mateix cas que va facilitar en català AI > /e/ i /ej > i/, es van simplificar:

- PROFECTO > /*profegt/ > /*profex̄t/ > /*profejt/ (occità *profeit*) > /profit/ (castellà *provecho*)
- LECTO > /*Λegt/ > /*Λex̄t/ > /*Λejt/ (occità *leit*) > /*Λijt/ > /Λit/ (castella *lecho*).
- PECTO > /*pegt/ > /*pex̄t/ > /*pejt/ (occità *peit*) > /*pijt/ > /pit/ (castellà *pecho*)
- FACTA > /*fagta/ > /*faχta/ > /*fajta/ > /fejta/ (occità *feita*) | *feta* (català), en castellà *hecha*
- LACTE > /*Λagt/ > /*Λax̄t/ > /*Λajt/ > /lejt/ (occità *lait*) | /Λet/, en castellà *leche*
- TRACTO > /*tragt/ > /*traχt/ > /*trajt/ > /trejt/ | /tret/, en castellà *trecho*

Les reduccions de /ai/ i /ei/ romàniques haurien de ser posteriors a la iodització en CT, i en aquest cas, haurien de coincidir en el mateix temps amb la monoftongació de l'altra sèrie de diftongs secundaris romànics (MAGIS > *mais* | *més*).

Ja als segles X i XI comença a evidenciar-se la transformació /ei/ > /i/ (*lito*, no ***lieito*, en documents redactats

en llatí per malescriure LECTO 'llit').

De totes maneres, el diftong provinent de ACT va sobreviure molt més temps que no pas els provinents de ECT i OCT; encara, als Usatges de Barcelona (pels volts del 1175) apareix per norma *-eit-* de *-ACT* (FACTA > *feyta* i *fait*). De fet, aquest procés no ha sigut capaç d'arribar o afectar al dialecte ribagorçà, doncs es mantenen les antigues *-eit-* del grup ACT: *feit*.

1.1.2. */e/ i /o/ breus tòniques*. Les Ę i Ŏ llatines breus es conserven: *porta, roda, mèl, cèl, còl/coll*. Per contra, les llengües veïnes han diftongat en major o menor grau:

- PAUCO > /*pok/ > /*pewk/ > /pew/ (*peu*, francès)
- FOCO > /*fok/ > /*fewk/ > /few/ (*feu*, francès, *fuego* castellà)
- FLORE > /*flor/ > /fleur/ (*fleur*, francès)
- NOVO > /*nov/ > /newv/ (*neuf*, francès, *nuevo* castellà)

1.1.3. *Diftongació de /e/ i /o/ davant iod*. Els grups consonàntics LJ, T'L, C'L, G'L van passar per un estadi on la primera consonant es va ioditzar, el que va provocar fàcilment la diftongació de les Ę i Ŏ curtes en cas de quedar exposades al nou *iod*, també quan quedaven davant la iodització del grup DI.

- PODIO > /*pojo/ > /*pwejo/ > /pwej/ (llavors l'occità fricativitza a /pwez/ mentre el català redueix diftong i pel nou reforç apitxa: *puig*). Correspon a l'aragonès *pueyo*.
- PODIOLO > /*podjol/ > /*pojol/ > /*pwejol/ > /pwezol/ > /puʒol/

- MEDIO > /*medjo/ > /*mejo/ > /miej/ (dialectes occitans) > /miedz/ > /miedz/ (dialectes occitans) > /*mitʃ/ (amb monoftongació de /ej/)
- AD HODIE > /*a_oj/ > /a_wej/ > /a_uj/ (*hui* dialectal, o amb /b/ epentètica: *avui*)
- OC(U)LO > /*ogʷl/ > /*oχl/ > /*ojl/ > /*wejl/ > /weΛ/ (occità) > /uΛ/ (o potser en català l'ieisme va provocar que de /wej/ es pasés a /ui/ per la monoftongació).
- SPEC(U)LO > /*espegʷlo/ > /*espegʷl/ > /*espeχl/ > /*espejl > /*espiejl/ > /espieΛ/ (occità); al català s'assimila el diftong per ieisme: /*espiej/ > /espij/ > reacció lleista: /espiΛ/
- VET(U)LA > /*vecʷla/ > /*vegʷla/ > /*veχla/ > /*vejla/ > /*viejla/ > /vieΛa/ *vielha* | *vella* en català, única excepció a la diftongació.

Aquests casos amb diftongació demostrarien a l'occità una evolució amb *iod* abans de palatalitzar la *ela*.

- REG(U)LA > /*regʷla/ > /*reχla/ > /*rejla/ > /reΛa/ (des d'una *Ē* llarga, no hi ha hagut diftongació).
- RUBEŌ > /*rojo/ (mai diftonga a cap llengua llatina) > /*roʒ o/ > /rotʃ/ *rog* | *roig*
- GAUDIO (AU > o oberta) > /*gojo/ > /*goʒ o/ > /*godʒ/ > /gotʃ/ *gaug* | *goig*

En català però, existeix l'actual *vella*, que, com hem vist, no segueix aquestes lleis fonètiques, però a toponímia hi ha Castellví de la Marca, provinent de CASTELLO VETULO i fent /*vieΛ/ > /*viej/ (amb ieisme) > /*vij/ > /vi/ que demostraria que

aquesta seria l'evolució catalana. També quedarien fòssils en la toponímia on encara quedaria aquesta antiga diftongació fossilitzada com: *Torrent de les Vielles* (Alt Urgell), *Turó de les Puelles* (Barcelonès), o *Espiells* (Alt Penedès).

Pel que fa a la influència de l'ieisme a l'hora de formar nous diftongs que més tard el català va reduir, un clar exemple ho representa la paraula *lletia*:: LENTIC(U)LA > /* λ entig'la/ > /* λ entix'la/ > /* λ entijla/ > /* λ enti λ a/ > /* λ entija/ > / λ entia/ (*lenteja* castellana).

Aquest ieisme fou relativament tardà, ja que va esdevindre després del canvi /j > ʒ/ i del canvi / λ > j/ (sinó tindriem **lluventut i no *juventut*).

- ALIO > /*alj/ > /*ajl?/ > /a λ / *alh* | *all* (fr. *ail*, cast. *ajo*, pt. *alho*, it. *aglio*)
- FOLIA > /*folja/ > /*fojla?/ > /*fwejla/ > /fwe λ a/ (*fuelha* occità), l'ieisme català transforma en /*fweja/ > /fuja/ > /fu λ a/
- FOLIO > /*folj/ > /*fojl?/ > /*fwejl/ > /fwe λ / (*fuelh*) > el ieisme català transforma en /*fwej/ > /fuj/ > /fu λ /
- MELIORE > /*melior/ > /*mejlor?/ > /*miejlor/ > /mie λ or/ (occità), al català /*miejor/ > /mijor/ > /mi λ or/
- MULIERE > /*mulier/ > /*mujler?/ > /mu λ er/

Han patit també diftongació les E i O curtes llatines que van quedar davant del iod romànic provinent del grup -CT-:

- OCTO > /*ogt/ > /*oxt/ > /*ojt/ > /wɛjt/ (occità) > /wit/ (amb /b/ epentètica: *vuit*)
- NOCTE > /*nogt/ > /*noxt/ > /*nojt/ > /nwɛjt/ (occità)

- nueit*) > /nwit/ > /nit/
- COCTO > /*kɔgt/ > /*kɔχt/ > /*kojt/ > /kwɛjt/ > /kujt/

Encara als Usatges de Barcelona (pels volts del 1175) apareix ja com a reduïda la diftongació: OC'LO > *vull* (amb *v*- epentètica de reforç).

Una pista per a determinar la cronologia de la monoftongació seria el tractament dels diftongs a la toponímia pirinenca; en el Pallars i la Ribagorça els pobles bascos acabats en *-oi*, en tindre la *Ö* curta darrera *iod* es van diftongar formant a l'aragonès *-ué* (ex: *Campanué*), mentre que en el mossàrab pirinenc (o català) es va fer *-uei* que més tard es va simplificar en *-ui* (*Beranui*), però només quan la regió va entrar plenament en el domini lingüístic català.

Llavors la reducció del diftong o monoftongació va ser amb tota seguretat posterior a la romanització o mossarabització o catalanització dels vascons pirinencs, i la majoria d'historiadors situen com a punt més llunyà per a la romanització d'aquelles terres vers els segles VII - VIII... però de ben segur que la reducció del diftong va ser POSTERIOR a la catalanització (anys 780-800 com a data més antiga). En tot cas ja apareix reduït aquest diftong el 949: *Villa Sarnui*, prop de Peramea.

Encara que la defensa d'una solució amb diftongació antiga al català va ser defensada el segle passat per P. Rokseth, P. Fouché, Menéndez Pidal i d'altres, i que avui en dia cada vegada hi ha més reconeixement sobre la validesa d'aquesta teoria, Badia i Margarit va defensar altres passos fonètics molt més complicats per explicar l'efecte final que es veu al català (PODIO > *puig*, no **potx*). Badia va proposar que les *Ĕ* i *Ö* curtes davant *iod* van ser inflexionades per aquest *iod*, per tot just desaparèixer després... encara que Badia reconeixia les

mancances d'una teoria així no es va estar de criticar als partidaris de la diftongació de tipus occitana exposant el perquè el català no té avui en dia ***genull* des de GENUC(U)LO. Una crítica així ja sembla ser fins i tot tendenciosa sabent que la U de GENUC'LO era curta, i que aquesta U va donar en català una /o/ tancada tant amb *iod* o sense *iod* present; i de ben cert que no hi ha cap neo-romanç que diftongui aquesta /o/. I per tendència, va bastir tot un munt de noves regles fonètiques per justificar el pas de la I curta llatina a /e/ per inflexió davant del *iod* dels grups LJ, C'L, DJ, GJ, GN ja que segons la seva teorització (APIC'LA > /*abijlla/ sense forma lògica d'arribar a /e/, APIC'LA > *abella*), quan de fet TOTES les I llatines curtes han passat al català com /e/ tancada: PIRA > *pera*, LINGUA > *llengua*, etc.

Per una altra banda, si l'occità al nord, d'OC'LO ha diftongat per *iod* (*uelh*), el mateix que l'aragonès a l'oest ho ha diftongat (*uello* o *güello*), o tanmateix el mossàrab de Saragossa ho va fer (*welyo*) com ho va fer parcialment el de Tortosa o tanmateix el mossàrab pirinenc (*Cepiello* a la toponímia)... quina cosa va evitar que el català no diftongués com totes les parles que l'envoltaven ? Es que el català es va posar a "inflexionar" vocals, tan com proposa Badia i Margarit, per a tot seguit desaparèixer misteriosament la *iod* que obligava a inflexionar? ... Les normes fonètiques haurien de ser senzilles, però inflexionar, i les lleis fonètiques que cal afectar per això, complicarien tant l'esquema lingüístic que la inflexió en aquest cas està més propera a una quimera que a un fet lògic.

1.1.4. /u/ llatina llarga. A l'occità la $\bar{U}$ interconsonàntica fa /ü/ (pronunciada com una /i/ però amb els llavis posats com per a fer una /u/): *luna*, *madur* es pronuncien /lūno/, /madür/. Segons Bourciez, aquest canvi va fer-se entre els segles VIII-IX,

i degueren aparèixer a Occitània esglaonadament per zones; d'altres, pensen que va ser entre els segles X-XIII. Una altra teoria, és que aquesta pronunciació seria promoguda per l'antic substrat celta², i que s'hauria estès de nord a sud. Pel que sembla, aquest canvi no va afectar al català, que en tot cas, té un substrat celta molt lleu. Un exemple de com el substrat pot afectar una llengua fins a canviar-la el tenim en el mateix català de Sardenya: conquerida l'illa al segle XIV, es va colonitzar la ciutat de l'Alguer majorment amb barcelonins; però el fet de ser una ciutat algueresa, i estar sota l'influx del sard (un idioma en el que les líquides /r/ i /l/ solen ser equivalents), tenim que de *mala* > *mara*, *blanc* > *branc*, *calça* > *carça*, *culpa* > *curpa*, etc. a l'actual dialecte alguerès.

1.2. *Vocalisme àton.*

1.2.1. *vocals apocopades /-e/, /-o/.* Eliminació de les vocals finals -E i -O (SEPTE > *set*; PORTO > *port*). Sembla evident que la caiguda de les -E i -O finals llatines degué ser un dels primers efectes d'un substrat cèltic, doncs coincideix aquesta norma amb l'extensió de les tribus celtes³ a l'Europa Occidental que van ser llatinitzades i que van desenvolupar

---

² El so /ü/ és comú al francès, a l'occità (incloent el gascó), al lígur, a certs dialectes septentrionals del portuguès, i fins i tot a molts dialectes alemanys. Per contra, no es coneix aquest so entre els pobles escandinaus ni tampoc entre els pobles cèltics (gal·lesos, bretons, irlandesos, etc.); fet que faria dubtar sobre un origen cèltic d'aquest fonema. Quin poble podria haver estès aquest so sobre aquesta geografia ? L'última cultura que va ser comuna tant per la Ligúria com pel nord de Portugal, com per la resta de territoris va ser la del Vas Campaniforme, cultura que duugué segurament una llengua indoeuropea, possiblement la lígur (de fet molts autors antics van escriure que els lígurs habitaven la major part de l'occident europeu). Llavors, successives invasions cèltiques i italiotes degueren anar reduint l'àrea original del so /ü/.

una llengua romànica (francès, occità, romanx, friülès, llombard i piemontès), ja que de PONTE o PORTO aquestes llengües han reduït la vocal final (*pont* i *port* normalment, o *puant* i *puart* al friülià). La gran excepció seria el català precisament, ja que pel que se sap Catalunya era ocupada per tribus iberes abans de la llatinització. Això contrasta encara molt més veient com a les regions veïnes del català primitiu es van conservar perfectament aquestes terminacions (el mateix aragonès a l'oest ho fa (*uello* o *güello*), o tanmateix el mossàrab de Saragossa ho va fer (*welyo*) com ho va fer el de Tortosa (*Cepiello* a la toponímia), o tanmateix el mossàrab pirinenc del Pallars (*Solaniello* a la toponímia)... El fet de que el català sigui una còpia en aquest aspecte de l'occità, evidencia encara més el procés d'occitanització del llatí de la Tarraconense oriental, en clar contrast amb les terres també de substrat iber de Tortosa i València. També resulta prou sospitosos que el català no tingui cap paraula d'origen gal que no tingui l'occità.

- CANE > *can* | *ca*
- FONTE > *font*
- CAPO > *cap*
- PORTO > *port*

---

3 A finals del segle IV abans de Crist tribus gal·les van creuar els Alps i van ocupar el nord de la Península Itàlica, fins i tot Roma va estar amenaçada pel cabdill gal Brennus. Finalment aquestes tribus (els lingons, els boies, els senons, etc.) es van establir a la plana del Po i és per això que en temps d'August ja s'anomenava aquesta regió "Gallia Cisalpina" o "Gallia Togata" pel seu poblament gal. Vers l'any 186 a.C. tribus també d'origen gal es van infiltrar des d'Austria vers l'actual Friül (nòrics, carnis i tauriscis). Llavors tenim que pels temps d'Aureli, els gals s'estenien des de Paris fins a la Garona i la Jonquera, i des de l'Atlàntic fins a l'Adriàtic. De fet van anar molt més enllà, fins a l'actual Turquia, on hi visqueren els Gàlates.

A les Actes de la Consagració de la Seu d'Urgell (redactades pels volts de l'any 840), apareixen ja junt els noms oficials llatinitzats dels romànics, i que demostrarien que aquest canvi ja havia succeït abans: *Napineiros - Nabiners; Saliente - Salent; Keros Albos - Chers Albs - Queralbs*.

A França hi ha documents amb errors ortogràfics on no apareixen ni -E ni -O etimològiques llatines des del segle VII / VIII.

1.2.2. *Tancament de /o/*. En occità es van tancar les /o/ que quedaven en posició àtona, de la mateixa manera que succeïx en els dialectes catalans orientals doncs: /ubert/, /bulet/, /purtal/. Tot sembla indicar que aquesta característica occitana es va poder transmetre parcialment al català abans del segle XIII, doncs ja hauria de ser prou assimilada com per que en la repoblació de les Illes Balears es transmetés també aquesta característica. Encara però, hauria d'haver algun tipus de reacció cultista, doncs no serà fins al segle XVI que s'estabilitzi la confusió entre /o/ àtona i /u/ a Catalunya; lògicament, la transmissió de la novetat de l'occità al català, i la resistència a integrar-lo, va provocar segurament que aquesta novetat no fos transmesa també als dialectes occidentals.

Les primeres proves d'aquest tancament les trobem ja als Usatges de Barcelona, on s'evidencia un tancament ocasional de les /o/ àtones a /u/: *muntcada, custums*. En occità, el tancament de les /o/ àtones va facilitar després el tancament de les /o/ tancades àtones a /u/: DOLORE > /dolor/ > /dulor/ > /dulur/; aquest canvi s'ha datat al s.XIV, i malgrat la frontera que hi havia en aquell moment entre Occitània i la Corona Aragonesa, va arribar a afectar al rossellonès.

2. DIFTONGS

2.1. *El diftongs /au/ i /ai/. Monoftongació dels diftongs llatins AU i AI des del s. IX almenys. AI primari passa a una /e/ oberta vers el segle IX, mentre els secundaris provinents de -ACT- i /-ađi-/ ho faran des del segle XIII.*

- AREA > /*ajra/ > *aira, ièira | era*
- FERIA > *feira | fira*
- FICARIA > /*fikajra/ > /*figajra/ > *figueira | figuera*
- PORTARIO > /*portajro/ > /*portajr/ > *porteir | porter*
- MONASTERIO > /*monastajro/ > /*monastajr/ > *monasteir | monestir*
- MA(G)IS > /majs/ > *mai | més*

- CORIO > /*kojro/ > /*kwejr/ (occità *cueir*) > /kwjr/
- PODIO > /*pojo/ > /*puej/ > /*puj/ > /*puʒ/ > /puđʒ/

Però casos com:

- FACENDA > /*fatsenna/ > /*fadzena/ > /*fađena/ > *faena, faynes*
- HOMICIDIO > /*ometsiđ/ > /*omedzi/ > /*omeđi/ > *homei, omey*

demonstrarien que la monoftongació de AI llatí i secundari va ser anterior a l'emudiment del so /đ/ intervocàlic postònic, encara que hi ha excepcions com: RACEMO > /*ratsim/ > /*rađim/ > *raim > rem* (a Mallorca).

Les primeres evidències de reducció del diftong les trobem a les Actes de Consagració de la Seu d'Urgell (839), que encara que escrites en llatí, algun nom de poble ho evidencia: *Ferrera* des de FERRARIA, *Banieras* des de BALNEARIAS; *Pujo Regis* de PODIO (> /*pojo/ > /*poj/ > /*puej/).

També hi ha altres topònims que ens ajuden a comprovar com la reducció fou bastant primerenca: FILICARIA+OLAS > /*falgajrolas/ > actual *Folgueroles* (Osona), ja era reduït al segle XI, doncs el trobem escrit com *Felgerolis*; LACUSTARIA > LACUSTAIRA > /*Λagostejra/ > *Llagostera* (ja al segle XI: *Lagostera*); OLLARIOS > /*ollajros/ > /*oΛejrs/ > *Ollers* actual, esmentat així el segle XI; *Arguelaguer* (Garrotxa) documentat amb /AI > e/ ja al segle XI.

Encara als Usatges de Barcelona (pels volts del 1175), apareix per norma /-e-/ de -AI- (CALDARIA > /*kaldajra/ > *caldera*; MONETARIO > /*monetajro/ > *moneder*).

Aquest tractament del grup AI > /e/ és comú al castellà, a l'aragonès i al gascó també, el que apuntaria com a una influència de substrat el no permetre diftongs decreixents.

Potser la culpa de la reducció del diftong AU no la tingui pas el català ja que es coneixen inscripcions llatines d'època romana que ja tenen /o/ (CLOSA, PLOTUS), encara que no ens expliquin ni la seva extensió total o a si es devia a un efecte de substrat sobre l'epigrafista.

Els processos /-ð > -w/ són posteriors al procés AU > /o/, altrament tindríem:

- **po de PACE > /*pað/ > *pau*
- **palo de PALATIO > /*palats/ > /*palað/ > *palau*

La reducció va ser posterior a l'emmudiment de -B-

intervocàlica: SABURRA > *saurra* | *sorra*.

Si la K intervocàlica llatina era en contacte amb /w/ semivocàlica, llavors es va mantindre sorda, i per això tenim de AVICA > AUCA > *oca* i no ***oga*; i indicaria que la pèrdua del diftong AU va ser POSTERIOR a la sonorització de PTK intervocàlics, si no tindriem precisament ***oga* en comptes d'*oca*.

- PODIO (Ō curta = o oberta) > /*pojo/ > /*puejo/
- GAUDIO (AU > o oberta) > /*gojo/ > /*goʒ/> /*godʒ /> /gotʃ/; no existeix ***guig* des de /*guej/ > /*gueʒ/...

Això indicaria que la diftongació davant *iod* va ser ANTERIOR a la reducció del diftong AU al català. Per una altra banda, que coneguts germanismes hagin estat reduïts també quan inclouen el diftong AU ens demostra que aquest no va ser un procés prestí en català:

- gòtic RAUPA > *rauba* | *roba*
- germanisme RAUBON > *raubar* | *robar*
- germanisme RAUSTIAN > *raustir* | *rostir*
- germanisme PAUTA > *pauta* | *pota*

Segons LLEAL (1990), el pas de AU primari va esdevenir cap el segle IX; en tot cas, la reducció hauria estat anterior a l'arribada del català a la Vall de Boí (segle IX també), ja que no es van incloure en el procés els topònims d'origen basc: per exemple, el basc **Ata-Uri* 'el poble de l'entrada (de la vall)', ha resultat l'actual *Taiüll*.

A les Actes de la Consagració de la Seu d'Urgell (redactades pels volts de l'any 840), apareixen ja junt els noms

oficials llatinitzat els romànics, i demostrarien que tal canvi ja havia succeït abans: l'oficial *Lauredia* està representat pel *Loria* comú.

En tot cas, ja als Usatges de Barcelona (pels volts del 1175) apareix per norma -o- de -AU- (CAUSAS > *coses*, LAUDATO > *loat*, etc.).

Potser la /ə/ neutra va influir decisivament en la reducció dels diftongs AI i AU per la debilitat d'una de les parts (/əj > e/, /əw > o/)? I com s'explicaria llavors que també passi al català occidental ? Doncs es pot suposar que aquesta característica del català oriental haguera aparegut abans de la reducció dels diftongs, llavors arribaríem pels volts del segle VIII, quan el dialecte occidental gairebé només es parlava a l'Alt Urgell i a Andorra, que fou quan hi hagueren els grans canvis poblacionals que van suposar una sobre població dels Pirineus.

Potser aquelles noves aportacions poblacionals van deixar com a petjada una parcial neutralització de la /a/ en plurals femenins, així com quan formaven les -as i -es part d'un diftong. En tot cas la /ə/ explicaria convincentment la reducció de diftongs al català, però no és un requisit imprescindible, doncs el dialecte alvernès, considerat un dialecte occità, ha reduït tants diftongs com ha pogut: *paire* > *pere*, *aigua* > *iga*, *peira* > *piro*, etc.

3. EL CONSONANTISME

3.1. Consonants inicials.

3.1.1. /g-/ davant vocal palatal i /j/. La J llatina i romànica va passar a fricativa sonora (ʒ). Les procedències llatines eren: J-, -J-, DJ-, -DJ-, -DJ, -GJ-, GJ-, -BJ-. Va ser segurament un procés

similar al dialecte argentí, on en pocs decennis han passat del so /j/ castellà a /ʒ/ (/kaʒar/, /ʒabe/, /urugwaʒo/ de *callar*, *llave* i *uruguayo*).

- IUVENTUTE > /ʒuventut/
- IANUARIO > /*janajro/ > /ʒener/
- IUSTO > /*justo/ > /ʒust/
- IUNCO > /*junko/ > /ʒoŋk/
- DIURNO > /*jorno/ > /ʒorn/
- GERMANO > /*jermano/ > /ʒerman/ (occità) > /ʒermà/
- GELO > /*jelo/ > /ʒel/

3.1.2. /g-/ i /k-/ davant /a/. Es mantenen els grups CA-/GA- (*cantar*, *cabra*, *gal/gall*). El dialecte alvernès segueix la solució francesa de palatalitzar (*chantar*); el dialecte llemosí segueix una tendència similar però amb -KA i -GA finals (*vacha*, *plaja*). Aquestes evolucions poden adjudicar-se a una major influència del francès a causa d'un contacte més directe amb aquest, o bé es pot adjudicar a que el substrat cèltic hagi sigut més intens, o bé en les que la celtització va ser més pregona.

3.1.3. /f-/. El principi de mot amb F- llatina es conserva a ambdues llengües (*farina*, *formiga*...). S'ha perdut en castellà i gascó.

3.1.4. /l-/. El grup L- inicial es conserva intacte a l'occità (*luna*), mentre que el català l'ha palatalitzat, segurament a causa del substrat prelatí:

- LUNA > /ʎuna/

- LANA > /ʎana/
- LUMBO > /ʎom/
- etc.

Potser aquest fenomen està estretament vinculat a la palatalització de -LL-, que més endavant analitzarem, ja que es considera una hipotètica difusió més antiga i més culta de l'article ILLE / ILLA / ILLO, junt amb l'ús vulgar de IPSE / IPSA / IPSO que van donar al català antic *es* i *sa*; els primers articles amb la pèrdua de les vocals finals als masculins i als neutres quedarien com:

- ILLE LACO > /*ele_lago/ > /*el_lag/ > /el ʎac/
- ILLO LARDO > /*el_lardo/ > /*el_lard/ > /el ʎard/

La /-l/ final de l'article entraria en contacte amb L- inicial, que en un possible efecte *sandhi* de l'article amb el substantiu, el so /ʎ/ hauria sigut creat pel mateix procés que el de la *ela* geminada llatina. Mentrestant, els femenins com ILLA LACRIMA > /*ela_lagrime/ > *la llàgrima* haurien estat empesos a palatalitzar per armonitzar el conjunt.

3.2. Grups consonàntics inicials.

3.2.1. /pl-/ , /cl-/ , /bl-/ , /fl-/ , /gl-/. En ambdós llenguatges es conserven els grups PL-, CL-, BL-, FL- (*plaga*, *clamar*, *flama*), que en castellà van palatalitzar-se (*llaga*, *llamar*, *llama*).

3.2.2. *La labiovelar /qw-/. Els grups /GW/ i /KW/ + A donen en occità /ga/ i /ka/ (gardar, quatre, pronunciat /katre/). El català, a l'igual que el gascó, els conserva sencers (guardar,*

quatre). Una reacció cultista possiblement va aturar el procés KWA i GWA > /ko/ i /go/, ja que en el segle XV trobem que estava malament dir “gont per dir quant”, o dir “quotre per dir quatre”. Potser aquesta reacció no va abastar tots els territoris i encara han quedat algunes romanalles en el català oriental (*aiga, curanta, etc.*), i segurament l’aïllament degué afavorir el triomf de la tendència a la Cerdanya (*igol, gotlla, con, cotre, pasca, aiga, etc.*). Evidentment no hi hagué cap reacció cultista d’aquest mateix caire a l’Occitània, potser perquè el prestigiós francès també acaba reduint el diftong.

3.3. Consonants interiors simples.

3.3.1. /b/, /d/, /g/. Les B, D, G intervocàliques es van emmudir:

- PAVORE > /*pavor/ > *paor* | *por*
- CRUDELE > *cruel*
- AUDITA > /*aujda/ > /ojda/
- COGITAT > /*kojda/ > /kwjda/
- MAGISTER > /*majstre/ > /mestre/
- MAGIS > /*majs/ > /mes/

Com a excepció, -B- es va mantindre si estava era seguida per les vocals /a, e, i/: CUBARE > *covar*, CABALLO > *cavall*.

També existeixen en català i occità casos on s’ha vocalitzat B, V, i D, i que segons TABANI, seria causada pel fet de quedar en posició implosiva:

- PARABOLA > *paraula* (castellà *parabla* > *palabra*)
- LABORARE > *llaurar* (castellà *labrar*)

- TABULA > *taula* (castellà *tabla*)
- FABULA > *faula* (castellà *habla*)
- EDERA > *heura* (castellà *hiedra*)

Que el català pogués vocalitzar B, D, G intervocàliques llatines només es comprèn si s'accepta que abans de l'emudiment de BDG es van perdre les -E i -O finals, sinó de HEREDE > /**eree/ > /**ere/, mai s'haguera arribat fins a *hereu*; com tampoc de NIDO > /**nio/ > /**ni/, ni ASPARAGO, doncs ara seria /**esparrao/ > /**esparra/, o GRADO seria ara /**gra/ (passant per /**grao/, en comptes de fer /*grad/ > /*grað/ > /graw/), o de CADE > /**kae/ > /**kaj/ > /**kaʒ/ o /**katʃ/ o /**ke/.

A les Actes de la Consagració de la Seu d'Urgell (redactades pels volts de l'any 840), apareixen al costat dels noms oficials llatinitzats els romànics, cosa que demostraria que tal canvi ja havia succeït abans: *Karchobite* - *Charcoude*.

3.3.2. /p/, /t/, /k/. Sonorització de les oclusives sordes -P-, -T-, -K- intervocàliques:

- OPACA > *obaga*
- CATENA > *cadena*
- ACUTO > *agut*

A les Actes de la Consagració de la Seu d'Urgell (redactades pels volts de l'any 840), apareixen ja junt els noms oficials llatinitzats els romànics, i que demostrarien que tal canvi ja havia succeït abans: *Napineiros* - *Nabiners*; *Biterris* - *Beders*.

3.4. Consonants interiors dobles.

3.4.1. *Líquides: /ll/*. L'occità ha simplificat la *ela* geminada llatina -LL- (GALLINA > *galina*, BELLA > *bela*). El català, i els dialectes del Llemosí i Guiena, palatalitzen la doble *ela*:

- BELLA > /beʎa/
- PALLA > /paʎa/
- PELLE > /peʎ/
- TALLO > /*taʎo/ > /taʎ/
- COLLO > /*koʎo/ > /koʎ/
- VITELLO > /*vedeʎo/ > /vedeʎ/
- CASTELLO > /*casteʎo/ > /casteʎ/ (cap sense diftongar...).

Aquesta palatalització fou deguda segurament al substrat, ja que va ser necessari mantindre -E i -O finals, altrament hagués estat impossible mantindre la geminada per a poguer palatalitzar la doble *ela*, més quan els mots que van quedar amb *ela* simple demostren que mai van palatalitzar-la: ILLE VOLE(T) > /eʎ vol/, SOLE > sol.

3.4.2. *Nasals: /nn/*. El grup -NN- ha donat en occità /-n-/ (*cana*), mentre que el català l'ha palatalitzat (*canya*). Exemples:

- ENGANNO > /*engan'o/ > /*engaɲo/ > /engaɲ/
- ANNO > /*an'o/ > /aɲ/ (només explicable si la palatalització va ser també anterior a la pèrdua de -E i -O, altrament seria /*engann/ > /*engan/ i /*ann/ >

/**an/ per pèrdua de la ena geminada a final de mot).

Coll de Canes (Ripollès), *Canelles* (Alt Empordà i Alt Urgell), *Penelles* (Noguera), *Vallcanera* (La Selva) i d'altres topònims demostren com antigament la solució per a NN va ser dialectalment la simplificació (talment com la simplificació de /nn/ provinent de ND).

Avui en dia NN no palatalitza al pallarès, un dialecte molt conservador pel seu aïllament geogràfic, i fins i tot no es palatalitza (parcialment) en els dialectes orientals:

- CAPANNA > *cabana* ~ *cabanya*
- PENNA > *pena* ~ *penya*

Aquesta indecisió fins i tot ha afectat altres /-nn-/ d'origen romànic:

- DOMINA > /*domna/ > /*donna/ > *dona* (castellà *doña*)
- DAMINARE > /*damnar/ > /*dannar/ > /dajnar/

Si el grup llatí ND va evolucionar a través de /-nn-/ en català per a simplificar-se a /-n-/ pels volts del segle XI (hi ha un document del 881 on apareix *geronnense*), això evidenciaria que primerament va ser la palatalització del grup llatí NN, altrament aquesta evolució hagués inclòs les /nn/ d'origen català: **Gironya.

3.4.3. *Consonant + /l/ (/pl/, /cl/, /bl/, /fl/, /gl/)*. L'occità i el català han mantingut aquests grups consonàntics.

3.4.4. *Consonant + /r/ (/tr/, /dr/, /gr/)*. Els grups llatins TR, DR, GR evolucionen en occità a /r/ única excepte en TR, on

don, com en ligur, /ir/; el català no segueix sempre a l'occità, si bé sembla que això seria causat per una imposició de les variants d'un dialecte català més conservador, o des d'una reforma cultista originada en el sociolecte de les classes benestants:

- CATHEDRA > *cadira*
- PIGRITIA > /*pigrítia/ > /*peretsa/ > *peresa*
- INTEGRO > /*entero/ > *enter* (*íntegre* és un cultisme recent)
- NIGRA > *nera* | *negra*; PETRA NEGRA > *Peranera* (Alta Ribagorça, “pedra negra”), així com *Riner* (Solsonès, “riu negre”), *Selvanera* (Segarra, “s’elva negra”), i *Bony de les Neres* (Andorra), són topònims on potser a l’actual *negra* li va passar com a *pedra*, que ha substituït les formes populars *pera* per una reacció cultista (Peralada, Valldeperes, etc.).
- FRATER > /*fradre/ > *frare* (*fraire* occità)
- PAT(E)R > /*patre/ > /*padre/ > *pare* (*paire* occità)
- PETRO > /*petr/ > /*pedre/ > *Pere* (*Peire* occità)
- LUTRIA > *loira* | *llúdria*
- PETRA > *pedra* (cultisme? fòssil? potser perquè s’usava més comunament *quer*?: *Queralbs*, *Queralt*, *Querol*, etc.). L’evolució “vulgar” de PETRA va ser però *pera*:: *Perafita* (Osona), *La Pera* (Empordà), *Peralada* (Empordà), *Valldeperes* (Conca de Barberà), *Peratallada* (Baix Empordà), *Riudeperes* (Osona) i fins i tot *Sapeira* i *Sopeira* a l’Alta Ribagorça (‘La Pedra’ i ‘Sobre la Pedra’)

En occità, el pas TR > /ir/ es documenta ja al segle VII en la carta de *Nizezius* (CHAMBON & GREUB, 2002, 491):

*PETRUCIA > *Peirucia*. Als Usatges de Barcelona (pels volts del 1175) apareix també aquest tractament (TR > r): POT(E)RE-(H)A(T) > /*podrea/ > *porà*.

3.4.5. El grup /ct/. Sempre s'ha ioditzat la /c/:

- LACTE > /* λ agt/ > /* λ a χ t/ > /* λ ajt/ > /lejt/ | / λ et/, en castellà *leche*
- TRACTO > /*tragt/ > /*tra χ t/ > /*trajt/ > /trejt/ | /tret/
- FACTA > /*fagt/ > /*fa χ ta/ > /*fajta/ > /fejta/ (occità) | *feta* (català), en castellà *hecha*
- PROFECTO > /*profegt/ > /*profex χ t/ > /*profej χ t/ (occità) > /profit/ (castellà *provecho*)
- LECTO > /* λ egt/ > /* λ ex χ t/ > /* λ ejt/ (occità lèit) > /* λ ijt/ > / λ it/ (castella *lecho*).
- PECTO > /*pegt/ > /*pex χ t/ > /*pejt/ > /*pijt/ > /pit/ (castellà *pecho*)
- FICTA > /*figta/ > /*fi χ ta/ > /*fijta/ > /fita/
- DICTO > /*dig χ t/ > /*di χ t/ > /*dijt/ > /dit/ (castellà *dicho*)
- OCTO > /*ogt/ > /*o χ t/ > /*ojt/ > /wejt/ > /wit/ (amb /b/ epentètica: *vuit*)
- NOCTE > /*nogt/ > /*no χ t/ > /*nojt/ > /nwejt/ > /nwit/ > /nit/
- COCTO > /*kogt/ > /*ko χ t/ > /*kojt/ > /kwejt/ > /kujt/
- DUCTO > /*dugt/ > /*du χ t/ > /* $\underline{d}$ ujt/ > /dut/
- LUCTA > /* λ ugta/ > /* λ u χ ta/ > / λ ujta/ (*lluïta*, castellà *lucha*)
- FRUCTA > /*frugta/ > /*fru χ ta/ > /frujta/ (*fruita*)
- TRUCTA > /*trugta/ > /*tru χ ta/ > /trujta/ (*truita*, castellà *trucha*)
- STRICTO > *estret* (castellà *estrecho*)

- DIRECTO > /*directo/ > /*dregt/ > /*drex̄t/ > /drejt/ > /dret/

3.4.6. *El grup /ks/*. El català palatalitza aquests grups (*cuixa, peix, parèixer*). És ben possible que l'occità palatalitzés antigament els grups llatins X i SC, doncs producte d'aquest fenomen hauria sigut l'actual grup *-is-* i que s'hagi conservat en gascó (*cuexo, pex, parexer*). Tampoc s'ha oblidar que els dialectes catalans occidentals pronuncien la /i/ de *-ix-*.

3.4.7. *El grup /mb/*. Es conserva el grup *-MB-* en occità (*colomba; coloma* al català). El gascó imita la solució catalana. LLEAL (1990) adjudica a aquest canvi un origen en la procedència sud-italiana dels colons; però com que és una característica comuna al gascó, a l'aragonès i al castellà, i tots tres amb una forta influència de substrat basc o bascoide, es pot pensar també en una influència del substrat.

- COLUMBO > /*kolomb/ o /*kolomo/ > *colom*
- LUMBO > /*ʎomb/ o /*ʎomo/ > *llom*

Només és pràctic el canvi *MB > m* si el grup resta intervocàlic, altrament resultaria molt difícil pronunciar *llomb* sapiguent que *CAMBA > cama* sense cap problema aparent; si fos certa una reducció abans de l'emudiment de les vocals finals, ens donaria una indicació cronològica que apuntaria fins i tot al substrat iber com a responsable.

3.4.8. *El grup /nd/*. Conservació occitana del grup llatí *-ND-* (*ANDARE > andar*). En català aquest grup va evolucionar passant per *-nn-:* *ANDARE > /*annar/ > anar*. El gascó i

l'aragonès tampoc han mantingut el grup. Amb tota seguretat, aquest grup ja hauria sigut reduït des d'antic; i com que són àrees d'antigues llengües ibero-basques, es podria adduir una causa en el substrat i no en l'origen sud-italià dels colons (LLEAL).

- GLANDE > /*glanne/ o /*gland/ > *glan* | *gla*
- UNDE > /*unne/ o /*und/ > *on* (dial. /a_ont/, /abon/)
- QUANDO > /*kwanno/ o /*kwand/ > /kwan/

El pas ND > /nn/ ja és documenta a finals del segle IX, on en un document notarial del 881 hi apareix *geronnense*; mentrestant, BLANDAIE ja és documenta com *Blanis* el segle XI. Queda bastant clar l'origen prestí del pas ND > /nn/ al català, indicant un molt possible subproducte del substrat en el fet que les ND romàniques no han seguit aquest procés:

- LIMITARE > /*limidar/ > /*limdar/ > *llindar*
- BONITATE > /*bonidad/ > *bondat*

3.4.9. *Grup de vocal + /l/ (+ consonant)*. L'occità velaritzava les /l/ davant de consonant: *autre, mout*; el català va dubtar entre la velarització (majoritària aquesta) i la no velarització fins al s.XIV, quan les reaccions cultes van reconduir el procés fins a rellatinitzar-lo. Cronològicament la velarització catalano-occitana hauria de ser anterior a la vocalització del so /-ð/ final, ja que no es van poder recuperar:

- ARNALD > /*Arnawð/ > /*Arnaww/ > *Arnau*
- SOLDI > /*sold/ > /*sowð/ > /soww/ > *sou*

El procés de vocalització de la /-ð/ va necessitar sempre d'una vocal prèvia, i com que en aquests casos aquesta vocal és secundària per provindre de -L-, es pot sospitar que el procés de velarització en català va ser molt antic. El procés cultista però, no va poder recuperar aquelles *eles* que es van emmudir i que només s'han conservat dialectalment:

- COLPE > /kolp/ > /*kowp?/ > *cop*
- POL(Y)PO > /polp/ > /*powp?/ > *pop*
- ULMO > /olm/ > /*owm?/ > *om*
- ALT(E)RO > /altre/ > /*awtre?/ > /atre/ (dialectal)

El curiós és que aquest procés cultista va ser bastant intens, fins el punt de provocar l'aparició d'hipercorreccions com:

- HEDERA > *heura* > *elra*
- DECIMU > *deume* > *delme*
- SABULU > *SABULONE > *sauló* > *saldó, soldó*

3.4.10. *Altres grups consonàntics (/gn/, /ng/)*. Els grups NJ, NG, GN, NDJ evolucionen fonèticament a /ɲ/:

- PLANGERE > /*planjere/ > /plajner/ (recordem que el ll. vulgar GE/GI > /j/)
- AGNELLO > /*aχneɫ/ > /*ajneɫ/ > /*ajneɫ/ o /*anjeɫ/? > /aɲeɫ/
- COGNATO > /*kuχnat/ > /*kwinat/ > /kuɲat/ (*conhat* | *cunyat*)
- STAGNO > /*staχno/ > /*staχn/ > /*estajɲ/ > /estajɲ/

- MAGNO > /*maχno/ > /*majn/ > *manh* | *many*
- ALEMANIO > /*alemanj/ (conserva /j/ a final mot) > /alemajn/
- SENIORE > /*senjor/ (també I passa a *iod* !) > /sejor/
- VINEA > /*vinja/ > /vijna/
- ARANEA > /*aranja/ > /arajna/
- VER(E)CUNDIA > /*vergonja/ > /vergojna/ (en llatí vulgar DJ > /j/)
- BORGUNDIA (existeix des del 450) > *Borgonya*, té palatal a totes les llengües romàniques.
- VASCONIA > /*waskonia/ > /*gaskonja/ > /*gaskojna/ > /gaskuejna/ (que el català redueix a *Gascunya*).
- LONGE > /*lonje/ > /*lojn/ > /*lwejn/ > /*lwjn/ > /*lujn /

Si fos certa l'evolució CANONICO > /*kanonig/ > /*kanonj/ > /*kanonʒ/ > /kanonʒe/, representaria que el pas NJ > /nʒ/ va ser anterior a la fricatització de /j/, altrament tindríem una evolució a /**kanonj/.

3.4.11. Consonants seguides per *iod*.

3.4.11.1. /by/, /dy/, /gy/, /y/. Les I llatines que van quedar com a *iod* en posició final, intervocàlica o a l'inici de paraula van fricatitzar-se a /ʒ/; el mateix passa amb les /j/ romàniques.

- MAIORE /majore/ > /maʒor/
- PEIOR /pejor/ > /*pijor/ > piʒor/ (occità *pejor*) > /pidʒor/

- ADIUTARE > /*ajutare/ > /aʒudar/
- DESIDEAT > /*desijad/ > /*desija/ > /desiʒa/ > /desidʒa/
- EN-VIDIARE > /*envijare/ > /enveʒar/
- MEDIANO > /*mejan/ > /*miejan/ > /miʒan/ (occità *mijan*) > /midʒa/
- FAGEA+ETA > /*fajeda/ > /faʒeda/
- CORRIGIA > /*corrija/ > /*correʒa/ > /corredʒa/
- IMAGINE > /*imajen/ > /*imaʒen/ > /imaʒe/ > /imadʒe/ (castellà *imagen*)
- PLUVIA > /*pluja/ > /pluʒa/ (curiós que no existeixi **plutja)
- HABEA > /*abja/ > /*aja/ > /aʒa/ (castellà *haya*)

Excepció: HODIE > /*oje/ > /*oj/ > /wej/ (occità) > /uj/ (el català redueix /ei/): *hui* en valencià, **a_hui* > *avui*.

El tractament fonètic d'aquests grups és similar quan queden en posició final romànica, doncs també s'ha fricatitzat (per a ser després africats en ambdues llengües):

- DESIDIO > /*desidi/ > /*desij/ > /*desiʒ/ > /desidʒ/
- REGIO > /*rejo/ > /*rej/ > /*reʒ/ > /*redʒ/ > /retʃ/ (*reig*).
- FAGEO > /*fajo/ > /*faj/ > /*faʒ/ > /*fadʒ/ > /fatʃ/ (*fag* | *faig*)
- RUBEO > /*rubjo/ > /*rujo/ > /*ruj/ > /*ruʒ/ > /*roʒ > /*rodʒ/ > /rotʃ/ (*rog* | *roig*)
- RADIO /radio/ > /*rajo/ > /*raj/ > /*raʒ/ > africa en català donant la fricativa palatal /tʃ/ > /ratʃ/ (*rag* | *raig*; castellà *rayo*)

- VIDEO > *veig*
- VADEO > *vaig*

El procés de fricatitzar al catalano-occità va ser anterior a la reducció de les AI > e del català, altrament l'evolució seria: MAIO > /*majo/ > /*meo/ > /*me/...

Aquesta africatatització del so /ʒ/ també ha continuat dialectalment en català fins i tot quan està en posició inicial (/joc/ > /dʒoc/ o fins i tot /ʃoc/, /jove/ > /dʒove/ o /ʃove/).

El cultisme cristià SANCTA LEOCADIA > *Sta. Llogaia de Terri / d'Alguema* no sonoritza /j/: és una fossilització, o bé en el moment de la cristianització ja s'havia esdevingut el canvi /j/ > /ʒ/.

En els Usatges de Barcelona (pels volts del 1175) apareix una confusió entre mantindre les fricatives i les africades: *yo, ya, ja, giten, guren, miga, bategat, rebugar, estage, mayor, pagès* contra *jutges, omanatge*.

El topònim *Pujalt* (Anoia) representaria una fossilització al quedar unit amb el mot següent el so fricatiu /ʒ/ (PODIO ALTO > /puʒ alt/). El mateix que *mà/mans* evidencia una pèrdua de *-n, roig/rojes* evidenciaria una africatatització de /ʒ/ en posició final.

El dialecte pallarès i ribagorçà es caracteritzen pel tractament de les I, DY, GY i BY llatines, ja que han quedat com a semiconsonants (j): *meia, roia, puià, correia*, etc. Es podria determinar un pas /dʒ/ > /ʒ/, però com que també es manté la semiconsonant de les terminacions del mateix origen (/tʃ/ és /-j/) com a *goi, roi, mai*, etc.; és pot suposar perfectament que aquests dialectes mai han conegut la fricativa (tanmateix el mossàrab pirinenc no va passar mai a la fricatització).

Aquesta característica va ser universal al català occidental

primitiu, doncs també la trobem fossilitzada a la toponímia urgellenca i andorrana: *Bellpui, El Pui, Els Puials, Quer Roi, Roc Roi*, etc. Això demostraria que va ser el dialecte primitiu occidental (concentrat abans del segle IX només en aquestes comarques), el que va transmetre aquesta característica als parlars pallaresos i ribagorçans. Trobem també en dialectes orientals una possible conservació de la *iod* en verbs (*vai* per *vaig*, *fai* per *faig*, etc.). Quina possible conclusió es podria extreure d'aquest fet? Doncs com a possible conclusió es podria admetre que la fricatització que es va produir al catalano-occità no va poguer afectar (i incloure en el procés) al dialecte occidental primitiu que es va parlar primerament a l'Alt Urgell-Andorra i que després va transmetre aquesta característica als parlars pirinencs; el que significa que l'occitanització-catalanització d'aquelles comarques va ser posterior a l'esmentada fricatització.

3.4.11.2. /ly/. Palatalització del grup en occità i català.

- ALIO > /*alj/ > /*ajl?/ > /aλ/ (fr. *ail*, cast. *ajo*, pt. *alho*, it. *aglio*)
- FOLIA > /*folja/ > /*fojla?/ > /*fwejla/ > /fweλa/ (occità) > /*fweja/ > /fujja/ > /fuλa/
- FOLIO > /*folj/ > /*fojl?/ > /*fwejl/ > fweλ/ (occità) > /*fwej/ > /fuj/ > /fuλ/
- MELIORE > /*melior/ > /*mejlor?/ > /*miejlor/ > /mieλor/ (occità) > /*miejor/ > /mijor/ > /miλor/
- MULIERE > /*mulier/ > /*mujler?/ > /muλer/ (encara /mujer/ en dialectes catalans).

A les Actes de la Consagració de la Seu d'Urgell (redactades pels volts de l'any 840), apareixen ja junt els noms

oficials llatinitzat els romànics, i a aquests demostrarien que tal canvi ja havia succeït abans: *Saliente* - *Salente*; *Palierolus* - *Palerols* (on la *ela* intervocàlica representaria la palatal, altrament la solució continuista representaria escriure el grup LJ com en la versió oficial).

3.4.11.3. /ty/, /cy/. El grup llatí TJ passa a /s/ o /ð > Ø/ depenguent de la posició de la síl·laba tònica:

- LECTIÖNE > /* λ eχtson/ > /* λ ejtso/ > /* λ idso/ > / λ iso/ (*llicó*)
- FORTIA > /*fortsa/ > /*fordsa/ > /forsa/ (*força*)
- TERTIO > /*tertso/ > /*terds/ > /ters/ (*terç*)
- PETIA > /*petsa/ > /*pedsa/ > pesa (*peça*)
- PLATEA > /*platsa/ > /*pladsa/ > /plasa/ (*plaza*)
- GRATIAS > /*gratsias/ > /grasias/ > /grasies/ (*gràcies*)
- ARBUTEÖ > /*arbotso/ > /*arbots/ > /*arbods/ > /arbos/ (*arboç*)
- LINTEÖLO > /* λ entsol/ > /* λ endsol/ > / λ ensol/ (*llençol*)
- RATIONE > /*ratson/ > /*radzon/ (occità *razon*) > /raðo/ > /rao/ (*raó*)
- VICINO > /*vetsin/ > /*vedzin/ (occità *vezin*) > /veði/ > /vei/ (*vei*)
- PLACERE > /*platser/ > /*pladzer/ > /plaðer/ > *plær*
- RACEMÖ > /*ratsimo/ > /*ratsim/ > /*radzim/ > /raðim/ > *raim*

3.4.12. *Grups de sibilant + plosiva*. Es manté la /s/ en els grups consonàntics -SP-, -ST-, -SK-: *espiar*, *festa*, *escola*. El dialecte alvernès i llemosí segueixen la solució francesa (perden la sibilant), o bé la ioditzen; exemples llemosins són:

chateu, pato, revicolà, eitiu, eipia, eicüt. Un altre cop, es pot adjudicar aquest canvi a la influència francesa o a la influència del substrat.

3.4.12. Grups interiors romànics.

3.4.12.1. /t'l/, /c'l/, /g'l/. Han sigut palatalitzats en ambdós llenguatges.

- AURIC(U)LA > /*aurig'la/ > /*oreχla/ > /*orejla/ > /oreĴa/
- MAC(U)LA > /*mag'la/ > /*maχla/ > /*majla/ > /maĴa/
- ACUC(U)LA > /*agug'la/ > /*aguχla/ o /agujla/ > /aguĴa/
- CUBIC(U)LO > /*kubeg'l > /*kubexl > /*kubejl > /kubel/
- OC(U)LO > /*og'l/ > /*oχl/ > /*ojl/ > /*wejl/ > /weĴ/ (occità) > /uĴ/
- SPEC(U)LO > /*spek'lo/ > /*espeg'lo/ > /*espeg'l/ > /*espeχl/ > /*espejl/ > /*espiejl/ > /espieĴ / (occità) > /*espiej/ > /espij/ > /espiĴ/
- REG(U)LA > /*reg'la/ > /*rexla/ > /*rejla/ > /reĴa/
- VET(U)LA > /*vec'la/ > /*veg'la/ > /*veχla/ > /*vejla/ > /*viejla/ > vieĴa (occità)
- APIC(U)LA > /*abeg'la/ > /*abexla/ > /*abejla/ > /abeĴa/ (que no diftonga per provindre de /i/ llatina...)

3.4.12.2. /m'n/. Català i occità el redueixen: LUMINE > *llum*, FAMINE > *fam*.

3.4.12.3. Tractament dels grups consonàntics secundaris des de dental/nasal + /ik/. Tenint en compte que el català, el francès i l'occità emmudiren la -C final (HOC > *ho*):

- FETICO > /*fedik/ > /*fedig/ > /*fediχ/ > /*fedij/ > /*fedj/ > /*fej/ > /*feʒ/ > /*feʒe/ > /*fedʒe/ > /fetʃe/ (*fetge* | *fetge*)
- PASSATICO > /*pasadigo/ > /*pasadig/ > /*pasadiχ/ > /*pasaj/ > /*pasaʒe/ > /pasadʒe/ (castellà *pasaje*)
- PEDAETICO > /*peadigo/ > /*padigo/ > /*padig/ > /*padiχ/ > /*paj/ > /*paʒe/ > padʒe/ > /patʒe/ (castellà *paje*)
- VIATICO > /*viadigo/ > /*viadig/ > /*viadiχ/ > /*viaj/ > /*viaʒ/ > /viaʒe/ > /viadʒe/
- o segons Margarit:
- VIATICO > /*viadio/ > /*viadjo/ > /viadʒe/

Aquestes solucions catalanes contrasten quan les fricatives poden mantindre una consonant al davant per mantindre el so fricatiu sempre:

- CANONICO > /*kanonik/ > /*kanonig/ > /*kanoniχ/ > /*kanonj/ > /kanonʒ/ > /kanonʒe/
- MANDICAT > /*menja/ > /menʒa/
- VINDICAT > /*venja/ > /venʒa/
- PENDICAT > /*penja/ > /penʒa/
- VINDICATIA > /venʒansa/

A les Actes de la Consagració de la Seu d'Urgell (redactades pels volts de l'any 840), apareixen junt als noms

oficials llatinitzats els romànics, que demostrarien que el canvi ja havia succeït segurament abans: *Meranicos - Meranges*.

3.5. Consonants finals romàniques.

3.5.1. /-b/, /-v/, /-g/. Es vocalitzen les B, V i G secundàries finals en occità i català:

- DEBE > /*deb/ > *deu*
- CLAVE > /*clab/ > *clau*
- NAVE > /*nav/ > *nau*
- PLOVE > /*plob/ > *plou*
- NEVE > /*neb/ > *neu*
- NOVE > /*nob/ > *nou*
- BOVE > /*bob/ > *bueu* | *bou*
- VIVO > /*vib/ > *viu*
- NOVO > /*nob/ > *nou*
- CAPTIVO > /*kaptib/ > /*kabtiw/ > *kautiu*
- IUGO > /*jug/ > *jou*

Caldria incloure també l'evolució que ha patit en català la /-d/ final, doncs ha sigut transformada també en /-w/, segurament en un procés de convergència amb la vocalització dels acabaments en /-ð/ des de -CE/-CI finals. L'occità, per contra, i potser per haver mantingut la distinció dels fonemes provinents d'ambdós grups i per no haver vocalitzat talment com en català la /-d/ final, es va acabar perdent: *pé ~ peu*.

3.5.2. /-n/. Es manté en gascó i provençal. Des d'antic però, la major part de dialectes llenguadocians, tal com el català, van reduir la /-n/ final dels singulars: *pa, vi, be...* En un moment donat, el llenguadocià també va generalitzar aquesta

pèrdua als plurals (*mans* > *mas*), característica que comparteix parcialment amb els dialectes catalans orientals (*homes* vs. *homens*, *ases* vs. *asens*, etc.).

Ja en els segles X i XI es comença a evidenciar la pèrdua d'ena final (*cosi*, no *cosin*) en documents catalans redactats en llatí.

Només el dialecte ribagorçà manté parcialment la ena final: *deman*, *can*, etc. Cronològicament això representaria que per l'època de catalanització de la Ribagorça el català encara mantenia la /-n/ final (segles IX - X). Aquesta datació també serviria per a mostrar que l'emudiment va ser anterior a aquests segles, ja que tampoc va incloure en el procés d'emudir toponímia pallaresa (*Puifalcón*, *Planamolín*, etc.).

També cal dir que sembla que el català ha sigut refractari a perdre la /-n/ final, doncs queden paraules que testimoniarien l'existència d'un corrent conservador, fent-se valdre en certs monosíl.labs i en paraules esdrúixoles:

- FENU > *fe*, *fen*, *fenc*
- TABANU > *taban* | *tàvec*
- COPHINU > *cofin* | *còvec*, *cove*
- CATANU > *cadan* | *càdec*

3.5.3. /-s/. El morfema plural es una /-s/ (*pòrtas*, *flors*). No s'ha mantingut en alvernès, doncs no pronúncia les esses finals (*pes*, *peus*), tal com passa en francès... (i com el provençal o el llemosí, que allarguen l'última vocal o ioditzen les esses).

4. LÈXIC

4.1. *Lèxic de tipus gal·loromànic*. S'empren mots gal·loromànics comuns amb l'occità (*menjar* vs. *comer*; *parlar* vs.

hablar; bullir vs. Hervoir, etc.). En català constitueixen segons Rohlfs (1960: 150) el 90% del lèxic.

4.2. *Lèxic característic català*. El que es podria considerar com lèxic exclusiu català és bastant reduït, doncs fins i tot vocabulari que es podria considerar “nostrat” es troba també en occità: *brega, sen (seny), aran de (arran de), gelibre (gèbre), gos, clòsca, barrejar, avesat, estalvi, borni, bòrda, tòti (tòtil), tramontana, trau, udolar, ufanós, vespre, rufar (arrufar), soplòg (sopluig), rebecada, potón (petó), òsca, nene, golafre, jaç, lesca, ganivet, garrica, gemegar, gisclar, glòp, esglai, estripar, flairar, flòc, gafar (agafar), gaire, gana, esclafar, escridassar, escurar, còp de man, desvariar, eissam (eixam), eissuch (eixut), cleda, clòsca, clòt, clucar, comba (coma), camba (cama), cèl de la boca, charrar, chòp (xop), chumar, bessons, baug (boig), bauma, bec, cabàs, caissau (queixal), budèls, bufar, bugada, badar, bòsc, bramar, bolegar (bellugar), aisina (eina), amagar, veren (veri), vegada, ongan (enguany), paoruc, pòch (puig), malastruc, tastar, tremolar, trencar, estragar, faissuc, fastic, gròc, pro (prou), triar, trigar, dimartz, dilús, disnar, eissernit, escaissar (esqueixar), blau, bressòl, res, suja (sutge), babau, baralhar, açò rai (això rai), tarabastal, sopar, esquichar, etc.*

Altres característiques, com la morfologia o la sintaxi, occità i català encara són bastant propers, si bé és cert que tenim evolucions diferenciades relativament recents i que més endavant veurem.

Es pot assumir perfectament doncs, que en aquest nivell les diferències que mostra el català de l'occità són les que presentaria un dialecte. També és significatiu que la major part d'aquestes diferències es puguin adjudicar, com de fet ja s'ha fet, a una influència de substrat, així per exemple, el substrat ibèric seria responsable de la palatalització de L- i -LL-, de la

reducció dels grups ND i MB, i possiblement també de la reducció dels diftongs AI i AU. També sembla que la /ü/ occitana s'hauria d'explicar com a un fonema que hauria aparegut en algun dialecte més exposat a la influència cèltica, però que aquesta innovació no hauria arribat al català, al contrari del que va passar amb la resta d'evolucions fonètiques que s'han volgut creure que van ser causades pel substrat cèltic de la Gàl·lia (iodització a CT, diftongacions davant *i*od, emmudiment de BDG intervocàliques, sonorització de PTK intervocàliques, o la pèrdua de les vocals finals). Les altres característiques catalanes que estarien en contraposició amb les occitanes sembla que van patir un procés de resistència cultista (/Vlt > Vut/, /kwV > kV/, /ir/ ~ /r/, /dr/), doncs estaven en competència en el moment de la ruptura, si no, és ben possible que haguera guanyat la innovació occitana en el català. Així doncs, en aquesta fase, el català no seria més diferent de l'occità comú del que podria ser actualment el gascó.

SEGLE XIII: RUPTURA I EVOLUCIÓ SEPARADA

Serà principalment en el segle XIII quan apareguin unes determinades evolucions fonètiques que seran característiques o exclusives del català o de l'occità; és ben possible que aquestes evolucions divergents s'hagin agreujat per la fixació de la frontera amb França a Les Corberes, el que va tallar en sec les relacions politico-socials catalano-occitanes que hi havien abans, i per tant, va tallar així la possibilitat de que les innovacions occitanes passessin al català, i que en conseqüència les innovacions catalanes acabessin imposant-se en no tindre un referent occità. També, més tard, la combinació d'una manca de estandardització i de la pressió exercida per les llengües de prestigi veïnes, no van fer si no agreujar o eixamplar més la distància entre català i occità. Les principals característiques que separarien definitivament el català de l'occità al segle XIII serien:

A. *La wav catalana (o emmudiment intervocàlic)*. Des dels resultats romànics de CE/CI, TE/TI o /-ð/ romànica s'ha obtingut en català /w/, mentre que la majoria dels dialectes occitans han conservat la forma romànica amb el so /dz/ o /ð/ o amb un al·lòfon d'aquest. Així, primerament, l'occità i el català van coincidir en l'evolució de la consonant intervocàlica provinent dels grups llatins -TJ-, -CE-/CI- pretònics i -GE-/GI fins a l'aparició al català de la dental fricativa sonora /ð/ (segles X al XIII, que serà quan es donguin diferents evolucions del fonema segons la llengua; així *votz*, *patz*, *vezin* i *razón* han donat els actuals *veu*, *pau*, *veí* i *raó*, mentre que l'occità ha donat a partir del s.XIII una evolució fricativa /-ð/ excepte en /-d/: *patz*, *crotz*, *potz*, etc.).

- PACE > /*patse/ > /*pats/ > /*padz/ > /pað/ > /paa'ð/ (per reforç) > /*pao?/ > /paw/
- COCE > /*kotse/ > /*kots/ > /*kodz/ > /koð/ > /*koo'ð/ > /kow/
- CROCE /*krotse/ > /*krots/ > /*krodz/ > /kroð/ > /*kroo'ð?/ > /*kroo?/ > /krow/ > /krew/ (per dissimilació vocàlica)
- VOCE /*votse/ > /*vots/ > /*vodz/ > /voð/ > /*vooð?/ > /vow/ > /vew/
- PERDICE /*perditse/ > /*perdits/ > /*perdidz/ > /perdið/ > /perdiw/

- SEDE > /seð/ > /sew/
- PEDE > /peð/ > /pew/ (occita *ped* o *pe*)
- CADE > /kað/ > /kaw/ (castellà *cae*)
- NIDO > /nið/ > /niw/
- HEREDE > /ereð/ > /erew/
- CONREDO > /konreð/ > /konrew/

- PALATIO > /*palatso/ > /*palats/ > /*paladz/ > /palað/ > /palaw/
- PUTEO > /*putjo/ > /*potso/ > /*pots/ > /*podz/ > /poð/ > /pow/
- CANTAT(I)S > /*kantats/ > /*kantadz/ > /kantað/ > /kantaw/ > /kantew/

De fet, a la majoria de documents catalans del segle XII no havia encara aparegut la *waw* final i s'escriuen les terminacions en *-d*, *-dz*, *-tz*; al segle següent ja era general l'ús de la *waw*. En el dialecte ribagorçà algunes terminacions consonàntiques encara es mantenen en /-ð/: *vosaltres* /kantað/. També en català general s'ha mantingut el consonantisme en

paraules compostes com *vet-aquí* (VIDET(I)S > /*veets/ > /*vedz/ > /*veð/).

En els Usatges de Barcelona (pels volts del 1175) apareix però el pas /-ð > -w/ consumat: PRODE > *prou*, mentre que a les Homilies d'Organyà, redactades a l'Alt Urgell si fa o no fa per la mateixa època, encara s'usava *prod*, el que pot indicar que aquesta innovació catalana va tindre un "epicentre" en les comarques barcelonines.

També la toponímia antiga atesta aquest manteniment (*Estamariu* a l'Alt Urgell escrit al segle IX com *Ipsa Tamarite*, *Stamaritz*, i *Stamarize*). Quan la /-ð/ final es va unir amb una paraula, el so simplement va desaparèixer (*Palafrugell* és escrit *Palaz Frugello* el segle X).

Com hem vist, la posició final de /ð/ ha produït el canvi a *wav*, però quan aquesta /ð/ quedava abans de la vocal tònica, llavors es va emmudir:

- RATIONE > /*ratson/ > /*radzon/ > /raðo/ > *raó*
- VICINO > /*vetsin/ > /*vedzin/ > /veði/ > *veí*
- PLACERE > /*platser/ > /*pladzer/ > /plaðer/ > *plaer*
- RACEMO > /*ratsimo/ > /*ratsim/ > /*radzim/ > /raðim/ > *raïm*
- TICER > *Tezer* (segle IX), *Tether* (segle X) > *Ter* actual
- TITIANA > *Tizana* (segle XI) > *Tiana* actual

També en els Usatges de Barcelona apareix ja avançat aquest emmudiment:

- FACENDA > /*fatsenna/ > /*fadzena/ > /*faðena/ > *faena*, *faynes*
- HOMICIDIO > /*ometsij/ > /*omedzi/ > /*omeði/ >

homei, omey

El manteniment o no manteniment es degué sobretot a una posició pretònica, és a dir, quan la /ð/ era davant de la tònica. De totes maneres, el valencià ha continuat amb aquest procés: *emprenyada* > *emprenyà*, *llaurador* > *llaurao*.

B. *Segona diftongació occitana*. Apareix a gran part dels dialectes occitans una diftongació de les *Ē* i *Ō* llargues llatines que queden davant d'una velar o d'una palatal, que en tot cas seria posterior al s.XIII. En els exemples exposats, apareix primer el mot català i occità anterior al s.XIII, i seguidament les diferents evolucions sofertes dins de l'occità d'alguns mots:

- *bou* > *bou*, *buou*, *bueu*. (francés *boeuf*)
- *olh* > *olh*, *uelh*, *uolh* 'ull' (francés *yeu*)
- *foc* > *foc*, *fuoc*, *fuec*, *fou*, *fioc*. (francés *feu*)
- *meg* > *mieg*, *miech*, *miei* 'mig'
- *cor* > *cuor*, *cuor* (francés *coeur*)
- *noit* > *nueit*, *nuech*, *nuoit*, *nuoch*, *nueg*, *noug*, *niech* 'nit' (francés *nuit*)
- *leit* > *lieit*, *lieich*, *lech* 'llet' (francés *lait*)

Es pot pensar que aquesta diftongació pot haver sigut promocionada per la influència francesa, però també cal considerar que mentre que el català estava perdent els diftongs creats per la presència de *iod*, l'occità encara els mantenia, el que segurament va ajudar a promocionar dialectalment aquesta segona fase de diftongacions.

C. *Tancament de /-a/ final*. Entre els segles XIV-XVI la

majoria dels parlars occitans han transformat la /-a/ final àtona en /-o/ (/pòrta/ > /pòrto/).

D. *Despalatalització en posició final.* En l'antic occità també es van mantindre les palatalitzacions romàniques /-ʎ/ i /-ɲ/ de final de mot, però recentment s'han despalatalitzat (*solelh* > *solel*; *lonh* > *lon*).

E. *Canvi en la nasal final /-m/.* La /-m/ final ha passat en l'occità modern a /-n/ (*fam* > *fan*).

F. *Altres divergències.* Es poden citar les següents:

F.a. Confusió en català de l'ús dels afirmatius *sí* i *oc*, l'últim s'atribueix però a una moda per influència dels trobadors. En l'actualitat, una persistència d'aquest ús la constitueix la interjecció *oi*, on s'hauria ioditzat la /k/ (*Oi que tens fred?*). A certs dialectes occitans, com el de Montpeller, també s'ha donat aquesta evolució. També subsisteix a nivell dialectal en les zones de muntanya del Rosselló, on ò encara es usat com a partícula afirmativa.

F.b. Els articles occitans *lo, los, la, las* conviuen amb *es, sa, ses* (que a Occitània també es conserven en algunes regions, com la de Niça p. ex.); van evolucionar en català fins als articles actuals per influència del cap i casal català (als Usatges de Barcelona, del segle XII, només es van fer servir aquests articles, mentre que els articles "salats" eren encara populars tal com delata la toponímia de les comarques barcelonines).

F.c. Canvien al català altres articulacions i lèxic que són propis de l'occità (*germà* no apareix sinó a finals del s.XII, potser per l'existència de *fraire*; *pus* canvia a *més...*). Avui en

dia, es conserven alguns d'aquests arcaïsmes als dialectes del Rosselló i del Maestrat.

F.d. Canvis verbals (en construcció i fonètica) en català: *hac* > *hagué*, *anam* > *anàvem*, *cantam* > *cantem*, *cantatz* > *cantetz* > *canteu*... L'ús prioritari del verb *haver* en comptes del de *tindre* és manifest als Usatges de Barcelona encara al segle XII.

F.e. Les primeres i segones persones singulars del present d'indicatiu prenen cap al segle XIII una vocal en occità (*ieu cant* > *canti*, *cante*, *canto*); el català també va fer aquell canvi de forma independent alhora, amb multitud de variants dialectals.

F.f. Canvi en el català de les terminacions plurals dels masculins quan acaben en /-s/ al singular, de /-es/ a /os/: *franceses* (masc.) > *francesos*, *meses* > *mesos*. En els usatges de Barcelona (pels volts del 1175) apareix el manteniment del masculí plural acabat en *-es*: *pageses*, que a Catalunya fou canviat per la terminació *-os* per diferenciar els plurals masculins dels femenins, a causa d'aquesta /e/ neutra que va fer que de *casas* es passés a /kazəs/; també en els Usatges es comprova el pas dels plurals femenins *-as* a *-es* (*en totes coses*).

F.g. El català fa un canvi dels pronoms personals *nos*, *vos* als actuals: *nosaltres* i *vosaltres*.

F.h. El català també va canviar els possessius *mon*, *ton*, *son* per *el meu*, *el teu*, *el seu*; *llur* es va arraconar.

F.i. El català modifica la conjugació *e* per *i*: (*blancs e negres* > *blancs i negres*).

F.j. Introducció de castellanismes, sobretot lèxics, en el català; alhora, a l'occità hi ha hagut una introducció de gal·licismes (francesismes), també lèxics en la seva major part.

F.k. Modernament, l'occità ha perdut les /-r/ finals dels infinitius, anivellant-se així amb la majoria de dialectes catalans.

CONCLUSIONS FONÈTIQUES: UNA SEQÜÈNCIA CRONOLÒGICA

Una vegada s'han pogut repassar les evolucions fonètiques del catalano-occità, es pot fer una síntesi de les evolucions lingüístiques, i fins i tot gosar adjudicar-les-hi un marc temporal mitjan la cronologia relativa (poc fiable però capaç de situar el conjunt); veja-m'ho:

Any 450: Pels volts d'aquest any els efectes de substrat iber comencen a fer-se notar al llatí de la Tarraconense marítima (MB > /m/, NN > /ɲ/, LL > /ʎ/), doncs ven ser uns canvis anteriors a l'emudiment gal-loromà de les -E i -O finals, fet que confirmaria l'antiguitat d'aquests processos.

Any 550: Com dit anteriorment, el substrat celta va ser responsable en gran mesura de l'emudiment de les vocals a final de paraula a la Gàl·lia; aquest acte d'emudiment produït pel substrat es podria situar a dues o tres generacions després de produir-se les majors emigracions de les ciutats al camp de mitjans del segle V. Aquesta data aproximada seria confirmada per dos proves: una que els ètims cristians van patir els mateixos canvis fonètics generals, i dos que els germanismes també van ser inclosos en aquesta dinàmica (i els gotismes i francismes es poden datar com posteriors al 415).⁴

Any 600: Emudiment de BDG intervocàliques, que com s'ha pogut veure abans, va ser un procés posterior a l'emudiment de les vocals finals. Reducció a la Catalunya

---

4 SUNIAIRO > Sunyer, ATULFO > Adolf, DAEMONIO > dimoni, EPISCOPO > bisbe, PETRO > Pere, etc. (encara que la pressió cultista efectuada per l'església a les misses llatines va aturar bastant la romanització de molts mots i noms d'origen religiós).

Vella del grup consonàntic ND a /nn > n/, que degué ser posterior a la palatalització de NN.

Any 650: La sonorització de PTK intervocàliques ha de ser per lògica posterior o coetània a l'emmudiment de les BDG intervocàliques, altrament els resultats serien uns altres (ACUTO > /*agudo/ > /**auo/ > /**au/ > /**o).

S'hauria de considerar el procés de fricatització de les *i*ods al català com a posterior a l'emmudiment de BDG, ja que d'una altra forma hauria estat difícil incloure en el procés la *i*od provinent de EGO > /*eo/ > /jo/, doncs queda clar que amb una consonant entremig no hi ha possibilitat de fricatitzar (EGO > /**ʒgo/).

En tot cas, el procés de fricatització de les *i*ods finals va ser posterior a la diftongació davant *i*od, ja que és necessària aquesta *i*od per efectuar la diftongació, i això ens dona aquest marge cronològic (si no fos així MEDIO > /*mejo/ > /*mej/ > /*meʒ/ > /*medʒ/ > /*metʃ/ en comptes del *mig* català o del *mieg* occità). Com que el català va reduir finalment tant els diftongs d'origen llatí com els d'origen occità, tenim un fet que posaria una "data de caducitat" al fenomen de la diftongació, i en conseqüència al fenomen de la fricatització. Aquesta reducció dels diftongs d'origen occità ja és evident en documentació catalana del segle IX, pel que llavors la diftongació hauria de datar també d'abans de la reducció... Aquesta data coincideix precisament amb la catalanització del Pallars i Ribagorça, on no es va poguer imposar des del principi l'evolució general occitano-catalana en els noms de lloc mossàrabs, ja que si no no s'explicarien topònims del mossàrab pirinenc que no han diftongat E i O breus davant *i*od com *Obaga de Meano* (MEDIANO), *Peramea* (PETRA MEDIA), *El Póio* (PODIO) o *Poyuelo*.

El procés de reducció del diftong AI / EI en el català, en

ser posterior a la fricatització /ʒ/, ens dóna un marge cronològic (ja que si no fos així MAIO > /*meo/ > /*me/ en comptes de *maig*, o MEDIO > /*mejo/ > /*mej/ > /*miej/ > /*mij/ > /*mi/ en comptes de *mig*). Per una altra banda, el marge cronològic superior, l'època *ante quem*, és el segle IX, ja que hi ha documents de l'època amb monoftongació. De fet, degué ser en aquell segle quan es va començar aquest procés, ja que en catalanitzar-se els Pirineus Centrals la majoria dels diftongs van ser reduïts (per exemple diftongs d'origen bascoide com *Aineto* a *Aneto*; així com de *Beranoi > *Beranuei > *Beranui*, i que pressuposa una reducció dels diftongs provinents de les /o/ basques fins i tot (*-oi > *-uei > -ui); o com possiblement els diftongs d'origen mossàrab com NUCALARIO > *Nucalairo > *Nogaleiro a l'actual *Nogalero*, prop de Monesma. Per contra, existeix *Aineto* i *Ainet de Cardós* a la Vall de Cardós (que sembla que va ser catalanitzada un o dos segles després que la resta del Pallars).

Altrament ni el pallarès ni el ribagorçà han fricatitzat després aquestes *iodes* finals, sent així conseqüents amb les seves pròpies estructures dialectals (no han fricatitzat *roi*, *pui*, *goi*, etc.), o bé sent conseqüents amb la seqüència de primer fricatitzar al segle VIII, i després reduir els diftongs al segle IX: evidentment al segle VIII els Pirineus Centrals no hi pogué arribar aquest procés occitano-català.

Com que les /k/ intervocàliques que eren en contacte amb U (o sigui, una semivocal) van passar al romànic, això apuntaria que la reducció del diftong AU al català degué ser posterior a la sonorització de PTK, doncs si no /AUCA > *oca* > **oga /. Llavors, si fem cas d'aquesta presumpció, la reducció de AU > /o/ data com a més antic del 650. Però com que és necessari reconèixer també que la reducció fou posterior a la diftongació davant *iod* (altrament de GAUDIO > /*gawjo/ >

/*gauj/ > /*goj/ > /*gwej/ > /*gutʒ/; o AUDITA > /*awida/ > /*ojda/ > /*wejda/ > /*wida/...), la data de la reducció del diftong es fa més recent, però no degué anar més enllà del segle IX, que fou quan es tenen les primeres evidències de la monoftongació en la documentació de l'època, a més de coincidir en el temps amb la catalanització de la Ribargorça, on s'ha conservat toponímia amb el diftong AU (*Ata-uri* que en bascoide significava 'entrada-vila' o 'poble a l'entrada de la vall' i que ha passat a *Taiüll*), el que indicaria que el procés AU > /o/ ja s'havia acomplert en català.*

Si apliquem uns marges cronològics per aquestes successives canviatures, resultaria una seqüència com aquesta:

- 1er. - BDG intervocàliques emmudides ~ any 600
- 2on - PTK intervocàliques sonoritzades ~ any 650
- 3er. - Grups consonàntics creen *iod* (incloent CT > it).
- 4rt. - E + *iod* > /iej/ i O + *iod* > /wej/ ~ any 700
- 5è. - J llatina i /j/ romànica > /ʒ/ ~ any 750
- 6è. - AU > /o/ (només en català) ~ any 800
- 7è. - AI > /e/ (només en català) ~ any 800

Es per això que es pot considerar al català entre els segles V al XII com un dialecte del sistema occità sense cap mena de dubte, ja que les úniques diferències apreciables eren poques i a més degudes al substrat (com el so /ü/, palatalitzar LL, o reduir MB i ND), amb moltes menys diferències que no pas el gascó. Una altra dada que referma aquesta tendència occitanitzant del català primitiu és que l'antic català va seguir pas per pas les corrents i evolucions fonètiques que es van produir al nord, des del mateix moment de la ruïna de Tarraco al segle V. Una vegada Barcelona reprèn el relleu de Tarraco

en el lideratge econòmic i social de la Catalunya Vella vers l'any 900, es va començar a crear un cert dinamisme propi autònom a Catalunya, que va permetre noves tendències lingüístiques exclusives davant del conjunt occità. És evident que aquestes noves divergències no degueren alterar en gran mesura que s'entenguessin els catalans i els veïns del nord, ja que passar de *figueira* a *figuera*, o de *vin* a *vi* no suposa una barrera insalvable en la intel·ligibilitat. Però el que sí que va suposar una barrera que cada segle que passava feia més grans les diferències entre el català i l'occità va ser la ruptura política entre Catalunya i Occitània, permetent que a partir del segle XIII el bloc català i el bloc occità evolucionessin separats, ja que per una banda el català va aconseguir parar la tendència popular de vocalitzar les eles davant consonant (*saut* / *salt*), o com va començar a evolucionar sons independentment (/ð > -w/, /-ð- > Ø/...); i tot això mentre els occitans rebien com a úniques influències culturals les tendències franceses, "ajudant" en canvis tant importants com la diftongació davant de velar, el tancament de les /o/ tòniques en /u/, o la despalatalització de /-ʎ/ i /-ɲ/ finals, totes aquestes característiques sent precisament comunes amb el francès... (*cuier* occità i *coeur* francès, *moscas* /*muskas*/ occità i *mouches* /*muxes*/ francès, *solel* occità i *soleil* francès, etc.).

Aquest cas del català té un símil bastant clar en l'antiga unitat lingüística del gal·laico-portuguès: pel fet d'estar el gallec en un regne que ha castellanitzat la fonologia de la llengua, mentre que el portuguès ha estat en un altre regne que ha permès una evolució separada del gallec, avui tenim dos sistemes considerats diferents.

Exemples:

Amb tot això, es mostren tot seguit quatre redaccions sobre un mateix text extret de la novel·la de Joan Bodon (Jean Boudou) titulada *La Grava sul Camin* (1956); i que és transcrita fonològicament al *Manuel Practique d'Occitan Moderne*. El primer text és redactat en occità estàndard; el segon és la pronunciació actual del text en dialecte llenguadocià; la tercera és una adaptació al que seria la pronunciació llenguadociana del s.XI; i la quarta redacció és lingüística-ficció: com que el català també ha evolucionat des del s.XI, s'han transformat els arcaïsmes que va compartir amb l'occità de llavors tot catalanitzant-los a l'actual pronunciació per tal d'aconseguir el mateix efecte que faria el llenguadocià antic a un catalanoparlant d'aquells temps; aquest tractament s'ha fet per demostrar la intercomprensió mútua entre llenguadocians i catalans del s.XI; el lector jutjarà si el llenguadocià i el català no pertanyien a una sola unitat lingüística sinó. (L'adaptació del quart text s'ha fet en base del català central, que és el més parlat):

1) Un oficier jovenòt e seriós nos parla doçament, En quatre mots d'Alemand un Rus presonier nos ditz de qué ne vira: sèm liures... Cal anar en vila... se presentar al bureu militar...

E partissèm sul camin mesclats: Franceses, Russes, Italians. Ne crossam de camions cargats: Slava!.. Slava!..

Enlà darrier nosautres las mitralhairas gisclan.

Lo solelh se claus. La frescor tomba d'un cop. Dintram dins la vila: Waldenburg. Los ostals de teules roges son pas gaire arroïnats.

De dròlles s'amassan sus una plaça. Que passa lèu la

batesta !

Soi las!...

- Se nos arrestàvem, me ditz Lacòsta. Lo burèu es luenh, degun nos acompanha pas.

2) /un ufisjè dzubénòt é sérjus nus parlo dusomén(t). én katré muts d aléman ün rrüs prézunjè nuz dits dé ké sé biro: sèn liwrés ... kal ana ém bilo ... sé prézènta al büürèw militar.../ /è partisèn sül kami mesklats: fransézés, rrüsés, italjans. né kruzan dé kamjus kargats ... énlà darrjè nuzawtrés laz mitralajros dzisklon./

/ lu sulél sé klaws. la frésku tumbo d ün kòp. dintran din la bilo ... luz ustals dé téwles rrudzès sum paz gajré arrujnats. dé dròlles s amason süz üno plaso. ké paso lèw la batèsto !/ /suj las !.../

/ - sé nuz arrestabén, mé dil lakosto. lu büürèw éz Iwèn, dégü nuz akumpajo pas. /

3) /(ü)un ófisjèr dzóbénòt é sérjós nós parla dósamént (fr.). én katré mots d aléman (ü)un rr(ü)us prézónjèr nóz didz dé ké sé bira (fr.): sèm liwrés ... kal anar ém bila “, sé prézèntar al b(ü)uró (fr.) militar./ /è partisèm s(ü)us Ió kami mesklats: fransézés, rr(ü)usés, italjans. né kródzam dé kamjóns kargats ... énlà darrjèr nós laz mitrałajras (fr.) dzisklan./

/ ló sólél sé klaws. la fréskór tomba d (ü)un kòp. dintram dins la bila ... lóz óstals dé téwiés rrodzès són paz gajré arrójnats. dé dròlles s amasan s(ü)uz (ü)una platsa. ké pasa lèw la batesta !/

/sój las !.../

/ - sé nós arrestabén, me didz lacósta. ló b(ü)uró éz lojn,

deg(ü)u nóz akompaɲa pas./

4) /(ü)un ufisjal ʒubənòt i sərjós əns parlə pok a pok. ən katrə mots d ələmaɲ (ü)un rr(ü)us prəzunjè əns diw də ké əs tractə: sèm liwrəs ... kal əna ən (a) bilə ... prəzəntar-sə əl dəspatʃ milita.../

/i bèm pərtí sobrə əl kəmi məsklats: frənséʒus, rr(ü)usus, itəlʒans. ən bam krəwa (crotz>crozar/creu>creuar) də kəmʒóns kərgats ... ənlə dərrjè nuzaltrəs ləz əmətrəʎədòrəs dʒisklən. /

/əl sól əs klaws (= clou). la frəskó tombə d (ü)un kòp. bəm dintra dins la bilə ... əls ustals də téwləs rròʒəs sòn paz ɡajrə ərrujnats. də nens s əmasən sobra (ü)unə plasə. ké pasə lèw (= lleu>lleugera = ràpida) la bətèstə (= batalla)!/
/sók las (= las>lassitud=cansat)!/

/ - sé əns ərrəstabən, əm diw ləkóstə. əl dəspatʃ éz luɲ, ɲiŋ(ü)u əns əkumpaɲə pas./

I encara serà millor posar alguns textos del segle XII escrits en català i en occità del llenguadoc per tindre una visió general del fet lingüístic:

Juro ego, Pere Ramon comte, fil de Valença comtessa, che, d'achesta hora enant, treva e paz tenré et a mos òmens tener la manaré, axí co lo bisbe feta la à escriure; et si negú mon ome de Pallars la au[rà] franta ne la fran, a Déu e al bisbe per destrénner e per redérce[r], aitoris l'en seré; et acsí com damont és escrit et hom líger-i o pod, sí o tenré et o atendré a Déu et al bispe senes engan, per Déu et ista .IIIlor. evangelia. Arnall Ramon similiter. Tedball Ramon similiter. [...] Omnes isti juraverunt treguam et pacem."
[Jurament de pau i treva del comte Pere Ramón de Pallars

Jussà al bisbe d'Urgell (1098-1112)]

Que escrit de forma més actualitzada seria així:

Pere Ramon comte, fil de Valença comtessa, que, d'aquesta hora enant, treva e padz tendré e a mos hòmens tener la mannaré, així com lo bisbe feta la hà escriure; e si negú mon home de Pallars la hau[rà] franta ne la fran, a Déu e al bisbe per destrényer e per redréça[r], aitoris l'en seré; e així com damont és escrit e hom llíger hi ho pot, sí ho tendré e ho atendré a Déu e al bisbe sense engany, per Déu ...

Les principals característiques fonètiques: AI > /e/, emmudeix /-n/, ND > /nn/, TR > /r/ (trets característics del català enfront de l'occità).

Aquest antic català fora bo de comparar-lo amb un altre jurament, en aquest cas el fet per Raimon de Sant Giles, com a marquès de Provença i que s'han trobat còpies a Nimes i al Gavaldà, datades del 1128 i del 1137:

Haus tu Raimuns, fils Aialmus! Heu Ponz, fils de Garsia, del castel de Fos et de Eiras et d'Aix no-t decebrai, ni no-ls ti tolrai, ni om nifemena per mon conseil, las forzas qui i sunt ni que azenant faias iserant; et s'om era o femena que-ls ti tolges, ab aquels fin ni societad non auria, fors pels castels a recobrar, et con recobrati los auria,heu-ls te rendria sens logre et sens engan. Aquels castels c'aici suntescrit, eu-ls te rendrai con m'en comoras o comonroe m'en faras sensengan. Heu Gaufres, fils Garsias, a ti Raimun, fils Aialmos, aisi conen est breu escrit es et clerges leger o i pot, eu t'o tenrai de la miapart. Heu Bertrans, fils Garsias, a ti Raimun, fils Aialmos, aisi cones escrit en es breu et clerges leiger o i pot, eu t'o tenrai de la miapart.

Ugo Geraldus. Petrus Raimundus. Petrus de Fos. Berenger R. Rostain Isnar. Fredols d'Aix. Guillelmus Dodons. Guillelmus R. Rostain Dodon. Peire Gasc. Bertran Seniorete.

Que escrit de forma més actualitzada seria així:

Haus [heus] tu Raimund, fill Aialmus! Eu Ponç, fill de Garsia, del castel de Fos e de Eiras e d'Aix no et decebrai, ni no els ti tolrai [manllevaré], ni hom ni femena per mon consell, las forças qui hi sun ni que ad-enant fajas hi seran; e si hom era o femena que els ti tolgues, ab aquels fin ni societat no n'hauria, fors pels castels a recobrar, e con recobra[r] ti los hauria, eu [jo] els te rendria sens logre e sens engan. Aquels castels que aici sun escrit, eu els te rendrai con m'en comoras o comonroe m'en faras sens engan. Eu Gaufres, fill Garsias, a ti Raimun, fill Aialmos, aisi con en est breu escrit es e clergues leger ho hi pot, eu t'ho tenrai de la mia part. Eu Bertrans, fill Garsias, a ti Raimun, fill Aialmos, aisi con es[t] escrit en es[t] breu e clergues leger ho hi pot, eu t'ho tenrai de la mia part. Hug Gerald. Pere Ramón. Pere de Foix. Berenger R. Rostany Isnar. Fredols d'Aix. Guillem Dodons. Guillem R. Rostany Dodon. Peire Gasc. Bertran Senyoret.

Principals diferències: manté /aj/, redueix -LL- > l, i manté la nasal final romànica -n.

Un altre exemple esclaridor és un contracte notarial de part de Peire Enric, firmat a la Roerga el 1145:

[C]onoguda causa sia a totz homes que eu P. Aienrics met em pignora a te Ameil, abas del Luc Deu, et alz abitadors ... a Roia ad Ugo Raols que ara i esta et ad aquelz que

adenant en aquel loc habitarau la meitat del mas d'a Gresols de l'alo ... feu lo qual feu avia em pignora de Bernart Raimun del Molnar e de Folco per .LX. sol. melgoires. Tot aquesta meitat ... quo que i apertain vos met em pignora per .CL. sol. de melgoires que tot lo pro el frug aiaz e tengaz a totz vostres pros entro aquestz .CL. sol. vos reda enteiramente. E sel moneda de Melgur abatia, marc d'argen fi per .XLVIII. sol. tro acquist .CL. sol. pagat fosso. E no deg aquesta pignora redemer tro unas meisos n'aiaz avudas, e d'aqui enant terme a Pascas. E s'aduncas i aviaz blat s... at devez l'en recolir, e se garag i aviaz o femada, devez ne .II. blatz recolir ab lo quart qu'eu n'aia pos redemut o auria. *Hujus rei testes sunt Petrus Duranti, bernardus Ricardi, Raimundus Curelli.*

Que escrit de forma més actualitzada seria així:

Conoguda causa sia a tots homes que iu [jo] P. Aienrics met [poso] en penyora a te Ameil, abad de Luc-Deu, e als habitants ... a Roja a Hugo Raols que ara hi està e a aquels que ad-enant en aquel loc habitarau la meitat del Mas de Grèsols de ... feu lo qual feu havia en penyora de Bernart Raimun de Molnar e de Folc per 60 *solidos melgoires*. Tota aquesta meitat ... que hi apertany vos met [poso] en penyora per 150 *solidos de melgoires* que tot lo per el frug [fruit] hajas e tengas a tots vostres, però és entre aquests 150 *solidos* vos reda [resta] enteiramente. E si el moneda de Melgur abatia, marc d'argent fi per 48 *solidos* entre aquest 150 *solidos* pagat fosso. E no deg aquesta penyora redemer entre unas mesos n'hajas havudas, e d'aqui enant terme a Pasças. E si un cas hi havias blat ... devetz-l'en recolir, e se garag[e = magatzem, dipòsit] hi havias o femada [camada], devetz-ne 2 blats recolir ab lo quart qu'eu n'haja pos [llavors] redemut ho hauria.

Tenim doncs, una perdua de *-n* (dialectal), una conservació de KWA inicial (dialectal), CT > /tʃ/ (dialectal també), i manteniment de *ai/ei*.

Per si encara hi ha quedessin reticències de filiar el català dins del conjunt de llengües d'oc (fins al segle XII), millor és veure-ho des d'un altre punt de vista. Els següents textos són extrets de la paràbola del Fill Pròdig (en la seva versió fonètica tal com apareixen dins de *La Llengua Occitana*, de Pèire Bec); els dos últims són adaptacions o reconstruccions segons la informació abans donada:

El so /ö/ respon a eu al francès (*jeu, oeuf*); /ö/ = e nasal.

Llenguadocià modern:

/ ün òmé abjò pas ké duj dròllés. lu pü tsubé djèt a sum pajré: éz urò pér jéw dé mé gubérna sul é d abé d artsén; mé kal pudé parti é bézé dé pajs./

Alvernià modern:

/en òmé abjè ma duj garsu. lu pjü dzujné djigè a sur pajré: lu mumê ij béndjü ké fjéjé mum mèstré è ké azé d arzé; tsa ké pösjé ménana è ké bézé dé pajis./

Provençal modern:

/ün òmé avjé rèŋ ké dus fjéw. lu pü dzujné digè a sum pajré: “éj tèn ké fügé mum mèstré é k agé dé sòw; fòw ké pòské ménana é ké végé dé pajs./

Pel que ara es pot comparar el llenguadocià del s.XI amb el català del s.XI:

/ (ü)un òmé abja pas ké dós dròllés. ló p(ü)us zóbé djèt a sóm pajré: éz óra pér éw (=jo) dé mé góbernar sól é d abér arz ént; mé kal pódér partir é béđer pajs./

/un òmé nó abja pas ké dós nens. ló més zóbé digè a sóm paré: éz óra dé góbernar mé sól é d abér sold; mé kal pódér partir é béđer pajs./

Després de comparar varies redaccions més amb el llenguadocià actual i amb els altres dialectes occitans contemporanis, i fer-ho també amb el llenguadocià antic i el català antic (reconstruïts); a grans trets, hom pot arribar a la conclusió que el català del s.XI tenia un terç menys de diferències fonètiques amb el llenguadocià d'aquells temps que el que té el llenguadocià d'avui en dia amb altres dialectes occitans; en lèxic, les diferències es redueixen a un terç. Quina cosa vol dir això?, que si ara els llenguadocians tenen dificultats per entendre la resta de dialectes, al s.XI no els hi suposaria gaire esforç entendre els catalans; i això per a un lingüista li ha de suposar o bé admetre la filiació occitana del català, o bé trencar l'occità actual en varies llengües (gascó, provençal, llenguadocià, alvernès, llemosí...).

Si encara queden més reticències; només quedaria la ironia: segur que fins al segle quart s'hi parlava la mateixa llengua tant a Girona com a Narbona.⁵

---

⁵ Deixant de banda les frivolitats, i amb les proves ara presentades, obviar, o fins i tot negar, l'origen de la llengua catalana des d'un tronc catalano-occità comú, seria des d'un punt de vista sociolingüístic tal com imitar a grupuscles pseudocientífics. Les causes que podrien incórrer per a negar

Ara bé, demostrar uns orígens comuns per al català i l'occità no és suficient per a establir amb plena garantia que ambdues llengües van ser una, doncs també cal demostrar que hi ha hagut tot un seguit d'evolucions comunes, que és el que en definitiva, acaba establint un parentiu. En paraules de Hock (1986, 579) "És de notar que només les innovacions comunes són indicatives de [...] una relació especial. Arcaïsmes comuns (o heretats) poden ser trobats entre qualsevol dos membres d'una família lingüística prou gran." Aquestes innovacions comunes són perfectament visibles: iodització a CT, la pèrdua de vocals finals excepte /-a/, l'emmudiment de BDG intervocàliques, la sonorització de PTK intervocàliques, la fricatització de *iōd* intervocàlic romànic i llatí, la vocalització de /-v/, /-b/ romàniques, i la pèrdua de /-n/ final.

---

aquest origen serien també de caire polític: els catalans deixarien de ser garants del ideal politico-social conegut com "Espanya Plural".

OCCITANS I CATALANS.

Dante, en volguer escollir una llengua per a escriure, ho va fer entre les tres que ell considerava possible: la llengua d'oïl, parlada pels francesos; la llengua del si, parlada pels italians o *latini*; i la llengua d'oc, parlada pels *Yspani*, es a dir, la llengua parlada pels habitants de la costa est d'Hispània, i no és gaire creïble que s'oblidés del fet que al nord s'hi parlava una llengua amb més prestigi en aquells temps que el francès, la llengua d'oc. Es pot suposar que Dant, encara al s.XIV, va incloure en el mateix grup l'occità i el català, donant a la nostra llengua la mateixa denominació que la llengua parlada al sud de la Gàl·lia.

També trobem composicions poètiques que són escrites en un provençal artificios, i en les que els occitans són identificats com a catalans:

Monges, cauzetz, segons vostra siensia,
qual valon mais, catalan o franses?
E met se sai Guascuenha e Proensa,
E Lemozi, Alvernh'e Vianes,
e de lai met terra dels dos reis.
(*Albertet de Sisteron; 1194-1221*)

E els catalans estreg cortès veiron les Flors,
Flors d'honrada semença,
Et auziran dire per Aragó
Oil e Nenill en luec d'Oc o de No.
(*Vers occità de 1313*)

S'ha d'aclarir que "la terra dels dos reis" és el Llenguadoc, que llavors era dominat tant per la monarquia francesa com

per l'aragonesa. En el segon verset, "Aragó" representa a Occitània, doncs fou l'intent polític de constituir un estat catalano-occità; les "Flors" representen a França, la flor de llis és el seu símbol.

Sobre l'estatus d'artificialitat o de llengua "koiné" del provençal dels trobadors, en tenim un testimoni en aquest vers del trobador provençal Ramón Feraut (segle XIII):

Car ma lenga no es
De dreg proensalés.

(Car, ma llengua no és
dret [correcte] provençal)

Cal remarcar que els trobadors o compositors catalans que van fer servir el provençal fins el s.XIV, no notaran sinó a finals del segle XIII les diferències entre el català i l'occità parlats, després de gairebé segle i mig de tradició trobadoresca.

El mateix Ramon Vidal de Besalú (s.XIII) va escriure en el seu llibre d'estil anomenat les Razos de Trobar, llibre que a la pràctica ha sigut la primera gramàtica d'una llengua romànica, les regles per a una bona redacció de poesia occitana trobadoresca: "eu vull far aquest libre a dar a conexer la parladura a ceylls que la parlen dreyta e per ensenyar a ceylls qui no la saben", com que la "dreta parladura" és segons ell el llemosí, hem d'interpretar que les seves regles van dirigides a un públic que no el sap parlar correctament, i que per lògica ha de ser el pública català; llavors, la situació que es crea és tal com la que es don quan es considera que hi ha un dialecte de prestigi, i es don una situació de diglòssia, però aquí no seria entre dues llengües, si no entre dos dialectes: és el que passa

actualment a molts indrets del món, com passa amb el panotxo murcià respecte al castellà, amb el calabrès respecte al toscà o italià estàndard, o amb el való respecte al dialecte de Paris. Aquest terme escollit “llemosí” crearà però confusió en els segles que vindran després fins ben començada la Renaixença, car alguns van interpretar que significava el dialecte de Llemotges, altres van pensar que és el nom del llenguatge catalano-occità comú, altres però van pensar que equivalia a la llengua administrativa de l'Edat Mitja, mentre que la majoria el va fer servir per a donar nom al conjunt de les parles catalanes o per a nomenar l'antiga llengua comuna d'on hauria sortit el valencià o el mallorquí.

Ens trobem en una època on la llengua està encara unida, on no només els trobadors miren de compondre en dialecte provençal, si no que la mateixa administració, quan mira de trobar un llenguatge polit i lliure de modes per a redactar els documents oficials, acaba per establir una mena de llenguatge comú mancomunat, una mena de “koiné”, on resulta fins i tot difícil reconèixer l'origen lingüístic d'un document⁶, pel que, davant d'aquesta abassegador estandardització que presenten els documents administratius catalans i occitans, Rafanell (2006, 45) es pregunta quantes llengües considerades diferents han pogut crear en un moment donat una “koiné”.

Fora ja de l'àmbit literari de l'època, TAVANI ha recopilat escrits on es fa referència de la confusió / identificació de Occitània-Catalunya i de català-occità. Hi ha el cas d'un document de Montpeller del 1169 on Catalunya no representa més que una prolongació d'Occitània (“...omnes provincialium partes a Massilia usque Barchinonam...” = “... totes les terres provençals des de Marsella fins a Barcelona...”); i també el

---

⁶ Bon reflex d'això són els furs i documents aragonesos escrits segons qui ho digui en gascó, en occità, o en català “aprovençalat”.

d'una carta de l'ambaixador català a la Cort d'Avinyó al 1309; en indicar que els occitans eren considerats com a catalans, junt amb els quals eren "*quase una nació*". Amb tot això, el cercle es tanca: a la identificació científica de que el català va ser un dialecte de l'occità, trobem també l'acceptació de pertànyer a una mateixa comunitat.

CONCEPTES I PENSAMENTS A PARTIR DEL SEGLE XIII

Tal com s'ha volgut datar el naixement-independència de Catalunya l'any 988 per l'acte simbòlic de no renovar el comte Borrell II el Pacte de Vassallatge que tenia envers els reis de França, es podria escollir també una data representativa pel naixement del català com a idioma: seria el 11 de maig de l'any 1258, que va ser quan es va signar el Tractat de Corbeil, doncs serà a partir d'aquesta data quan s'instauri definitivament una frontera que trençarà mentalitats i relacions comercials i culturals, serà la que definitivament deixi de banda al dialecte català, serà la que indirectament provocarà que el català s'expandeixi per bona part de la Península Ibèrica, i serà la que faci trencar la concepció d'una prosa administrativa mancomunada, i a la llarga, també de la "koiné" poètica. I és que el fet de que el català s'expandís territorialment, que gaudís endemés d'una literatura administrativa i literària pròpia, i que aquest dialecte fos també el pilar d'un estat o corona independents, van fer que, junt amb les evolucions particulars que va tindre el català en aquesta època, s'esdevingués una convergència de factors que explicarien que el català ja no es pogués considerar com dialecte de l'occità des de llavors, creença aquesta que ja sembla assumir-se de bon antuvi, però que sempre ha sigut relativitzada (o fins i tot rebutjada plenament com en la actualitat):.

En la *Crònica* de Bernat Desclot (1283-1288) es descriu la facció llenguadociana que va participar en la Batalla del Coll de Panissars sota les ordres del rei de França: *"totes del hosts de Narbonès, e de Bederrès, e de Termenès, e de Carcassès, e d'Eginès, e de Tolosa, e del comdat de Sant Gili, e de Burgunya, e totes les altres gents que són de la llenga que dien 'oc' qui fossen de la senyoria del*

rei de França..."; sembla que la "llenga d'oc" és considerada ja una altra llengua, diferent de la catalana que emprà l'autor.

Vers el 1290 Jofre de Foixà escriu les *Regles de Trobar*, on es mencionen les terres on es parla el provençal: "en trobar proensales se enten lengatges de Proença, de Vianes, d'Alvernha, e de Limosi, e d'altres terres que li son de pres, les quals parlen per cas"; no sembla incloure doncs les terres catalanoparlants, puig que contraposa endemés català i provençal dos cops: "si tu trobes en cantar proençals alcun mot que sia frances o catalanesch..."; i en comentar els errors que fan els catalans quan componen poesia trobadoresca: "mudon d'enteniment e de lengatge". A partir de Jofre de Foixà, ja es farà habitual l'ús de "catalanesch", "català", o "llengua catalana".

El canonge valencià Joan Borgonyó remet carta escrita en llatí el 1306 al rei Jaume on expressa que "Els francesos doncs, saben que el país occità no se'ls estima i que es podria revoltar, i tenen més por de vós, sereníssim príncep, que de ningú més, per l'afecte que saben que us té la gent d'aquella llengua"

En el *Cançoner dels Masdovelles* (segles XIV-XV) s'inclou un poema occità amb una traducció al català.

El tractat gramatical conegut com *Torcimany*, escrit per Lluís d'Averçó (últim terç del segle XIV), justifica que escrigui prosa en català i no en occità perquè "*si jo·m servia d'altre lengatge sinó del català, que és mon lenguatge propi, he dupte que no·m fos notat a ultracuydament, car pus jo son català, no·m dech servir d'altre llenguatge sinó del meu.*" Més radical serà Ausiàs March (1397-1459), quan conscientment abandoni el llenguatge dels trobadors per a compondre poesia en català.

Però també sovint es reconeix el vincle entre català i occità; així, Pere Anton Beuter ens diu (*Lengua antigua de los españoles*, 1546): "*la lengua nuestra valenciana que, naciendo de la*

catalana, parece diversa de ella, y mucho más de la mallorquina, que también de ella nació, y aun la mesma catalana, que de la franca nació”.

Per a Gaspar Escolano (*De la lengua lemosina i valenciana*, 1610) el català o “llemosí” és “*la que se hablaba en Provenza y toda la Guyaina y la Francia gótica, y la que agora se habla en el Principado de Cataluña, Reino de Valencia, islas de Mallorca, Menorca, Ibiza y Sardeña*”⁷.

Joan Dameto (*Historia general del reino baleárico*, 1632): en “*nuestras islas*” ha anat modificant-se la llengua segons les dominacions; la llengua actual “*comúnmente se llama lenguaje lemosín, derivado de una provincia de Francia. [...] Trujéronla a Cataluña los primeros conquistadores de aquel nobilísimo prinzipado, de donde después la heredaron los reinos de Mallorca, Valencia y Cerdeña*”.

El filòleg i canonge Antoni de Bastero estableix en la seva *Història de la llengua catalana* (~1726) que el llatí va donar origen a una “llengua romana” comuna, però que, amb el pas del temps, només s’hauria conservat més o menys intacta entre els catalanoparlants i els occitanoparlants; és d’aquesta manera com Bastero veia la unitat entre català i occità, unitat que va anomenar “llengua romana” o “llengua catalana”.

En la mateixa línia que Bastero, el marquès de Lió Josep de Mora de Catà escriu que per causa de la influència del francès sobre l’occità aquest “*vino a maleárse successivamente en todos los estádos que componían la antigua Provenza, pudiendose decir que en el dia de hoy es nuestro vulgar patricio el que más parecido lo representa.*”

---

7 Es refereix principalment a l’Alguer, però el català també va arrelar en altres ciutats sardes.

En el *Prontuario orthologi-gráfico trilingüe* del gramàtic i dominicà Pere Màrtir Anglès (1742), es nega per primera vegada qualsevol vincle amb l'occità altre que el llatí:

Se ve claro por la uniformidad de los términos o palabras catalanas con las palabras latinas que esta lengua es también hija de la latina, como lo es la castellana [...]. Ni hace fuerza alguna el decir que la lengua catalana nace de la lengua lemosina, o es ella misma, porque la lengua lemosina es hija de la latina también como la castellana, y sólo se diferencia de ésta en la pronunciación y terminación de algunas palabras, como se puede ver en los libros antiguos de una y otra lengua, esto es, castellana y lemosina o catalana, que todos o los más son latinos o vienen de originales latinos. Por donde se saca en consecuencia legítima que la lengua catalana y la castellana son dos hijas de una misma madre.

El català és ara tan germà del castellà com de l'occità, quelcom de polític pot traspuar aquesta consideració, doncs no seria políticament el mateix reconèixer una 'afinitat catalanoccitana que manllevar aquesta íntima relació. Màrtir també va volguer imposar una ortografia castellanitzant al català: el 1714 el poder havia canviat de mans, el mateix que alguns esperits.

Gaspar Melchor de Jovellanos tracta igualment sobre la posició del català en *Memoria sobre educación pública* (1802): “¿De los nombres dados a esta lengua? [...] si el título de Languedoc no excluye el de provenzal, ni este el de lemosina, es claro que ninguno de los tres excluirá el de catalana, que también se dió a esa lengua, y no sin razón, para distinguirla de la francesa.”, i encara eixampla aquesta identificació nominal a la lingüística: “ni se diga que los dialectos de estos paises son diferentes; porque las

anomalías que los distinguen, ó pertenecen á tiempos posteriores, ó son tan ligeras, que no destruyen su identidad [...]”.

El 1815, en la *Gramática y apología de la llengua cathalana*, de Josep Pau Ballot, s'expressa per la independència de la llengua catalana: *“Alguns pensan que prové del llemosí; pero lo cert es que es filla llegítima de la llatina”.*

El 1853, Milà i Fontanals defineix el provençal com la llengua *“á que se reducen el catalan y los modernos dialectos meridionales de Francia”* (apareix en el seu article "Estudios sobre la lengua y poesía provenzales", en la *Gaceta de Barcelona*). Sis anys després, inaugura la restauració dels Jocs Florals pel cultiu literari *“de la llengua catalana y dels dialectes germans del migjorn de Fransa”.*

El 1861, en el treball de Milà i Fontanals *De los trovadores en España*, es pot copsar com l'autor relativitza ja la unió occitanocatalana, doncs el català *“por la vida propia que alcanzó más tarde ha podido considerarse como una nueva lengua”.* Quatre anys més tard, en la *Resenya històrica y crítica dels antichs poetas catalans* estableix més concretament que la llengua d'oc té dues branques, la septentrional, anomenada provençal o llemosí, i la meridional, anomenada català.

De diferent parer és Frédéric Díez, doncs en la seva *Grammaire des langues romanes* (1874), no expressa que el català sigui una branca de la llengua occitana, si no que té vincles amb ella: *“La langue catalane (car on peut désigner ainsi, d’après la province la plus proche, la langue qui s’étend sur l’est de l’Espagne, les îles et le Roussillon) n’est pas exactement avec le provençal dans le rapport d’un dialecte; c’est plutôt un idiome original allié de près à celui-la.”*

El poeta valencià Llobart comenta el 1875 que per no crear rivalitats a causa del nom de la llengua, els poetes valencians han preferit seguir emprant el terme de llemosí per

al català, siguent aquesta llengua una de *“les diferents rames que, despreses de l’antic arbre, naixcut en la provençal Limoges, varen arraïllar en Catalunya, València i les Illes Balears”*.

1879, Rubió i Ors recomana als poetes valencians substituir el terme “llemosí” pel de *“provençal-valenciana, o la de languadociano-valenciana, que al menos indicaría, por más que fuese de una manera remota, su filiación de aquella lengua”*.

El mallorquí Tomàs Forteza establirix en el seu article “Observaciones generales sobre la lengua materna” (Museo balear, 1886), que la llengua catalana no és un *“dialecto del provençal. Es una lengua que tiene propia autonomía, si así vale decirlo, y que, en antigüedad y en formas propias, iguala, si no vence, a las demás hermanas, las lenguas neo-latinas”*.

El 1888, en el manual de romanística *Grundriss der Romanischen Philologie* dirigit per G. Gröber, es considera que el català és una variant del provençal (precisament en el capítol dedicat al català, escrit per Alfred Morel-Fatio).

El 1889 Antoni Rubió i Lluch, precursor de la historiografia lingüística i literària catalana, estableix la independència de la llengua catalana tant en sentit sincrònic com diacrònic.

El 1903 Cosme Vidal, que signa com “Joseph Aladern”, defèn en el llibret *Lo catalá ¿es idioma o dialecte?* que el català i l’occità van ser la mateixa llengua a causa del seu conservadurisme: *“havem provat la unitat de la Llengua en totes las terras de Llengua d’Oc i Catalunya durant los segles passats”*, proposant a la vegada que l’embranzida nacional catalana fos un exemple per a la resta de pobles, i que fos també la llavor per a reunir un altre cop aquestes llengües en un sol estat.

Miquel Ventura Balanyà brinda per la llibertat de “la terra d’Oc” en un poema aparegut a la *Revista del Centre de Lectura de Reus* (1904), aquesta “terra d’Oc” inclou tots els països

catalanoparlants i occitanoparlants. Aquest mateix any, Prat de la Riba escriu a *La Veu de Catalunya* un article on somia en una gran nació:

Ni la comparació de la nostra terra amb una altra de civilització més intensa, ni la contemplació dels nostres ideals davant el problema misteriós de deixar la vida ferer perdre als meus ulls la grandesa d'aquesta causa que ens ha acoblat tots a treballar per la resurrecció d'una Nació, d'un pensament, d'una cultura, de la qual nosaltres som la branca més sencera. N'ha perdut moltes de coses la nostra raça. Els qui parlen d'aquella Catalunya que tanca l'Ebre i acaba als Pirineus, no han sentit bategar l'ànima de la nostra terra, corrent centenars de quilòmetres cap al cor de França, des del Mirador de Durtol, en aquelles hores passades contemplant les planures de l'Alvèrnia i les serres de les Cevenes, quantes vegades havia somniat aquella Nació immensa, aquell aplec de pobles que es podien entendre uns amb altres i que des de València s'estenien per la Mediterrània fins al Rose i les estribacions dels Alps; que pel Pirineu van a confrontar amb les terres basques i toquen l'Atlàntic i el voregen fins a les boques del Leire.

Dos anys després, Cosme Vidal funda la revista *Occitània* (1905). Altres erudits i lletraferits seguiran expressant les seves postures filo-occitanes o fins i tot panoccitanes a la revista *Oc* i a la *Taula de Lletres Valencianes*.

Enric Prat de la Riba dóna nom en l'article "Greater Catalonia" (publicat a *La Senyera*) la gran nació que va somiar tres anys abans: "*També se n'adonaran un dia a València, i llavors la Catalunya gran, redimida, forta i plena, podrà somniar amb una 'més gran' Catalunya, la que batega en els patois i dorm en els arxius d'enllà dels Pirineus.*" Sis anys després, Prat de la Riba serà el primer president de la Mancomunitat de Catalunya.

Un dels puntals més importants pel coneixement de la llengua catalana, mossèn Antoni M. Alcover postula també l'estreta relació entre català i occità (veure Massot, 1985: 113-120); reivindicava tota la poesia trobadoresca com a pròpia, doncs *“la llengua d’Oc, la nostra, es la més antiga de tótes les neollatines”*, però a la vegada conferia al català un estatus especial, així, tot citant a Milà i Fontanals, i després d'exposar com català i occità van separar-se a causa de la frontera imposada, *“<per vida propia> i abundosíssima <que alcanza, ha pogut considerarse com una nova llengua>, la dolça, l’estrénua, l’incontrastable llengua catalana.”*, aspecte que explica millor a la ressenya que fa del *Grundriss* de Gröber el 1909, on diu que el català és un dialecte de l'occità com ho pot ser el gascó, el provençal, o l'alvernès, *“i que fins a n-el segle XIII venien a formar totes un sol idioma, però que després, per l’evolució i desplegament natural de cada una d’aquelles branques i per la diferent sort política que sufriren les regions que les parlaven, especialment la catalana, lo que abans no passava de varietats dialectals, acabá per fer del català una llenga apart de les altres branques occitániques.”*; totes aquestes postures les mantenia i les havia après dels romanistes (Raynouard, Villemain, Alart, Fourriel i Paul Meyer).

Meyer-Lübke constata en el seu llibre *Das Katalanisch* (1925) les diferents postures que hi havien sobre el català a nivell internacional: la de Morel-Faito (dialecte de l'occità), la de Díez (idioma autònom emparentat amb l'occità), i les de Menéndez Pidal, W. Von Wartburg, Morf, Schäedel i Krüger (que a nivell sincrònic preconitzen la independència del català de l'occità). El mateix Meyer-Lübke s'uneix a aquest darrer grup en canviar de creença, tot defenent la formació independent del català de l'occità segons certes

característiques de origen substràtic (el que li porta a dubtar sobre si el valencià existeix des de la reconquesta).

Apareix el 1930 la revista filo-occitanista *Revista Occitana*, dirigida pel filòleg reusenc Miquel Ventura Balanyà (qui pren com a pseudònim el nom de la seva dona "Euphemia Llorente"). Amb la restauració de la Generalitat, el panoccitanisme bull a Catalunya.

Part de l'*intelligentsia* catalana (com Fabra, Rovira i Virgili, o Coromines) signa el 1934 el manifest anomenat "Desviacions en els conceptes de llengua i de pàtria" (*La Veu de Catalunya*, 6 de maig), on es critica el panoccitanisme. El manifest comença negant qualsevol relació prioritària amb l'occità, tot relativitzant les coincidències:

Avui la lingüística afirma que el català i la llengua d'oc-coneguda per tots els romanistes amb el nom de provençal- són dues llengües diferents, constitueixen dos grups lingüístics a part, malgrat les semblances de diversa índole que hom hi pugui trobar, les quals no són més grans que les que hi ha entre el castellà i el portuguès. Alguna de les varietats del provençal és, certament, de fàcil comprensió per a un català mitjanament il·lustrat, però això no vol dir pas identitat de llengua. [...] Si comparéssim textos catalans primitius amb els provençals coetanis, ens trobaríem el cas de semblances que tots ells presenten també amb els d'altres llengües romàniques.

S'esmenten els dos principals problemes que veuen, encara que un seria causat en bona part per la posició dels mateixos signataris del document:

Recordem l'afebliment que va comportar-nos l'ús del nom d'Aragó per a designar la confederació catalano-aragonesa;

a l'estranger la confederació era coneguda amb el nom de 'regne d'Aragó', i el nom de Catalunya perdia injustament valor internacional precisament d'ençà que la integració nacional s'acomplia amb les conquestes de Ramon Berenguer IV i Jaume I. Avui hi hauria un perill similar si les terres de llengua catalana es consideraven incloses sota la denominació d'Occitània. [...] Recordem, per altra banda, com les vacil·lacions ortogràfiques i gramaticals van retardar, durant el segle passat, la concreció de la nostra llengua literària i han dificultat notòriament la seva expansió actual.

I com a conseqüència de tot això, hi haurien unes premisses político-socials que s'haurien de seguir:

Cal evitar, doncs, que unes vacil·lacions semblants en el concepte de Pàtria vinguessin ara a pertorbar i retardar en el nostre poble la consolidació d'una plena consciència nacional.

A tot això, després de la perplexitat primera, respon l'occitanista Loïs Alibert (*Oc*, 16: 80-81):

Si avem plan comprés, los signataris d'aquel document consideran lo catalàn coma una lenga latina independenta de l'occitàn tant coma l'italiàn, l'espanhol, lo francés, lo romanés e lo portugués. Invocan l'autoritat de qualques filologs actuals per piejar aquela teoria. Volem pas negar que Fouché, Griera e qualques autres son mai o mens d'aquel vejaire. Çà que la, nos permetrà de remembrar que l'immensa majoritat dels sabents despuei Raynouard fins a Meyer-Lübke, en passant per Milà i Fontanals, Diez, Ronjat e força d'autres, an reconegut l'estreita parentat del catalàn e de l'occitàn. E, que direm de Maragall e de Prat

de la Riba que l'an afortida amb tant d'energia?... Cal barrar los uelhs a tota evidència per ignorar l'identitat fonetica, morfologica, sintaxica e lexicografica dels nostres parlars populars naturals. Es vertat que per poder jutjar sanament cal conèisser prigondament los parlars occitans e catalans. Es una condició plan rarament realitzada co dels filologs.

Poc després arribarà la Guerra Civil espanyola (1936-1939), la II Guerra Mundial a França (1939-1945), i la repressió cultural i intel·lectual: la frontera entre Espanya i França mai havia sigut tan gran; un llarg oblit es va estendre a banda i banda dels Pirineus.

Són molt recomanables, per a qui vulgui resseguir tots aquests aspectes de vinculació i de rebuig amb l'occità i Occitània, les obres de Fornés (2004) i de Rafanell (2007).

Actualment, es pot mencionar com a continuadores d'aquella tasca occitanista, la revista valenciana *Paraula d'Oc*, vinculada a l'Associació d'Occitanòfils Valencians (AOV), el Centre d'Agermanament Occitano-Català (CAOC), i la Fundació Occitano-Catalana.

POSICIONS RESPECTE A L'ORIGEN DEL CATALÀ.

Actualment, hi ha tres posicions al respecte: l'iberorromanista, iniciada per Menéndez Pidal el 1926, en la que es creu que el català deriva directament del llatí i que pertany al conjunt iberoromànic (el grup de llengües romàniques de la Península Ibèrica, que tenen certs caràcters que els diferencien dels altres); sobta que quan se'ls hi ha mostrat la vinculació entre el català i l'occità l'hagin obviat abastament, el mateix que obvien que el gascó tingui més aspectes iberoromànics que el mateix català (ja ho veurem més endavant). Per quin motiu no es considera aquest dialecte que s'estén per territori francès com a pertanyent al grup de llengües hispàniques llavors? Les fronteres poden respondre aquesta qüestió perfectament.⁸

La segona posició, la gal·lorromanista, defèn que la procedència de la llengua catalana és l'occità, o, si més no, tindria una relació estreta amb aquesta llengua. Aquesta postura és la més acceptada pels lingüistes europeus, i ben resumida per Rohlfs:

En un 33 por 100 de las cuarenta y nueve voces estudiadas,
el catalán no muestra ningún desvío con respecto a la

---

⁸ Tanmateix, es pot pensar que tot aquest enrenou sobre si el català és o era o no és o no era dialecte de l'occità s'hauria repetit amb el gascó en el cas de que la frontera franco-espanyola en comptes de ser al Bidasoa estigués instal·lada al Garona... Prova millor de l'efecte que tenen les fronteres espanyoles sobre una llengua és constatant l'existència separada del gallec i del portuguès. Ara bé, tampoc l'occità està lliure de moviments secessionistes interns, doncs són coneguts els intents d'alguns alvernians i la d'una bona part de provençals en no reconèixer cap unitat lingüística comuna, doncs malden per a encimbellar el dialecte local a l'estatus de llengua per a fer-ne un ús purament folklòric, potser per por a que un occità estàndard esdevingués la llengua d'un estat que no fos el francès...

evolució romànica conjunta de Galorromania e Iberorromania. En un 57 por 100 de los casos marcha con la Galorromania, en un 4 por 100 con Iberorromania y en un 6 por 100 sigue evoluciones peculiares. Esto es una incontestable argumentación en pro del estrecho parentesco lingüístico del catalán con la Galorromania: el catalán és en lo esencial una 'dépendence' del provenzal. (ROHLFS, 1960: 150)

Els percentatges poc ens poden enganyar: el que seria indubtablement iberoromànic en el català arribaria al 4% del lèxic; queda prou clar doncs que el català és una llengua gal·loromànica i que s'ha de considerar com a tal, un fet ben lògic si coneixem el seu veritable origen. L'artificial, i en certa mesura polític, conflicte entre gal·loromànic i iberoromànic queda així superat.

Pel que fa a la lingüística catalana, que representaria la tercera posició respecte a la classificació del català, intueix l'antiga unitat amb l'occità, encara que finalment el més normal es optar per una neutra: el català és una "llengua-pont" entre l'iberorromanisme i el gal·lorromanisme. Però com que ja sabem el que opinen els lingüistes europeus, i ara ja sabem científicament que l'occità i el català procedeixen d'un tronc comú occitanocatalà, aquesta definició metafòrica de que el català és una "llengua-pont" es mostra com portadora d'un alt grau d'imprecisió, doncs tots tenim en ment que un pont uneix dues vores similars, i això no és ni de bon tros el que succeïx: la veritable situació de l'element iberoromànic seria similar a la d'un element de substrat, que seria aquí el llatí hispànic, i, encara, això seria bastant imprecís, doncs el primer llatí que es va parlar a la Catalunya Vella va ser un llatí tan conservador com el que es va parlar en d'altres indrets de la Romania; va ser quan la Catalunya Vella va entrar en l'òrbita

gal·loromànica que aquest substrat va quedar com una mena d'apèndix lèxic, pel que dir que el català és una llengua pont resulta a la llum dels fets tal com dir que el català és una llengua pont entre el llatí i l'antic iber, doncs el català també té lèxic pre-indoeuropeu... És troben però, lloables excepcions en la filologia catalana, com la que hom pot copsar en la *Geografia General dels Països Catalans* (Enciclopèdia Catalana, 1996), que després de repassar les principals característiques d'ambdós llenguatges, avalua que:

[...] de tota manera com es desprèn de la relativament escassa entitat dels principals exemples de fenòmens lingüístics diferenciadors entre català i occità i la relativa modernitat dels més aparents o de major freqüència d'aparició, la conclusió que s'imposa és la identitat d'origen del conjunt de parlars occitano-catalans, que només els avatars d'una història socio-política baix-medieval i moderna divergents han pogut escindir en dues llengües avui diferents però bessones. [article de Juli Moll i Roser Pubill].

Així doncs, molts lingüistes en el passat i en el present han patit cert grau de paradoxisme en trobar i intentar entendre "l'anòmala" situació del català respecte al gal·loromànic i a l'iberomànic, ja que si bé les lleis fonètiques poden ser influïdes pel substrat, el substrat no participa en l'elecció dels mots que van ensenyar els romans (que eren més moderns en el gal·loromànic - *bullir, bulhir, boullir / menjar, manjar, manger* - mentre que en l'iberoromànic eren més arcaics - *cocer / comer* -). D'aquest fet s'ha volgut construir hipòtesis complicades per explicar com una Tarraconense conquerida quan es va conquerir la major part de la Hispània té uns mots tan moderns en el català tal com si fos que hagués estat

conquerida en temps del Cèsar... Lògicament, admetent un origen occità de la llengua catalana aquesta classe d'hipòtesis creades *ad hoc* perden qualsevol validesa, a més d'explicar com és que ha quedat en el català una part de vocabulari iberoromà.

El que queda prou clar, és que fins els segles XI-XII, el català degué ser un dialecte occità, doncs si no, el gascó, que és un dels principals dialectes occitans (parlat al triangle Garona- Pirineus-Atlàntic), s'hauria de considerar com a una llengua independent: l'actual gascó s'allunya potser més de l'occità comú del que ho va fer el català antic (fins el s.XIII):

- Substitueix F- inicial llatina aspirant-la: FILIA > *hilha*, FLORE > *hlor*. El basc ha fet el mateix (FARINA > *irin*).
- Caiguda de /-n-/ intervocàlica: *haria* (farina), *lua* (lluna). El basc ha fet el mateix (PLANO > *lau*, DOMINICA > *domeka* 'diumenge', CATENA > *katea*).
- Evita la R- inicial llatina: *arròda* (roda), *arriu* (riu). El mateix fa el basc (REGE > *errege* 'rei'; RATONE > *arratoe*).
- Canvia /-LL-/ intervocàlica per una /-r-/: *bera* (bella), *borir* (bullir). El basc segueix una línia similar (GULA > *gura*, CAELO > *zeru*).
- Vocalitza /-l/ romànica final en /-w/: *sau* 'sal', *mèu* 'mel'. També el dialecte provençal i el llemosí han patit aquesta evolució.
- Canvia /-l/ romànica final provinent de -LL- en -th (/t f/ o /-t/): *bèth* o *bèt* 'bell', *vedèth* o *vedèt* 'vedell'... No es pot explicar correctament un simple pas de la /-l/ final típica occitana a aquests sons mentre el normal ha

estat la vocalització a /-w/; llavors s'hauria d'entendre que aquests sons no provenen de la *ela* si no d'una antiga pronunciació palatalitzada, tal com el mossàrab pirinenc va fer per a després canviar- ho al so /z/.

- Passa de -MD- i -ND- a /-m-/ i /-n-/ tal com el català: *cama* (*gamba* en occità comú), *enténer* 'entendre'. El basc també ha reduït a /m/ el grup MB provinent de l'antic romanç navarrès, del llatí i de l'aquità (EMBUTO > *imitua*; aq. SEMBE > *seme*; cast. *embuste* > *emauste*).
- Caiguda de /r/ agrupada: *lebre* i *autre* es pronuncien en gascó /lébé/ i /awté/. Aquesta característica estaria relacionada amb el fet mencionat abans sobre l'adversitat basca als agrupaments consonàntics.
- Conserva el so labial /w/ de KWA i GWA, com en català: *quan*, *lenguatge*.
- AI reduït > /e/ (*mais* > *mes*)
- Betacisme. El mateix el llenguadocià doncs; el basc també és una llengua betacista.

Aquest superdialecte és molt marcat a causa de la seva llengua substrat, el basc, va influir-hi molt (fins al s.VI va perviure a la Gascunya); per contra, a Catalunya, el llatí Tarraconense que es va parlar del s.I aC. al IV dC., i els possibles estrats de població iberoparlant que quedaven, degueren marcar el protooccità que més tard es va establir a les contrades catalanes del nord tal com es pot veure.

RELACIÓ OCCITÀ-CATALÀ: ELS MOTIUS HISTÒRICS

LES BASES PROTOHISTÒRIQUES DE LA LLENGUA:

Per a entendre millor les causes sobre les posteriors evolucions dialectals sobre el llatí que van donar pas a les futures llengües romàniques, cal repassar almenys, ni que sigui de passada, les situacions ètniques (i lingüístiques) existents a la Hispània i a la Gàl·lia d'abans de la romanització i la posterior llatinització.

Hispània:

Per a començar a tractar sobre els orígens de la llengua catalana, s'ha de fer almenys un petit repàs sobre el marc prehistòric i protohistòric de les futures contrades catalanoparlants. La primera cultura neolítica en arribar als Països Catalans (vers el 5000 a.C.) fou la Cultura Cardial; és pot suposar que aquest canvi econòmic i cultural degué comportar també una imposició lingüística sobre l'escassa població paleolítica, com quasi sempre passa en aquests casos allà on s'ha pogut documentar (p.e. les antigues cultures patagòniques que han estat anorreades pels argentins, els aborígens tasmanis pels anglesos, els boiximans de Sudàfrica pels bantús, etc.). I es pot parlar encara també d'una ètnia, i d'una llengua, doncs la Cultura Cardial es va expandir de forma constant tant geogràficament com temporalment per tota l'Europa Occidental, primer colonitzant per mar les àrees litorals tot resseguint les costes, i després el rerepaís o *hinterland*; i una colonització és quelcom inherent a una ètnia (o a un conjunt ètnic). En pocs segles, de la Cultura Cardial es van desenvolupar la cultura megalítica, també present a la major part de l'Europa Occidental, cultura que va afectar la

Catalunya Vella en el nostre cas, mentre la resta del domini catalanoparlant va romandre inafectat per aquesta corrent espiritual o cultural. Després de dos mil·lennis i mig de desenvolupament de cultures filles a l'Europa Occidental, el següent trencament cultural va ser l'arribada d'invasors indoeuropeus que van portar amb ells la Cultura del Vas Campaniforme (vers l'any 2200 a.C.), i que es va estendre per la major part de l'Europa Occidental⁹. Aquest raonament es pot suposar si tenim en compte que quan va aparèixer el Vas Campaniforme va desaparèixer l'antic megalitisme amb les seves antigues estructures socials (a les illes Britàniques, a França, a Espanya, etc.), així com va coincidir en el temps amb l'impressionant expansió des de l'actual Ucraïna dels indoeuropeus a l'Índia, Àsia Central, Balcans, Turquia, etc. gràcies a l'ajuda militar proporcionada per la invenció de les quadrigues. Curiosament va haver-hi una regió on la Cultura Campaniforme es va fusionar amb l'antiga cultura megalítica, bé per assimilació, bé per reconquesta, i aquesta regió va ser la dels Pirineus. Serà a la franja pirinenca on l'Edat del Bronze es comunica de forma gairebé directa amb la cultura dels ibers (ceretans, ilergets...), passant per l'assimilació de la cultura dels Camps d'Urnes centreeuropeus, de llenguatge cèltic. Mentrestant, a la resta de la península van evolucionar cultures filles del Campaniforme que subsistiran fins a època romana (com els lusitans), o fins a l'època de l'arribada d'uns nous invasors purament cèltics ara i descendents de l'antiga cultura dels Camps d'Urnes o *Urnfield*: els celtibers. Encara i així, certes regions del sud-est peninsular no es poden encara vincular ètnicament ja que les dades lingüístiques no són suficients o no s'avaluen

---

9 És possible que aquesta primera onada indoeuropea fos la que portés la llengua lígur al sud de França i el lusità a l'oest peninsular.

correctament com per a jutjar el seu passat lingüístic més recent (tartessis, balears, etc.).

Resumint, a la península bàsicament hi havia quatre o cinc grans unitats ètniques:

a) Els lusitans, amb una llengua a mig camí entre el celta i l'itàlic com s'ha pogut comprovar en l'epigrafia portuguesa (contràriament al cèltic, conservava la /*p-/ indoeuropea com a *porcom*, a més de deixar toponímia com *Palència* o *Palància*), i que podria correspondre a les primeres incursions indoeuropees sobre territori hispànic (Cultura del Vas Campaniforme?).

b) Els celtibers, una amalgama d'ibers i celtes que des del Sistema Ibèric¹⁰ s'havien expandit cap a les dues mesetes, tot deixant arraconats als lusitans a les franges costaneres occidentals.

c) Els celtes, que ocupaven la Rioja i el nord d'Aragó (berons, volcs i suessetans¹¹) i que deuriem ser l'última onada

---

10 Representa una situació anòmala trobar que la Celtibèria original fos a la Serralada Ibèrica en comptes de ser a Catalunya, on una fusió entre ibers i celtes hagués estat més lògica ja que és on més concentració de troballes de la cultura *Urnfield* s'han trobat; el que fa pensar que els ibers van assimilar completament a Catalunya els celtes, només fent pròpies les noves modes funeràries, o que els celtes van ser empesos pels ibers fins a les zones menys habitades i menys valuoses, o que on van ser majoritaris els celtes van poder imposar la seva llengua... o que celtes i ibers van anar a poblar junts aquelles terres. En tot cas, la seva llengua era clarament de tipus celta.

11 Estrabó identifica als berons com a purament "celtes", mentre que els suessetans o suessions es poden vincular amb la tribu belga dels suessions; a més hi ha els indicis que ens dona la toponímia existent al nord de l'Aragó: *Rio Gállego* 'riu gál·lic', *Galicum* (actual San Mateo de Gállego), *Gallur*; *BELSA > *Bielsa* 'camp'; *BERG > *Bierge* 'munt'; els acabats en el celta -DUNUM 'fortificació' com *Berdún*, *Embún*, *Isún*, *Secorún*, *Soperún*, *Navardún*; els acabats en el cèltic -ACCUM com *Claraco*, *Rubiñaco*, *Sabiñánigo*, *Anzánigo*, etc. Més tard, els bascons van absorbir els que hi

celta en arribar a la península cap al segle VIII abans de Crist (Cultura de Hallstadt) i,

d) Tres pobles amb una afinitat per alguns dubtosa i per a d'altres clara (parentiu, *superstrat*, o *spachbund*): bascos, ibers i potser també tartessis (Andalusia). Pel que fa a l'extensió de les tribus iberes, en temps d'Escipió ocupaven la franja litoral que hi ha entre els Pirineus fins a Cadis, tot habitant la façana mediterrània de la Península Ibèrica. Al nord, antigament van limitar amb els celtes al riu Herault (prop de Montpeller), encara que poc abans de la conquesta romana van ser expulsats fins a les Alberes; a l'est limitaven amb els vascons prop de Jaca (on hi era la tribu ibera dels *Iaccetani*), i amb els celtibers des de Saragossa fins a Sogorb a la província de Castelló. Resulta relativament fàcil delimitar les àrees cèltiques de les iberes pel terme 'ciutat' o 'poblat': els ibers empraven *Ili-* (*Iluro*, prop de Mataró, *Ilerda* com Lleida, *Ilice* com Elx, etc.), mentre que els celtes feien servir *-briga*. A Andalusia, pel que fa a la llengua, sembla que molt diferent

---

havia a la comarca de las Cinco Villas, mentre que els ilergets van absorbir els de la regió d'Osca (Plini encara va esmentar però sussions a la regió d'Osca, que es degueren iberitzar culturalment ja que també se'ls anomena suessetans), i possiblement els que hi deuriem haver a la regió de Jaca, absorbits pels *iakketani*; el límit oriental d'aquesta segona expansió celta potser es va situar a la Vall Fosca, doncs immediatament a l'oest trobem traces de diftongació antiga a la toponímia (Pont de Suert, Igüerri, Serrat Qüesso, Serrat de la Cuasta, etc provinents de most bascos *zort*, *igor*, i llatins COLLO, COSTA...). Una pregunta sorgeix després de repassar l'ocupació territorial d'aquesta nova onada cèltica, i és perquè no van entrar per Catalunya ? Segurament per que els ibers van resistir un intent de penetració oriental, el que de retruc possiblement va comportar a una expansió transpirinenca dels ibers (la Septimània ligur ja era dominada pels ibers al segle VI a.C.); la segona barrera la conformen els pobles celtibers al sud de l'Ebre i de la Sierra de la Demanda; pel que fa a les tribus bascoïdes que devien habitar les valls pirinenques, es degueren quedar arraconades en valls més isolades per a després anar baixant a les planes.

de l'iber, sembla que allà els ibers¹² no van poguer imposar la seva llengua sobre els antics tartessis en tres segles si hem de seguir el raonament lògic que ens aporta el poeta romà Avienus. El poeta Festus Avienus, encara que va escriure al segle IV la seva obra *Ora Maritima* on relatava les excel·lències i virtuts dels pobles i ciutats situats vora el mar, va basar-se en antigues geografies fenícies datables dels segle VII o VI d'abans de Jesucrist: és en aquesta obra on se situa la frontera entre els ibers i els tartessis al riu Vinalopó¹³. Seria raonable doncs, adjudicar tal expansió pel sud peninsular al caos i la destrucció que va afectar l'antic estat tartèssic després de les revoltes libio-fenícies, fet que també pogué ser aprofitat per les tribus celtiberes per a infiltrar-se en l'àrea, ja que també són esmentats per les fonts antigues ocupant bona part de l'occident peninsular: la *Baeturia*, entre el Guadiana i el Guadalquivir, i la Cèltica, que s'estenia per l'Alatejo (per a una exposició més detallada: VIDAL, 2008).

Catalunya Vella:

Ja s'ha parlat anteriorment sobre la comunitat idiomàtica que molt probablement conformaven les comunitats bascoparlants i les comunitats iberoparlants.

---

12 Però si que van poguer imposar un ordre típicament iber, ja que les noves tribus foren els oretans (regió de Jaén), els bastetans (ocupant Múrcia, Almeria i Granada), i els turdetans (plana bètica). El que definitivament no van poguer iberitzar va ser la llengua (queda molt clar en els noms de les ciutats que inclouen el tartessi *ob - op*), o en la religió també.

13 Estrabó però, comenta que més antigament el territori iber només comprenia la part que hi ha entre l'Ebre i els Pirineus. (Llibre III, capítol 4; 20)

Com que la primera invasió cèltica de la Península Ibèrica va arribar pels volts de l'any 1050 abans de Crist, i sabent que Avié va tindre com a fonts antigues textos del segle VI abans de Crist en els que s'esmentava l'iberisme de la futura Catalunya, semblaria inversemblant que els celtes haguessin pogut substituir qualsevol antiga llengua prèvia per a després canviar quasi immediatament a l'iber en tres segles; el més raonable semblaria ser que els primitius ibers van mantindre la llengua, i que després d'una guerra civil o d'aculturitzar als celtes, els territoris ibers no es van celtitzar (excepte en religió, certa toponímia i ètims d'origen cèltic a l'iber).

Toponímia preromana a Cotlliure segons un capbreu de 1292 (a *Estudis de Lingüística i Filologia oferts a Antoni M. Margarit II*, per P.D. Rasico): *Bageyn* < *Baginn (vinculat a *Baén*, al Pallars), *Biarre* (com basc *Biarritz*), *Cap de Irchi* < *Iriko?. El riu *Gurri* (Osona) prové del bascoide *gorri* 'vermell', el riu *Muga* es pot relacionar amb un bascoide que significaria 'frontera', 'límit': *muga*. L'antiga *Iliberri*, l'actual *Elna* al Rosselló, en basc significaria 'Ciutat Nova', etc.

Mots preromans al català: *gavarrera*, *samarra*, *maduixa*, *esquerra*, *pissarra*, *bassa*, *carrasca*, etc.

Tribus iberes: *ceretani*¹⁴ (Cerdanya i Alt Urgell), *ausoceretani* (Ripollès), *ausetani* (Osona), *berguistani* (Berguedà), *laketani* (Bages, Solsonès i Anoia), *laietani* (Maresme, Baix Llobregat, Barcelonès i Vallès), *olositani* (Garrotxa), *cossetani* (Camp de Tarragona, Penedès, i Conca de Barberà), *edetani* (província de Castelló i València), *contestani* (a la província d'Alacant), *sedetani* (Ribera de l'Ebre o comarca de Saragossa i

---

14 El cas dels ceretans és paradoxal ja que Estrabó els inclou clarament dins de l'estirp ibèrica; culturalment però, no van usar ni el torn ceràmic, ni el ferro... demostrant que l'iberisme tenia una clara connotació ètnica i no exclusivament cultural com ens volen fer creure alguns historiadors.

Baix Aragó), *iaccetani* (a l'actual Jacetània).

Tribus iberes que no tenen sufixe iber (amb un locatiu llatinitzat acabat en -ETAN: com AUSA + ETAN + I, nominatiu plural), però que inclouen un mot iber (**iltur** ~ *ili* 'ciutat'): ilercavons (Terres de l'Ebre), ilergetes (Terra Ferma, Monegros, Hoya de Barbastro i Hoya de Huesca). Els indigetes (La Selva, el Gironès i l'Empordà), tenint una terminació o sufixe igual a la dels ilergetes es podrien incloure també.

Tribus lígurs (?) sense etnònim iber ni mot iber, però amb influències iberes en la cultura i en la història (aquest passat "ligur" es pot deduir tant per la literatura antiga com per l'epigrafia): sordons (Rosselló) i castellans (Vallespir). Pel que fa a la Catalunya del Nord, va ser ocupada per gals, doncs totes les referències d'època romana posen el límit entre ibers i celtes a les Alberes.

Tribus bascoïdes: els *arenosi* (ocupaven les valls pirinenques de la Vall d'Aran, Pallars i Ribagorça; de fet en basc *aran* es 'vall'), i els *andosini* (provablement a Andorra), etnònim que podria contindre el basc (*h*)*andi*, que vol dir 'gran' (llavors els *andosini* serien "Els Grans" o "Els Alts"). Una basquitat confirmada a més pel fet que el naturalista Plini va escriure que els Pirineus meridionals eren ocupats pels *ceretani* (ibers) i pels vascons (una presència a l'Alt Urgell dels ceretans augusteans els faria limitar amb *arenosi* i *andosini*). Semblaria talment que els vascons van eixamplar els seus dominis des de Navarra, doncs passat un segle no s'esmenten aquestes tribus, ja que el geògraf Ptolomeu adjudica l'antiga capital dels iacetans (Jaca) als vascons.

Les Guerres Púniques van portar a l'enfrontament entre romans i cartaginesos a Hispània, el que va menar a la final submissió de la major part de la Hispània pels romans entre el

-213 al -147. Per tal d'assegurar-se'n la docilitat de les tribus iberes, els romans van fundar noves ciutats al mateix temps que desallotjaven moltes de les antigues ciutats-fortaleses iberes; un procés que degué ajudar molt en la llatinització del país al fusionar en un mateix espai colons llatins i deportats ibers.

Els historiadors consensuen majorment que Roma va trigar fins a mitjans del segle I abans de Crist per a sotmetre els Pirineus catalans.

Les guerres sertorianes del segle I abans de Crist van suposar una guerra civil a Hispània que va produir alguns canvis entre les fronteres de les diferents tribus (doncs trobem als ilergets dominant Berga, o als lacetans dominant Isona).

Claudi Ptolomeu, geògraf que va escriure pels volts del 150, va assignar cada ciutat de la Tarraconense a una determinada tribu encara, el que indica una supervivència de les tribus litorals per quatre segles com a mínim.

Occitània:

Juli Cèsar, en les seves memòries sobre la guerra de les Gàl·lies, va esmentar que la Gàl·lia era ocupada per tres classes ètniques: els belgues, al nord de Paris, els gals, i els aquitans, al sud de la Garona, molt més semblants als ibers que no pas als celtes (belgues i gals) al seu parer.

Aquesta filiació als ibers dels aquitans s'ha demostrat fins a cert punt correcta ja que existeixen làpides d'època romana a la Gascunya escrita en antic aquità, i pel que sembla era una llengua molt propera al basc, ja que sense moltes dificultats es poden traduir amb el basc actual (CISON > *gizon* 'home', SEMBE > *seme* 'fill', ANDERE > *andre* 'dona', etc.). També

demonstraria l'afinitat de l'aquità amb l'iber que molts aquitans portessin noms iber.

Estrabó (Llibre IV) es fia de les impressions personals de Juli Cèsar: "Els aquitans són del tot diferents dels belgues i dels celtes (gals), no solament per la seva llengua sinó també pel seu aspecte físic, i que s'assemblen més als iber que no pas als gals". Pel que fa a la llengua aquitana, era clarament un dialecte bascoide com ja s'ha dit, però a banda d'això, també hi hagueren elements de la cultura ibera entre les tribus aquitano-bascoïdes. Per exemple, l'antiga *Iluro* (actual Oloron) conté el mot iber per a ciutat *ILI*; després també tenim que els autors antics citen a la Gascunya els *ausci*, una tribu aquitana amb capital a l'antiga *Elimberris*, ciutat que Juli Cèsar va refundar com *Augusta Auscorum*, i que va passar per *Aux* fins l'actual *Auch*.

L'antiga Aquitània encara és esmentada sota un nom modern: AQUITANIA > /*akitajna/ > /*a_gidajna/ > /*gidene/ > *Guienne* medieval, doncs l'actual Guyenne és incorrecte. *Guienne* llavors seria un mot francès però no occità (s'esmenta per primera vegada *Guienne* l'any 1250).

Pel que fa a Occitània, derivaria d'un terme medieval compost per OC + CITÀNIA (*oc* enfront d'*oïl* francès i *-citantia* com conjunt de persones o ciutadania).

Pel que fa a la banda mediterrània, la Septimània i la Provença segons els autors grecs eren ocupades per tribus lígurs; de fet Hecateu va considerar com a lígurs als elísics i als sordons, tribus que ocupaven l'actual Llenguadoc i Rosselló respectivament, tot i que l'arqueologia i altres fonts literàries indiquen almenys un cert grau d'iberisme, com la que ens dóna Pseudo Escíl·lax al comentar que la regió entre els Pirineus i el riu Roina estava habitada per lígurs i iber. El que queda bastant clar també, segons les fonts llatines, és que vers

el segle III a.C. tribus d'origen gal (volques des de Tolosa, i senons des de Lió) van ocupar moltes de les terres dels lígurs del sud de la Gàl·lia. A partir d'aquí, la frontera entre ibers i gals quedarà fixada a les Alberes: sembla doncs, que els ibers van poguer contindre aquesta expansió indoeuropea. Provença agafarà el seu nom de la nomenclatura llatina: *Provincia* 'província'.

Presentació dels mapes

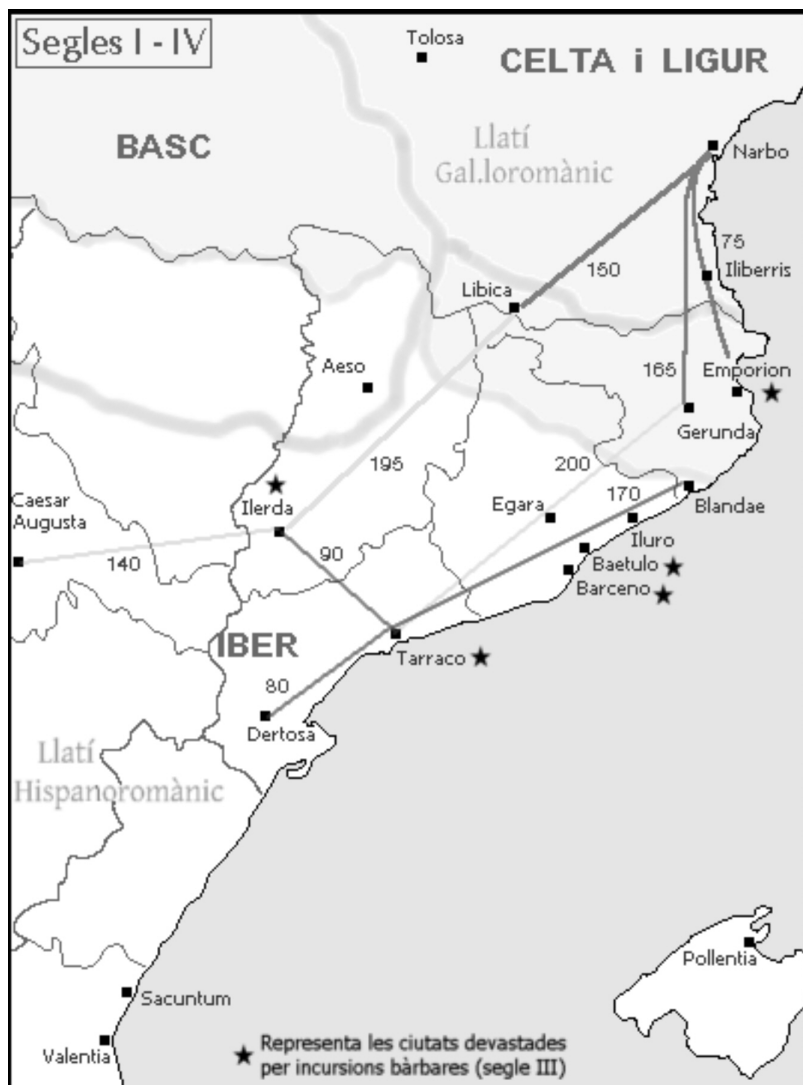
Quines seran en conseqüència les causes que agermanen tant al català amb l'occità, fins al punt de ser fins al segle XII un mateix idioma? Per quina causa es desmembra de l'occità per a constituir-se com a un idioma apart? Junt amb la teoria del geocentre lingüístic i la història, es pot explicar a partir dels mapes adjunts:

Presentació del mapa I

A. Per a posar un límit cronològic al naixement de la llengua catalana, o si més no de la llengua occitana (doncs la catalana va començar com a part de l'occità), com totes les llengües, ens hi fixarem en quan es va llatinitzar el món rural (el 90% de la població en època medieval), i en quan van néixer els diferents romanços que existeixen avui en dia.

Els romans van ocupar l'actual Anglaterra i País de Gal·les (Britània) vers 50 a.C., i pels mateixos anys també van ocupar la Gàl·lia, Galícia, Àustria i el Rif. A Anglaterra hi ha inscripcions llatines, ciutats fundades pels romans, carreteres romanes, ponts romans, i fins i tot algunes esglésies d'època romana, però després de 450 anys d'ocupació, no van ser capaços de llatinitzar els britons, ni tansevol van aculturar l'elit, que continuarà fent servir noms cèltics una vegada independents.

L'abandó de la Britània per part dels romans (any 410), va ser un replegament tàctic de les legions establides a l'illa per a defensar millor la frontera del Rin enfront dels avanços germànics; això degué provocar que en no existir-hi un exercit per a defensar l'administració romana, l'administració

mateixa degué abandonar l'illa, altrament podria ser fàcilment amenaçada per bagaudes o bandits; el fet de no tindre ni seguretat militar ni una administració va provocar segurament un relleu en el poder de l'illa per elits guerreres britones, que només tenien formes d'organització i de legislació tribals; llavors hom pot suposar que aquella illa es va desromanitzar en pocs anys. Aquest fet demostraria que el llatí encara no havia esdevingut llengua vernacular pels britons, i de fet, tampoc per l'elit.

Similars processos de desromanització són evidents a Cantàbria, Euskadi, Armònica, Austria i Balcans, territoris i societats que es tribalitzaran per part de càntabres, vascons, britons, germànics, i àvars, i que en conseqüència l'estructura estatal que permetia la vida als colons romans desaparegué (sense exèrcit - cohorts, sense comerciants, sense estat - administratius i sense domini - polítics). Es podria contradir tot això amb el fet de la supervivència del llatí en l'actual romanès a Romania, un territori ocupat pels romans només per segle i mig. Però heus aquí que el territori romà de la Dàcia era tres vegades més petit que l'àrea lingüística de l'actual romanès, el que indica una migració segura... però no indica des d'on. En tot cas la teoria continuista, defensada majorment per romanesos, és rebutada per la teoria migracionista, que proposa una migració des dels Balcans fins a Romania dels *vlachi*, gents llatines dedicades al pastoreig que fins al segle XI només s'esmentaven com habitants dels Balcans; teoria fonamentada també en el fet que el romanès tingui un fons lèxic comú amb l'albanès, o en que la cinquena part de lèxic actual d'origen eslau (substrat), o per l'absència d'evidències arqueològiques i toponímiques, així com de literàries sobre la romanitat de la regió pels segles posteriors a la retirada romana.

Un altre fet interessant, és que es parlava osc encara al voltant de l'any 79, que va ser quan va explotar el Vesubi i va sepultar Pompeia, la ciutat on es van trobar grafitos escrits en aquesta llengua... (després de 400 anys de domini llatí doncs).

Després d'uns 525 anys de romanització continuada a l'Alvèrnia, el bisbe de la capital (l'actual Clermont-Ferrand), lloa al general Ecdici sobre la seva tasca de llatinització de les classes benestants de la ciutat, doncs sembla que encara mantenien el celta.

A mitjans del segle VI, Sant Martí de Braga ha de fer servir la llengua "dels rústics" per fer-se entendre i predicar a l'actual Galícia: aquesta llengua era el galaic o el llatí vulgar ?

Si tots aquests casos fossin vàlids i es poguessin fer servir pel cas català, amb un substrat iber... podríem sentenciar que l'iber encara era una llengua comuna, però sense registre epigràfic, pels volts de l'any 300. De fet, se sospita que la llatinització dels pagesos va ser "ajudada" pel clima d'inestabilitat econòmica i política del segle V, en el que molts magnats i terratinents es van refugiar des de les ciutats en les seves *villae* al camp.

B. Encara que no apareixen en aquesta època els parlars romanços (francès, italià...), sí que es notarien certs dialectalismes al llatí parlat, en base de les principals ciutats junt amb les seves regions. En el mapa, les ciutats catalanes queden sota el domini comercial de Tarraco, a excepció d'Elna (Elna va decaure al s.XIII per ser rellevada per Perpinyà, que va desenvolupar-se econòmicament gràcies al trasllat de la capitalitat política del Rosselló d'Elna a Perpinyà); doncs Elna es decanta per Narbona (ciutat que fou capital de la província romana de Narbonensis i distava a 75 Km., quan Tarraco distava a 240 Km); Gerunda també participava del comerç (i del dialecte) de Narbona, a 175 Km., doncs Tarraco és a 200.

C. Se sap que gran part de causa de com estan dividides i formades les llengües romances és per en quina època i per qui va ser portat el llatí conforme els romans anaven conquerint. Partint d'aquí, es poden agrupar les llengües neollatines segons les característiques fonètiques i lèxiques comunes que tenen; i així s'ha establert que l'occità i el francès conformen el grup gal·loromànic, mentre el portuguès i el castellà s'inclouen dins del grup iberoromànic. No cal entrar en més detalls sobre aquestes agrupacions ni sobre la filiació del català, doncs no és l'objectiu d'aquest apartat; però si que es pot dir que el llatí tarraconenc hauria sigut més pròxim al gal·loromànic segons Germà Colon (la conquesta de Tarraco va ser coetània a la de la resta de la Hispània, d'on procediria la part iberoromana del llatí tarraconenc; i per altra banda, que la colonització de Tarraco amb legionaris, i amb romans de substrat social baix, junt amb una posterior immigració romana al mateix temps que es conqueria la Gàl·lia, explicaria la part gal·loromana del tarraconenc). S'ha de dir que, independentment de que a Lleida i a Tarragona aquell llatí evolucionés cap al mossàrab o al català, aquest fet marcaria certament unes característiques gal·loromàniques a la llengua que s'hi parlés posteriorment, entre els segles V-XII (pensant en el cas mossàrab).

D. De les ciutats catalanes, Tarraco era indiscutiblement el centre geoeconòmic i polític per a la major part de la futura Catalunya. A causa de les devastacions bàrbares del s.III de *Baetulo* (Badalona) i *Iluro* (Mataró), aquestes ciutats deixaran de rivalitzar amb l'espai comercial de Barcelona, tot afavorint-la. Des del s.III doncs, sols Barcelona farà ombra a Tarragona: a finals del segle IV, Paulí de Nola descriu com a florents les ciutats de Barcelona i Tarragona (encara que és quelcom relatiu, ja que mentre Girona era *parva* ('petita') amb 5-6 hectàrees; Barcelona sols la superava en 3 h.); de Lleida, en

canvi, es refereix com a una ciutat enrunada.

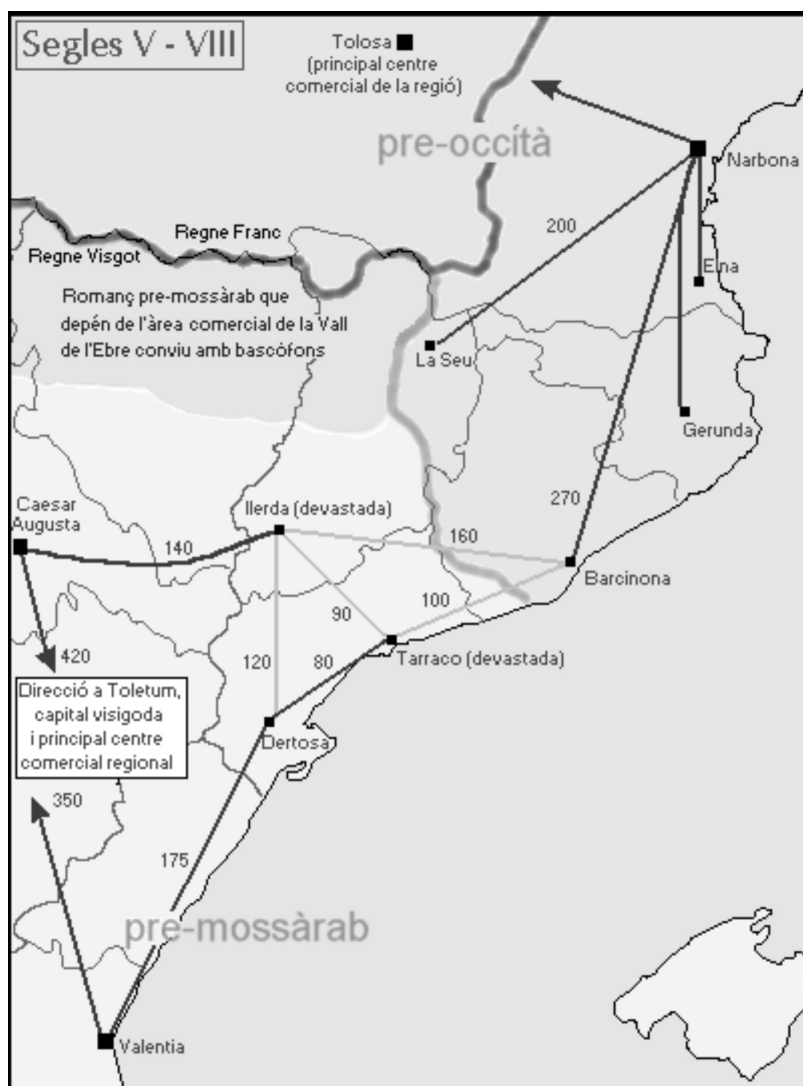
Presentació del mapa II

A. Aquesta època (segles IV-VIII), és la més crucial lingüísticament parlant, doncs és quan es produeix el canvi entre el llatí vulgar i el romanç; per tant s'ha de parar molta atenció a tot el que succeeix.

B. Potser amb l'esfondrament de l'Imperi Romà del segle V les elits gal·loromanes, que fins llavors haurien fet evolucionar molt poc el llatí localment dins les seves ciutats, doncs en el moment de passar la llengua pròpia a les masses pageses després de l'èxode ciutat > camp... simplement es va deformar i transformar tant que va donar en un espai relativament curt de temps a l'occità i al francès.

C. En un cas així de llengües en procés hi hauria: un període A on el llatí és "deformat" per l'efecte del substrat; i un període B on la nova llengua necessita una segona readaptació per fusionar la fonologia llatina amb la nativa i per a readaptar les noves solucions... Un exemple seria el francès, on molt probablement la pèrdua de les -E i -O finals va ser causada per un efecte del substrat (període A), i en crear noves formes o paraules des de les velles, això va provocar una segona readaptació per a una facilitat de la nova llengua (una vegada els francesos van crear de PONTE pont, la /-t/ final fàcilment podia caure com de fet ha passat: /põ/; és per això que existiria un període B ja que és necessari un període A per arribar al B.

Un altre aspecte a destacar de l'efecte que té el substrat sobre una llengua és que afecta la nova llengua més temps del que sobreviu el mateix substrat, aquesta complexitat

s'explicaria per un efecte d'anivellament: si el substrat per exemple sempre va articular l'alveolar vibrant simple sonora inicial (R-) com a múltiple /rr-/ com a ROTA > /rroda/, llavors al nou idioma seria norma tindre tots els començaments de paraula amb una erra múltiple i mai amb una de simple, i seria així que s'explicarien els moderns (/rrevolució/, /rrectitud/ o fins i tot els barbarismes com /rring de boxa/ o topònims com /Rreims/ a França...).

D. A finals del segle VIII, Alcuí, un monjo d'origen ànglic i que per tant no tenia el romànic com a llengua materna, va poder imposar la seva visió sobre pronunciar el llatí escrit, i aquesta manera no era altra que llegir-lo lleialment (o sigui, si era escrit FECTO, els romànics ho llegien depenent del lloc com *feyt*, doncs per a ells es va convertir en normal aquesta anomalia; de fet és el mateix que quan els canadencs no pronuncien en anglès literalment *reformation* si no que diuen /rifo'məiʃon/ sense cap problema). Lògicament, això va provocar immediatament que el poble no entengués... el que ells es pensaven que era el llatí: el que ells parlaven, però és que llavors ja no parlaven realment llatí: en no haver-hi intel·ligibilitat tampoc hi ha llengua comuna. Als pocs anys d'aquesta mesura, en el Concili de Tours de l'any 813, es va acordar predicar "*in lingua romana rusticam*"; aquest adjectiu i aquesta ordenança representen que a) el llatí ja no era clarament el romànic/s, i b) que molt segurament hi havia dificultats per a entendre el llatí pur, el que evidenciaria l'existència de dues llengües. Aquest últim fet és confirmat ben bé 27 anys més tard, als Juraments d'Estrasburg, escrits en alamànic i en proto-francès (encara que per mor de la veritat sigui més franco-provençal que francès: *christian* vs *chretien*, *salvament* vs *sauvement*, *fradre* vs *frere*, *cosa* vs *chose*, *dreit* vs *droit*, *io* vs *je*, *aiudha* vs *aide*, *cadhuna* vs *chacune*, *poblo* vs *peuple*,

etc.). Pel que fa a Catalunya, a les Actes de la Consagració de la Seu, el fet que l'escrivà apuntés al costat del nom llatinitzant de cada població el seu equivalent fonètic o romànic, representa un clar exemple de com al segle IX hi havia segurament una consciència sobre que el llatí i el romanç ja no eren la mateixa llengua.

E. El 418 els visigots pacten amb l'emperador Constanci l'establiment d'un regne visigot a l'Aquitània en virtut de *foedus* o federats (tenen dret a governar però sempre sota el poder nominal de l'emperador, que els hi permet l'establiment a canvi de deslliurar Hispània d'alans, sueus, vàndals i bagaudes: els visigots expulsen els bàrbars per després lliurar les ciutats a mans romanes). Els mateixos romans van aturar l'expansió visigoda vers la Mediterrània (van intentar conquerir Narbona el 435), fins que Theodoric va conquerir-la definitivament el 462. També va conquerir el mateix any la Novempopulània (actual Gascunya). Euric (466-484) ocupa la Tarraconense el 468; expandeix el Regne de Tolosa cap a les regions de Touraine, Alvèrnia (475) i Provença (476). Llavors, el regne Visigot de Tolosa va dominar sempre l'Aquitània des de l'any 418 fins al 507.

F. Aquitània: des de l'any 507 (batalla de Vouillé, amb victòria franca), fins el 740, els ducs aquitans van ser pràcticament independents del poder franc.

G. Encara que l'època merovíngia va ser una època fosca en el sentit de les informacions que hom té, a Occitània s'agreuja encara més aquest problema pel fet d'haver patit greus setges i devastacions musulmanes i carolíngies en els segles VIII i IX; en tot cas, els territoris al sud de Llemotges i Lió van romandre en un estat de semiindependència en aquest període: la Provença era dominada per una aristocràcia d'origen romà; la Gascunya era sota el govern de tipus tribal

dels *Lupo*; la Septimània era menada per uns comtes rebels visigots que manaven una població considerada per ells com “gal·la”; i finalment l’Aquitania medieval era dirigida per una sèrie de famílies d’origen franc que actuaven al marge del poder central.

H. Des de la destrucció del Regne de Tolosa pels francs el 507, i la conseqüent emigració del poble visigot cap al sud, el centre de poder i d’assentament dels visigots va estar entre la Septimània i Catalunya vora mig segle, fins que Recared va escollir Toledo com a capital definitiva del nou regne visigot cap a l’any 579. Efectivament, després de la Batalla de Vouillé, els visigots perden la major part del sud de la Gàl·lia, passant llavors la seva capital de Tolosa a Narbona, que farà de capital entre el 507-526; el rei Amalaric (526-531) però, va haver de canviar un altre cop la capitalitat del regne, doncs el 526 Barcelona serà escollida com a nova seu davant dels insistents atacs del francs sobre la Septimània. El poble visigot va estar dividit sempre entre dos faccions rivals: els progermànics, que volien conservar la identitat i les formes de vida godes, i els proromans, que apostaven per una integració amb la població autòctona.

L’entrada a Catalunya dels visigots altrament va ser terrible, ja que després de vèncer l’aristocràcia tarraconense, dues tercers parts de les terres cultivables van passar a mans visigodes. De fet, després dels assentaments de visigots d’economia majorment pastoralista a la Meseta, el següent establiment visigot d’importància fou la dels visigots que es dedicaven a l’agricultura a la Tarraconense marítima (car, una vegada expulsats els agricultors visigots del regne tolosà necessitaven ocupar urgentment noves terres). Potser aquest tipus d’establiment secundari va ser més important que el primari, doncs és cert que hi ha un major nombre de

germanismes en català (com *òliba*, *amanir*, o l'acabament *-enc* des de *-ing*, etc.) que no pas en castellà o portuguès.

I. Tarraco, devastada per les invasions germàniques dels segles III-IV, és ocupada pels visigots (469-475); es van trobar una ciutat poc dinàmica i gairebé desocupada (la caiguda de l'Imperi Romà afectà molt Tarraco, doncs va caure en crisi i decadència). Si era capital, era per que tenia la seu episcopal. En tot cas, el setge visigot de la ciutat va ser un cop mortal per a la vitalitat i atractiu comercial de Tarraco.

J. Com a conseqüència de la crisi que passava Tarragona, les ciutats que hi quedaven al nord-est (*Barcino*, *Blandae*, *Gerunda...*), queden segons la distància sota la influència de Narbona. Així ho demostren les troballes del mateix tipus de monedes visigòtiques, que solament es troben a la Septimània o el Llenguadoc marítim, i a la part marítima nord de la Tarraconense (a excepció de la troballa de quatre d'aquestes monedes al Segrià: 3 a Almatret i 1 a Lleida; probablement arribades allà per la seva situació de trànsit vers al centre peninsular). També es troben les mateixes monedes dels segles IV-VIII a Mallorca. La lògica conclusió d'aquest fet és que el nord català depenia econòmicament des del s.V d'Occitània, i és així que es pot proposar una protooccitanització del parlar protocatalà: es va passar de fer servir un llatí semigal·loromànic a parlar protooccità. Quedaria per sapiguer quina funció tenia Narbona en tot aquest panorama: ciutat-centre o ciutat-comodí? La seva importància li ve donada pel seu passat romà: ciutat molt important a l'Imperi, amb els visigots esdevé metròpoli i rivalitzava amb Tolosa, encara al segle IX era important a causa del seu gran port comercial i ser seu metropolitana; i encara que resulta difícil establir amb certesa per la manca de dades si era una ciutat-comodí o una ciutat-centre, és

possible decantar-se per la primera opció, doncs la segona s'escau a Tolosa de Llenguadoc per les següents raons:

a) Moltes vegades la capitalitat política esdevé gràcies a la capitalitat econòmica i poblacional; o també a l'inrevés: la capitalitat econòmica li arriba per la promoció política (cas de Madrid). Com que les dades sobre l'evolució econòmica són escasses, vegem llavors les polítiques: des de la seva fundació al s.IV a.C. es converteix en la capital de la tribu dels Volques. A l'època imperial serà una de les ciutats més riques i florents de la Gàl·lia Narbonesa gràcies a la seva rica regió cerealista i pastoral, com pel tràfic de vins; tot això va motivar que fos la tercera ciutat més poblada de la Gàl·lia. Acabada de conquerir pels visigots a l'any 413, la converteixen en la capital del seu nou regne fins a la invasió franca de l'any 507, els qui la convertiran alhora en la capital del ducat semiindependent d'Aquitània. La invasió sarraïna provoca que els ducs demanin ajut als reis francs, però en contrapartida, aquests creen el regne d'Aquitània (781), posant fi d'aquesta forma a la independència efectiva del ducat. A partir d'aquí, sembla que la ciutat viurà un període d'obscuritat (com a tota la regió) del que no sortirà si no a partir del s.XI. En el següent segle Tolosa esdevindrà la capital d'un brillant estat que abraça des de la Garona al Roina. En definitiva, a partir dels segles XI al XIII, la ciutat es convertí en la veritable i indiscutible capital del Midi. Donada aquesta importància, i la continuïtat i estabilitat que mostra en el temps, serien una bona prova per a donar a Tolosa de Llenguadoc l'estatus de ciutat-centre de l'occità.

b) Altres ciutats relativament importants de la regió com Marsella o Bordeus, tindrien una funció de ciutat-comodí. Les distàncies són importants per a la Geolingüística Comercial,

i aquestes ciutats “marginals” geogràficament, no explicarien satisfactòriament l’extensió de la llengua d’oc en cas de ser considerades ciutats-centre.

K. Pel que fa a les ciutats de *Ilerda* o *Dertosa* (Tortosa), la primera recau a *Caesaraugusta* (Saragossa), i la segona a *Valentia*; per on es mossarabitzaran. Per una altra banda, *Tarraco* va quedar sota la influència econòmica de *Dertosa*, si és que *Tarraco* va perdre tanta magnitud com sembla, però aquest sembla ser el cas més probable, doncs si es té en compte que durant els segles de dominació sarraïna l’antiga via d’unió de Tarragona-Lleida va caure en desús, això ens demostra dues coses: una, la poca importància de Tarragona; i l’altra, la seva dependència econòmica del sud.

L. La ciutat de Barcelona, marginal, anirà recollint l’herència “comercial” que li va deixar *Tarraco*; però a causa de les successives ràtzies àrabs que pateix entre els segles VIII-XI, causaran que Barcelona no comenci a actuar sinó des del s.XI com a capital econòmica de la futura Catalunya.

M. Pel que fa a la política, les terres orientals del regne visigot de Toledo sempre es van comportar amb rebel·lia quan es coronava un rei antiromà o centralista (que sobreposava els interessos de Toledo, tot evidenciant unes diferències en els interessos molt grans entre els dos grups), així ja trobem de bon començament que Roses, Tarragona i València es van revoltar contra Leovigild el 578; després serà el dux de la Narbonense Sisenand qui es va revelar contra Suintila cap el 625, tot fent-se coronar; mentre que son fill Khintila va regnar després de la mort de son pare tot provocant més tensions amb la noblesa nativa central, cosa que comportà purgues entre la noblesa (béns confiscats que mai seran retornats). Poc després, la noblesa central va decantar-se per uns monarques més propers als seus interessos, i per aquest motiu, el *dux* de

la *Tarraconensis* Froia es va revoltar contra Recesvint el 649. I també encara un cop més, pocs anys després, els magnats de la Narbonense i Tarraconense marítima es van revoltar contra el rei de Toledo Wamba (672-673), però ja amb la intenció de fundar un nou regne (el Regne de Gòtia); aquest objectiu però, es va aconseguir quan el poder central va ser anihilat pels musulmans a la batalla de Guadalete, on va morir el mateix rei Roderic (711): dos anys després, Ardó va ser escollit nou monarca del nou (i malaguanyat) Regne de Gòtia.

N. Els visigots no van sapiguer fusionar-se amb els hispanoromans, tot restant com un poble a banda fins a la irrupció de les tropes musulmanes del 711. Per exemple, tenim que al II Concili de Barcelona (599), els bisbes reunits signen amb noms llatins o bíblics, però cap amb un nom d'origen germànic. Després, al Concili d'Egara (Terrassa, 614) encara es repetirà la mateixa situació pel que fa a l'onomàstica. També la llei militar de Wamba (673) esmenta encara com a separats aquests pobles: "tot home duc o comte, got o romà, ha de portar la meitat dels seus serfs armats...". Fou al final del període visigot en el que es pogué albirar una possible fusió entre hispanoromans i visigots, ja que el *Liber Iudicorum* (656) era aplicable a tots els ciutadans, tot derogant també l'antiga prohibició de matrimonis mixtes entre gots i hispanoromans; a més, la llei militar de Wamba (673) va provocar la patrimonització dels comtats pels comtes, així com l'assumpció de tasques administratives civils, el que degué suposar un fort cop per a les antigues elits d'origen hispanoromà, però per una altra banda, els comerciants i burgesos hispanoromans s'haurien començat a acostar al poder mitjançant aliances o matrimonis amb els gots, per a captar els governants gots i tindre així els mateixos interessos econòmics que la burgesia, el que comporta a mig terme la

desaparició de l'elit romana: els nets esdevindrien gots així.¹⁵ En tot cas, aquest procés mai es va poguer acomplir, ja que passades tres dècades van irrompre els àrabs, tot desfent l'estructura de poders i d'elits establerta, tot creant un nou poder.

O. Fins els segles VII-VIII el basc perviurà a tot el Pallars i la Ribagorça; llavors, va ser substituït en gran mesura per un romanç emprat per les classes socials altes derivat del mossàrab de Lleida, però amb les mateixes influències fonètiques i lèxiques bascoïdes que té el gascó. Les següents característiques corresponen a aquest romanç tal com les va exposar Coromines (1965); al costat però, s'especifica si coincidien amb el mossàrab lleidatà (MOSS.) o si es devien a la influència de la llengua substrat (SUBS.):

- Conservació de /-O/ final: *Arenyo; B. de Forno, Noguero* (a Monesma); *Montalto, lo Campo, Coma-lo-forno, lo Faro*. De fet, va conservar fins i tot les /-o/ finals d'origen basc (*Iri-ko > *Irgo*). (MOSS.)
- Conservava també /-E/ final: *La Valle, Sallente*. (MOSS.?)
- Tenia /-n/ final: *Puifalcon, Planamolin*. (MOSS.)
- Queia la /-n-/ intervocàlica: *Lo Solau* ('la solana'), *Costa Galiera* ('costa gallinera'), *Pieda* (Vall d'Àneu). (SUBS.)
- Les Ę i Ŏ curtes llatines + *iod* resten sense diftongar: *PODIO* > *El Póio*, *SEDIA* > *La Sea*, *PODIO ROTUNDO* > *Poio Retundo* > *Porroduno* (Turbó), *PETRA MEDIA* > *Peramea, Porredon* (Cerbi), *CUMBA MEDIA* > *Comameia > *Comeia*. (MOSS.)
- Restava el grup AU; també els originats en el basc

---

15 És el que degué passar amb els francs (francesos), amb els longobards (llombards), els burgundis (borgonyons), etc.

- (*Ata-uri > *Taiüll*); alguns però per catalanització posterior es deurién reduir com *Lluçàs* (des de *LAUSARES, que en català seria *llosars*). (MOSS.)
- Restava també el grup AI (fins i tot els d'origen bascoide): *Aineto*, *Ainet de Cardós*. Per influència catalana alguns AI es van reduir més tard: *Aneto* (ja que en una evolució catalana normal seria **Enet).
  - Les P,T,C intervocàliques normalment resten inalterades: *L' Ometo*, *La Setornera*. (MOSS.)
  - De les TJ i CE/CI llatines es va passar a /s/: *Posso*, *Corticelles*. (MOSS., encara que per influència de l'adstrat àrab es va evolucionar fins al so /ʃ/ al sud).
  - El sufix -ARIUS > -iero: *Portiero*, *Llapiero*.
  - Existeix el sufix -iello/a, que per influència catalana es redueix fins a -illo/a: *Solaniello*, *Pociello* (a Llaguarres), *lo Montieil* (Hortonedà), *Estadiello*, *Cap de Copiello*, però també *la Carenilla* (Burg), *B. de Carenilles* (Rialp) o *Fontanilles* (Lladorre). (MOSS.)
  - La -LL- intervocàlica es converteix en certs casos en un so /-z-/: *VILLA* > *Visa*, *COLLO* > *Qiüeso*. També afectant al susdit acabament -iello/a (*Estadieso*, *Cubieso*, etc.). (SUBS., encara que la solució gascona és amb /-r-/)
  - El grup ND es redueix fins a /n/: *Costa de Campo-Redono* (Durro); *Porroduno* (Turbó). Similarment sembla que el grup MB també es va simplificar a /m/: *Coma-lo-forno*, *Comeia*, *Coma-lo-Plano* doncs inclouen * CUMBA. (SUBS.)
  - A la R- inicial s'afegeix una /a-/: *Montarroí*. (SUBS.)
  - El grup PL- inicial resta intacte: *Planyera*, *els Planos*, *Coma-lo-Plano*. (MOSS.)
  - De -DJ- i -BJ- es fa /j/ o /∅/: *PETRA MEDIA* > *Peramea* (Gerri de la Sal), *MONTE RUBIO* > *Montorroio*, *Obaga del*

Meano, RADIO > *Raio*. (MOSS.)

- Conservació de la F- inicial llatina: *Puifalcón*. (MOSS.)
- Palatalització de L- inicial: CAMPO LONGO > *Campollongo* (Cabdella), mentre que hi ha possiblement sense: *Comalime* (Estaon).
- Per últim, el tractament de les Ę i Ő curtes llatines.

Sembla que va afectar tota la regió una recent diftongació, que degué incloure també la Terra Ferma, i que es podria deure a la relació que va tindre Lleida amb Saragossa.

En tot cas, la Ribagorça presenta molts més casos de diftongació que no pas el Pallars, i és possible que allà la diftongació tingués un origen en un substrat anterior (celtoide?): *Barbaruens*, *Biesques* (Beranui), *Serrat de la Quasta* (COSTA), COLLO > *Serrat Qüeso*, cèlto-llatí *BENNA 'clot' > *Coma-les-Bienes*; i que fins i tot va fer diftongar topònims d'origen bascoide com a *Pont de Suert* (del basc *zordi*), a *Igüerri* (de *igorri*), a *Llascuarre* (de *latz-gorri* 'riu vermell'), o a *Llaguarre* (de *legor* 'sec'); així com de romànics (es troba *Sancta Liestra* a un document d'Obarra del 1020; i actualment es troba *Fantova* que provindria de FONTE TUBA, que després de catalanitzar *Fuan-Toba el diftong s'hauria reduït). La diftongació és absent al Pallars Sobirà (*Aurós*, *Alós*, *Arrós*, *Araós*, *Berrós*, etc.), mentre que a la Ribagorça es bascula entre la diftongació i la no diftongació doncs.

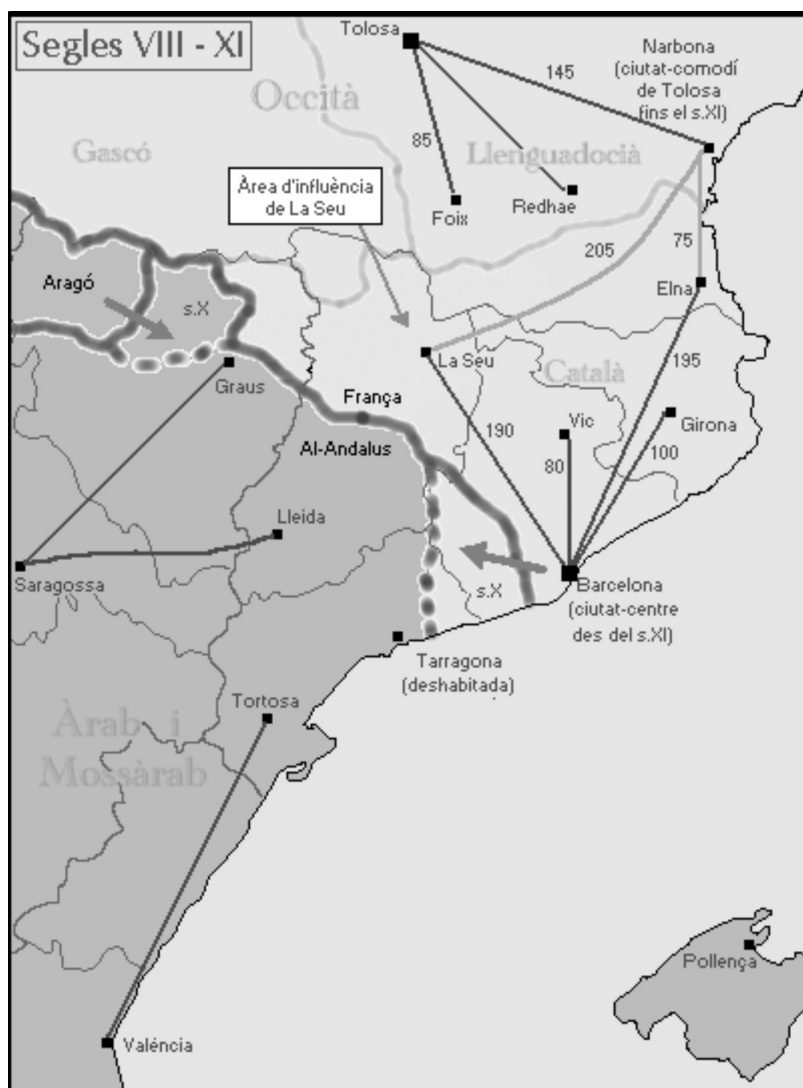
Resulta sorprenent la semblança amb d'aquest mossàrab pirinenc el mossàrab i amb l'aragonès, quan la geolingüística comercial relaciona l'últim amb el primer; només algunes característiques cregudes al substrat basc el separen, però no més que el gascó de l'occità.

Presentació del mapa III

A. Invasió àrab de la península Ibèrica el 711; la frontera entre els estats cristians i els estats musulmans queda establerta a començaments del s.IX en la línia Serra del Montsec – Llobregós – Llobregat.

B. A finals del segle VII, sota el regnat de Wamba, els visigots van haver de sufocar rebel·lions basques i asturs (*Chronica ad Sebastianum*), pobles mai sotmesos del tot. Pocs decennis després, els assentaments visigots a la Meseta van ser destruïts pels musulmans per a previndre una possible reagrupació visigoda des de les seves bases, i en el seu lloc es va afavorir l'emigració de tribus pastorils berbers, que per la seva banda en pocs anys es van revoltar contra el poder califal àrab; com a conseqüència de la revolta els berbers es va abandonar la conca del Duero i van deixar un territori gairebé despoblat. En aquesta situació, els visigots mesetenys van veure's obligats a refugiar-se a "províncies", terres que gairebé desconeixien (com ara Galícia o Astúries, on van acabar integrant-se a les elits galaiques i asturs, però al mateix temps canviant definitivament d'idioma ambdós llinatges per la *lingua franca* que va esdevindre el llatí en perjudici del got, del galaic i de l'astur). Potser la condició d'emigrants, i per tant de pàries que van tindre la gran majoria de refugiats, va provocar quelcom inesperat i es va imposar la galaïcitat i l'asturianitat per damunt del gotisme: els visigots ja no eren més els senyors, si no uns refugiats allà. O potser una altra explicació es que el llatí va esdevindre *lingua franca* entre visigots encara germànics, romans - mossàrabs fugitius de l'Al-Andalus i asturs... També caldria pensar si realment l'element germànic a Astúries hauria estat d'origen sueu majorment, i no visigot. A tot això cal sumar la despoblació de

la vall del Duero per Alfons III (739-757), qui aprofitant la revolta berber es va emportar els cristians que encara hi quedaven a les terres més segures del nord, tot expulsant als musulmans que hi havien... En tot cas, no va ocupar la regió, una cosa impossible encara per al petit nucli cristià cantàbric. De totes maneres, el 70% de l'onomàstica astur i castellana del 800 era d'origen romà.

C. Així doncs, amb la desfeta visigoda i la conquesta musulmana, molts terratinents i magnats d'origen visigot i d'origen hispanoromà es van veure abocats a emigrar a les regions "lliures", el que va provocar amb quasi tota seguretat la romanització definitiva d'asturs, càntabres i aragonesos (doncs clar, la *lingua franca* pels grups nadius, romànics i gots fou el llatí hispànic). El País Basc i Navarra es van deslliurar d'aquesta romanització segurament per que eren territoris no dominats amb efectivitat (en època dels reis asturians, els bascos només juraven vassallatge, mantenint encara tot el poder tribal).

D. Casos similars actuals on una *lingua franca* es fa nativa: Haití (població d'esclaus negres de diferents ètnies i llengües dominats per colons francesos: prenen el francès com a llengua pròpia fins i tot després d'independentitzar-se de la metròpoli); Jamaica, un cas semblant al d'Haití, però amb l'anglès, o Cabo Verde amb el portuguès. Un cas únic prou eloqüent és Irlanda, que des del segle XIII va ser sota domini anglès, el que va fer que la noblesa o l'elit s'aculturitzés, el que va fer passar al 99% dels irlandesos a l'anglès; situació que continua després de la independència del 1920.

E. El mossàrab tenia una evolució fonètica molt similar a la lleonesa (si és que el lleonès no és la continuació del mossàrab de Toledo...), i aquest a la vegada s'assemblava molt

a l'aragonès; de fet, en l'any 1000 hi havien menys diferències entre lleonès, aragonès i mossàrab que entre els actuals dialectes occitans!¹⁶

F. El castellà difereix tant de les seves llengües veïnes germanes pel fet de tindre un important component d'adstrat basc. En el moment de la repoblació de la província de Burgos va haver-hi una colonització de càntabres (llatinitzats?) i de bascos (llatinitzats?) sobre mossàrabs i àrabs, que va crear el *pigdin* que és el castellà: una llengua que com una esponja ha agafat paraules del mossàrab o del lleonès (PLANO > *plano*, PLICARE > *plegar*, LUCTO > *luto*, LECTAIRA > *litera*, *fuego*, *fuelle*, *raya*...), presenta un fonetisme que evidenciaria influències basques (*llano*, *llegar*, *lucha*, *lecho*, *hoguera*, *hontanar*, *raja*), i també ha pres vora 3000 mots àrabs (*innsh'allah* > *ojalá*) i berbers (*hamas* > *jamás*). Pel que fa a l'aportació basca, està clarament reconeguda en la toponímia de la regió: *Bascones*, *Basconillos*, *Villabascones*, *Bascuñana*, *Bascuñuelos*, etc. També ha quedat abundant toponímia d'origen àrab i berber.

G. En l'àmbit occità es restaura el Regne de Tolosa l'any 660 sota el duc Fèlix, succeït per Llop I, qui serà després

---

16 Com a variants més notables: MB va quedar reduïda en l'aragonès, segurament per substrat o adstrat basc com es podrà veure també amb el gascó; i igualment AU i AI eren reduïts; aragonès i lleonès es diferenciaven del mossàrab per sonoritzar PTK intervocàliques (un canvi molt possiblement degut a la influència celtoide, ja que el basc conserva els sons sords dels llatinismes, el mateix que la parla del Sobrarb), mentre que el mossàrab es distingia per no diftongar al sud i a l'est. La diftongació és segurament una evolució empesa pels antics substrats celtoïdes també, doncs allà on hi ha constància de pobles celtes hi ha amb més o menys mesura diftongació (gals a França, celtibers a la Meseta, celtes de l'Aragó i Rioja, etc.). De fet, un poble cèltic com el gal·lès té actualment 15 diftongacions diferents a la seva llengua, mentre que per una altra banda, els llatinismes mai han diftongat en basc (CORPUS > *gorputz*; CASTELLO > *gatzelu*).

succeït per son fill Eudes, qui eixamplará l'Aquitània fins al Loira. Aquesta situació favorable acabarà amb l'arribada del musulmans, el que causarà que es demani ajut o socors als francs (732), que capitanejats per Carles Martel, van vèncer els musulmans a Poitiers, per instaurar tot seguit en en el poder del ducat aquità a Hunald I (735-756), qui va reconèixer la sobirania franca del ducat. Hunald fou succeït per son fill Gaifré (756-768), qui va haver de suportar una invasió i devastació franca dels seus comtats; de fet, era tan dèbil el poder efectiu dels francs al *Midi* que finalment van haver de conquerir-ho. A Gaifré li va succeir el seu oncle Llop II (768-774), qui va poguer fruir d'un període d'autonomia; i després el seu fill Sanç, qui va lluitar contra els francesos, i va poguer restaurar un Regne d'Aquitània el 781 amb Tolosa com a capital.

H. Pel que fa a Provença, els francs la van conquerir l'any 739, en un moviment de conquesta i submissió de la Borgonya.

I. La Septimània es va lliurar a les tropes franques per decisió pròpia (Narbona el 759), doncs els gots locals van facilitar la defensa i/o l'atac de les ciutats contra els ocupants musulmans. L'alliberament va comportar un respecte a les autoritats i lleis godes locals, cosa que els primers anys de permanència els francs van complir.

J. La Gascunya, dirigida per una elit localista, va patir el mateix destí que la veïna Aquitània (va ser conquerida pels francs el 769), encara que allà les elits locals van poguer retindre el poder amb més llibertat (de fet els gascons van ser pràcticament independents tot el període carolingi).

K. Cal remarcar que la conquesta d'aquestes terres meridionals, quan van ser incorporades per força, van patir una colonització franca per tal d'assegurar-se'n el poder

central la fidelitat dels nous súbdits.

L. Després d'aquest període tumultuós, va haver-hi tota una successió de dinasties comtals al ducat aquità que van ser alhora vassalles del rei de França, encara que de facto governessin l'Aquitània de forma independent (fins i tot el 844 el rei francès Carles va ser derrotat pels aquitans). El 855 el rei carolingi Carles el Calb reconeix cert grau d'autonomia a Aquitània i va nomenar al seu propi fill Carles el Jove com a nou rei del regne aquità. Sota la monarquia carolíngia doncs, l'Aquitània va integrar-se en el Regne Franc de forma gairebé confederada, amb un ducat menat per una branca carolíngia; branca o dinastia que amb el duc Lluís, va heretar també el Regne Franc el 877.

M. Amb Carlemagne s'esmenten com a súbdits els següents pobles: aquitans (aquitans llatinitzats), francesos (gal·lorromans llatinitzats + francs llatinitzats), bretons (gals + britons emigrants de Britània), normands (víkings assentats a la futura Normandia, i que acabaran fusionant-se amb els gal·lorromans i llatinitzant-se o francesant-se), i després hi havia gots, es a dir, els habitants de la Septimània i de la Marca Hispànica (Catalunya Vella). Però si pels francesos els habitants de Catalunya eren gots... com es deuriem considerar els mateixos visigots catalans?

N. Pel que fa a Catalunya, als visigots només els hi va quedar emigrar vers el Regne Franc, o bé refugiar-se'n als Pirineus Centrals, on passava quelcom similar a Astúries (llatinització encara bastant lleu), el que deuria similarment ajudar a una nova integració o rellatinització dels Pirineus Centrals, bé com a mossàrabs, bé com els nous catalans. Mentrestant, els Pirineus Orientals van ser alhora refugi per a visigots i terra semi-independent dels àrabs com per continuar allà amb una tradició visigoda ininterrompuda. Així doncs, a

Catalunya la invasió àrab va comportar l'assetjament de Tarragona i d'altres ciutats amb destruccions totals o parcials, cosa que va provocar doncs l'exili de bona part de l'elit goda d'aquella ciutat i d'altres de l'entorn vers els Pirineus, on sembla que els visigots es pogueren fer forts. Degué ser als Pirineus on finalment les aportacions poblacionals visigodes, hispanoromanes i indígenes es degueren fusionar en un nou poble unit per fer front als àrabs: el català¹⁷. De fet, ja en època carolíngia, trobarem els gots un altre cop administrant la Catalunya Vella (el cas és que la mateixa casa comtal de Barcelona té els seus orígens en famílies godes d'origen pirinenc, amb feus a la Cerdanya i al Conflent, cas que podria ser un exemple vàlid per a d'altres famílies romano-godes). També si encara hi sobreviuen llengües preromanes als Pirineus, aquesta influència degué convertir al romànic en *lingua franca*, acabant així amb aquestes llengües. Sigui com sigui, és a partir del segle IX que alguna cosa degué succeir en la societat catalana com per que un terç dels antropònims de la Catalunya Vella siguin de filiació germànica (són noms de comtes i bisbes d'aquesta època: Ingobert, Frodoí, Gotmar, Adulf, Ernemir, Mir, Geribert, Berenguer, Udalard, Hug, Guislabert, Guifré, Arnau, Ermesinda, Ramón, Sunyer, Ermengol, etc.), en clara contraposició amb els noms llatins, però arabitzats, que encara duien els nobles de l'Ebre Mig: Banu Casi (fill de CASIUS), Fortun, Senior, Lobb, Fortunio, Benu Lope, Banu Amrus (fill de *Ambrosius*), Banu Sabrit (fill de *Saporitus*), etc.

---

17 Situació per una altra banda bastant comuna, també va haver fusió de romans i bàrbars a la Gàl·lia i a la Gàl·lia Cisalpina: francs > francesos, *lombardi* > llombards... L'aparició dels francs a París va ser a finals del segle V, i la desaparició dels "romans" i dels "gals" locals a les fonts documentals (clar, es van fusionar amb els francs), ja és evident a finals del segle VIII.

O. Des de Tolosa (any 799) es va organitzar un exèrcit mixt per combatre els musulmans de Barcelona (potser aquesta fou la primera croada internacional de fet); l'exèrcit era comanat pel príncep carolingi Lluís el Pietós, pel comte de Tolosa Guillem, i pel comte de Girona Rostany (Girona ja era alliberada); doncs bé, els cronistes ens conten que l'exèrcit ho componien cohorts de francs, bascos (*wasco*, o potser s'hauria d'entendre millor gascons), aquitans i gots (*getha*).

P. Una vegada Barcelona es pren, Lluís actua com va actuar a la Septimània i a Girona: posant al càrrec un noble nadiu i una milícia nadiua com guarnició: segons els cronistes francesos, els habitants de Barcelona eren gots. Pocs anys després, Lluís el Piadós (Ludovicus Pius) va crear l'any 817 el marquesat de Gòtia (formada amb l'antiga Septimània i els nous comtats arrabassats als sarraïns, la Marca Hispànica); sent la capital Barcelona, doncs els marquesos tenien allà llur residència en qualitat també de comtes de Barcelona.

Q. Pel que fa a la política catalana del període carolingi, la fi de la dinastia carolíngia al Regne Franc Occidental va suposar que la noblesa francesa escollís el comte de Paris Eude I (888-898) com a nou rei, cosa que sembla que des de Catalunya no es va veure amb bons ulls, ja que Guifré el Pilós (fill de Sunifred) no complirà mai més l'acte de vassallatge vers als nous reis francesos. Més tard, en documentació de l'any 972, Borrell II, comte de Barcelona, Girona, Osona i Urgell, s'atrevirà a intitular-se com "*príncep Borrell, duc de la Gòtia*", tot continuant doncs una tradició que ja venia dels temps de Teudis (segle VI), qui va ser el primer a crear un Regne de Gòtia amb capital a Barcelona. Més tard, quan l'antiga dinastia germànica es va extingir en la persona de Lluís V, els nobles francesos van escollir aquest cop per al tron a Hug Capet, qui va ser ungit per l'arquebisbe Aldabert el 987

com a nou “rei dels francesos, dels bretons, dels normands, dels aquitans, dels gots, dels hispanos i dels gascons”. L’any següent, en no rebre cap ajut militar per defensar-se dels atacs sarraïns, el comte de Barcelona Borrell II va trencar el vassallatge envers la corona francesa de forma definitiva.

R. La creació de la Marca Hispànica va suposar una estabilització de la frontera entre àrabs i llatins, i, alhora, va suposar la creació d’una zona de refugi per als cristians que patien persecució o abusos en l’Al-Andalus. Tot això va facilitar que hi hagués una immigració vers la Marca Hispànica i la Septimània d’*hispani*, que és com els francs nomenen a aquests immigrants. És interessant veure com la creació de la frontera va crear dues realitats, els *hispani* per una banda, i els gots per l’altra, cosa que queda ben palesa a les capitulars de Barcelona, signades per Carles el Calb el 844, on s’esmenten com a habitants de la ciutat els *hispani* (immigrants) i els gots (els nadius), terminologia bastant estranya, doncs es don la paradoxa que els nadius gots no són els *hispani*, quan precisament estan habitant la marca d’Hispania.

S. L’antic terme de Gòtia cau de sobte en desús, doncs en el segle XII és quan tenim les primeres notícies sobre “catalans”; en documentas dels anys 1114 i 1116 apareix *Cathalonia*, *Catalania*, *Catalanicus* i *Catalaniensis*, i també al mateix segle hi ha persones anomenades *de Cataluigni*, *Cathaló* i *Català* a Carcassona. Serà que l’antic terme cultista havia sigut canviat per un terme més proper, més català? És “català” un etnònim relacionat amb “got”?¹⁸ Es van considerar els primers

---

18 Fortunat (~530-609) lloa les gestes del rei Chilpericus, "*quem Geta Wasco tremunt*" (a qui el got i el basc temen). Catalunya és formada com Gascunya o Borgonya, és a dir, s’haurien format a partir de l’etnònim: *wascon* > *gascon* > *Gasconia* > *Gasconha* > *Gascuenha* > *Gascunya*;

catalans com a descendents de gots ? o bé van assumir com a propi el nom que els hi van donar els francesos ?¹⁹

T. Des del segle VIII al XII, l'occità parlat a la Catalunya Vella es dialectalitza i eixampla la seva extensió als Pirineus i a l'oest de Barcelona (Penedès-Anoia).

U. La creació de la frontera entre cristians i musulmans produeix que els comtats cristians de Ribagorça, Pallars i Urgell no puguin relacionar-se amb el seu centre economico-lingüístic natural, la ciutat de Lleida, que queda sota domini musulmà (però de parlar mossàrab, com veurem més endavant). Aquesta zona pirinenca serà capitalitzada per la Seu d'Urgell, i gràcies a això, aquesta ciutat es desenvoluparà com a tal. La Seu d'Urgell haurà de dirigir-se a les ciutats de Barcelona o Narbona, doncs Jaca, l'altra ciutat-centre cristiana més propera, restava lluny, a través d'un territori accidentat, i que per durant gairebé un segle no es pogué relacionar a causa que la comarca del Sobrarb era sota domini musulmà. Això, per una altra banda, va fer que la Vall de Xistau, reducte cristià en el Sobrarb, s'afegís al domini comercial i eclesiàstic (Bisbat de la Seu), tot explicant per quina causa el seu parlar aragonès hi ha tanta influència catalana; influència que acabà quan els aragonesos reconqueriren el Sobrarb (916), moment en que aquella vall va retornar a la influència natural de la capital del Sobrarb, Aínsa, aragonesoparlant.

---

*catalon (sim. cognom Cataló) > *Catalonia* > *Catalonha* > *Cataluenha* > *Catalunya*.

19 Se sap que els repobladors francs o occitans anomenaven *espanyols* als seus veïns cristians de les planes aragoneses, etnònim que després ha sigut acceptat i adoptat pels espanyols. L'actual Guiana pren el nom de l'antiga Aquitània, nom que antigament només feia referència al territori comprès entre els Pirineus i el riu Garona, però com que l'administració romana va fer servir aquest topònim per a nomenar un convent major que l'antiga Aquitània que, lògicament, incloïa les futures terres guieneses, el nom va passar a aquesta regió.

V. A les zones altes i inaccessibles d'aquestes regions perviu el basc fins el s.X; en aquest segle és quan s'acompleix la romanització i cristianització: segons Coromines, fins aleshores només els nobles, els clergues i els burgesos parlaven romanç, quan els pagesos i serfs feien servir el basc (bilingüisme).

W. Per a de repoblar la Catalunya interior i els Pirineus, en el s.IX arriben immigrants occitans del nord: gascons, llenguadocians, provençals, de les rodalies de Tolosa, aquitans, francs, i fins i tot llombards; fet que va reforçar que la llengua occitana parlada als comtats catalans no derivés encara gaire del tronc comú.

X. La Catalunya Vella va ser durant llarg temps sota domini carolingi, fet que va determinar un canvi essencial en la personalitat de la regió: del segle VIII al X, l'Església Catòlica i el poder franc actuen com a elements d'occitanització, tot obrint les fronteres del sud de la Gàl·lia, coses que influïren en la cultura catalana. Les diòcesis de la banda francesa (Ausona, Empúries, Urgell, Girona, Barcelona i Terrassa) passen a dependre de la metròpoli de Narbona, o si no, desapareixien: Empúries i Terrassa. En el cas que es crees una nova diòcesi com la de Roda-Pallars en substitució de la de Lleida, també restaven sota el domini de la metròpoli de Narbona. Després, de tradicions visigòtiques es passen a ritus francs (de litúrgia visigoda a la franca, de l'escriptura gòtica a la franca...), a excepció de la Ribagorça, que no farà el canvi sinó al s.XI. Lògicament, la Catalunya Nova, sota poder àrab, continuava emprant encara l'escriptura visigòtica.

Y. No serà fins el s.X quan es comença un procés de distanciació de la cultura franca des de Barcelona (tal com la ciutat anava creixent), i des de Ripoll, seu cultural de Catalunya per aquells temps; procés que culmina el 983 amb la

independència del Casal de Barcelona del poder franc.

Z. Respecte al comerç que hi havia entre el 950 i 1050, els mercaders seguien dirigint-se al nord: Tolosa de Llenguadoc, Narbona, Llemotges, París i Milà; i encara que no era un comerç gaire intens, era l'únic que es podia fer: al sud quedaven els àrabs, i a l'oest els Pirineus. Era doncs, del nord i més concretament d'Occitània, d'on provenien les innovacions lingüístiques.

A2. Se sap que des del s.XI al XIII, Tolosa es va convertir en la veritable capital del Migdia; si a això afegim l'aparició d'una altra ciutat-centre al sud (Barcelona), i la secular competència de mercat amb Nimes, fa que l'àrea comercial de Narbona es redueixi considerablement. Com a producte d'aquestes condicions comercials es pot entendre que: Narbona es manté a partir del segle XII com una ciutat important, però sense funcions econòmiques supracomercials (ciutat-centre, o ciutat-comodí), doncs per a abastar aquestes funcions hauria de disposar d'una base comercial important al darrera per tal d'atreure als mercaders d'altres ciutats en vista del major volum de negoci – clients – compradors. A causa de la descapitalització comercial que pateix Narbona, el Rosselló, capitalitzat per aquells temps per la ciutat d'Elna, passa a dependre de l'àrea d'influència comercial i lingüística de Barcelona, a mesura que Narbona claudica com a ciutat-comodí (Barcelona és a 190 Km., mentre que Tolosa, l'altra ciutat-centre més propera, és a 220 Km., o a 210 si s'agafen rutes més directes, encara que a través de territoris muntanyosos). Amb la imposició de la frontera amb França a les Corberes el segle XIII, el Rosselló quedarà definitivament sota l'influx de Barcelona i del català. La biografia de Guillem de Cabestaing (originari de Cabestany, al Rosselló; 1162?-1212) ens ha deixat els següents misteriosos comentaris:

“Guillems de Cabestaing si fo us cavalliers de l'encontrada de Rossillon, que confinava ab Cataloigna et ab Narbones.”; i “La novella [notícia] cors per Rossillon e per tota Cataloigna q'En Guillems de Cabestaing e la dompna eran enaissi malamen mort”. Si considerem realment que el Rosselló no es diferenciava gaire de la resta de l'antiga Septimània, i que fins i tot que al segle XII no s'inclouïa dins de Catalunya, i que no seria considerat com a català llavors, quin fet va esdevindre com per canviar aquest estat? Un raonament simplista seria considerar com a causa principal el que el Rosselló va passar a formar part de la Corona d'Aragó de forma definitiva el segle XIII mentre que la resta de la Septimània va quedar a la banda francesa; i potser d'aquest fet, i el que el Rosselló quedés vinculat al sud i no al nord els següents quatre segles, van produir que la parla del Rosselló anés evolucionant junt amb el català fins a una catalanització gairebé total. El que és cert també que la toponímia d'abans del segle XIII mostra segons l'estudi de Rasico clars trets arcaics, com el manteniment dels diftongs AU i AI, tan típicament occitans també... I per una altra banda, seria espectacular veure com l'antiga frontera franco-aragonesa (o franco-catalana) passa justament per on passa avui en dia la isoglossa entre el català i l'occità, un fet que sobta ja que seria difícil pensar en una coincidència, i molt més difícil seria pensar que va haver-hi al segle XIII un estudi lingüístic per sapiguer on separar els dos estats (de fet la frontera defineix tant els límits lingüístics com l'actual frontera luso-espanyola defineix els límits entre portuguès i gallec...).

B2. Es reconquereix la ciutat de Tarragona el 1128. La seva posició geogràfica, entre l'Al-Andalus i el Comtat de Barcelona, va provocar un grau d'inseguretat als seus habitants prou gran com per a que l'abandonessin; així el geògraf musulmà Al-Idrisi (s. XII) ens diu que: “[Tarragona]

actualment és habitada, però en temps antics estigué abandonada perquè era situada entre el territori dels musulmans i el dels cristians." (Nuzat al-muxtaq VII, p. 734). El mateix autor però, en una altra obra, ens parla sobre els qui deurien repoblar la ciutat: *"Tarragona és una vila jueva que queda al costat de la mar. Té murs de marbre, fortaliseses, i torres. Només queden alguns cristians."* (Al-Idrisi, Geografia IV, 191). Malauradament, no podem sapiguer quina llengua parlaven aquests jueus entre ells, però sí que es pot pensar que aquesta sobtada presència jueva a Tarragona es podria deure precisament al fet de que durant molt de temps aquesta ciutat i el seu *hinterland* van ser una mena de "terra de ningú" entre cristians i musulmans, una situació que potser va ser aprofitada per un grup jueu per a establir-se mitjan pactes amb ambdues bandes per així poguer fruir de majors llibertats, però sobretot per a poguer comerciar amb l'Al-Andalus i l'Europa cristiana des d'un punt estratègic immillorable. Tampoc és possible sapiguer del cert quina llengua deuria parlar l'últim bisbe de Tortosa conegut per a aquesta època (*Paternus*, 1048), ni la de la seva comunitat.

C2. Pel que fa a la situació ètnica de la Terra Ferma, resultaria difícil d'avaluar el grau d'islamització que va haver-hi (o quants mossàrabs devien continuar parlant la seva llengua romànica), però es poden fer comparacions amb les situacions d'altres contrades. Abans de res, cal dir que la islamització anà parella a la substitució per l'àrab en gran mesura. Se sap que de bon començament molts aristòcrates locals (per conservar els seus bens i privilegis), i una gran massa constituïda per la classe baixa (per a beneficiar-se d'una pressió fiscal menor), van convertir-se aviat a la religió musulmana. No hi ha cap motiu per a creure que a la regió de Lleida i la de Tortosa no va passar el mateix de bon començament. Es té una dada molt interessant pel que fa a la

situació dels mossàrabs/cristians a la meitat del segle IX, 140 anys després de la invasió doncs; tracta de que a la *qora* de Còrdova (terme equiparable al de província), a l'àmbit rural, el 72.4% d'alqueries eren poblades per musulmans, mentre que l'altre 27.5% ho eren per cristians. A aquesta dada caldria afegir-hi els guardians dels castells, que també formaven part de l'àmbit rural. Així, si es té en compte que les alqueries, o pobles, no podien tenir barreja religiosa, es pot pensar que els mossàrabs rurals van conformar un 20% de la població al segle IX. Com s'explicaria aquest canvi tan gran des d'una Hispània goda i cristiana el 710 a un Al-Andalus musulmà el 850 sense una important aportació demogràfica àrab? La resposta és l'impost especial que s'aplicava als no conversos a l'islam: sota Muhammad I (852-860) per exemple, se sap que els cristians pagaven 3.4 vegades més impostos que els muladíes o indígenes conversos (!). Hom pot imaginar-se avui en dia quants cristians, agnòstics o ateus estarien disposats a pagar en impostos directes 13.600 euros cada any en comptes de 4.000 ?

És molt probable que tot el que s'ha explicat per a Còrdova es pugui aplicar també a Tortosa i a Lleida, pel que faria que els mossàrabs d'allí durant el segles X i XI serien una comunitat molt minoritària; de fet, ja en un document datable del 987 apareix un tal *Fertunio* com a únic jutge per als cristians del valiat de Lleida... d'això es pot desprendre que devien ser pocs els cristians - mossàrabs si només era necessari un únic jutge per a tots els litigis judicials. Pel que fa al segle XII, els mossàrabs van patir encara a més dificultats i persecucions: amb la invasió dels almoràvits primer, i la dels almohades després (repressius en el camp religiós), el que va comportar o l'expulsió al Marroc, o emigrar cap al nord cristià. Bona prova d'això, és que en reconquerir transitòriament els catalans les

illes Balears el 1114, no van ser capaços de trobar mossàrabs. També va succeir el mateix quan van reconquerir Lleida i Tortosa el 1149, ja que no hi ha cap document que dongui cap notícia de presència cristiana - mossàrab; cosa que no passa quan es constata aquesta presència mossàrab en documents que tracten sobre Àger, Jússeau i Aguilaniu dels segles s.X i s.XI, on encara apareixen antropònims mossàrabs en aquestes poblacions de frontera. Igualment, que no hi hagi continuïtat episcopal als bisbats de Tortosa i Lleida el 1149, provaria el fet abans exposat. Amb altres dades, també es possible calcular fins i tot la població cristiana de les ciutats andalusines pels segles IX-XI, tot prenent per base l'extensió que ocupaven els barris mossàrabs entre el total de la ciutat, així davant dels plànols: 1/8 de l'Oscà musulmana era ocupada per mossàrabs (=12%); a Saragossa i ravals eren 1/18 (=6%); a Lleida, el barri dels mossàrabs del Romeu ocupava 1/8 més o menys (=12%) per a una ciutat d'uns 10,000 h. que hi van haver abans de la reconquesta. Mentrestant, Balaguer era habitada per 6.000 persones, mentre que a Tortosa hi vivien unes 12.000. La conclusió, encara que molt aproximada seria: que a la part islàmica del futur Principat de Catalunya, entre els segles IX al XI, els mossàrabs van constituir el 12% de la població urbana (= uns 3.360), mentre que al camp serien el 20% (= uns 11.200-22.400, depenguent sobretot de l'extensió que tinguessin les terres de ningú). Amb tot, en el segle XII, ja seria molt rar trobar mossàrabs; des de l'anònim del *Fath al-Andalus* (descripció redactada a principis del segle XII; v. BRAMON, 1998), es poden extreure algunes conclusions prou interessants sobre la idiosincràsia de la cora de Lleida: "65. *Els seus habitants [de Fraga] són àrabs de nissaga perquè s'hi establiren tribus del Iemen en el primer moment de la conquesta i els seus descendents segueixen allà. Són gent pietosa i de fe ferma.*"; també diu que

"103. Damunt seu [Fraga] hi ha muntanyes inaccessibles, forteses i moltes alqueries, el nombre de les quals excedeix les tres mil; a totes elles s'hi pronuncia el sermó dels divendres." Aquests fragments ens porten a pensar que a banda dels fragatins, la resta dels habitants de l'actual Terra Ferma occidental serien en la seva major part descendents de muladís, és a dir, dels antics nadius hispanoromans que van convertir-se a l'Islam, un fet que es pot constatar també en comprovar que en totes les alqueries (incloent doncs les més petites i llunyanes) es fes la pregaria del divendres. Tot això no ens diu si hi havien molts o pocs cristians, o si aquests parlaven encara una llengua romànica, però les dades que ens dóna l'anònim són més aviat contra l'idea de que fossin comunitats gaire destacables. Aquest fet no ens ha de sorprendre, doncs clar, la frontera i els atacs sovintejats haurien produït que el sentiment ètnic i religiós fos més intens a ambdues bandes de la frontera, però pel que fa a la zona musulmana, en aquest cas hauria sigut molt més malvista la presència de grups no integrats que podrien esdevindre "quintacolumnistes" (de fet, aquesta desconfiança mútua va perllongar-se molt en el temps: l'expulsió dels moriscos de 1609 es va justificar per una sospita de que ajudarien als turcs a envair Espanya).

D2. Hom pot aprofundir en l'estudi del substrat romànic o mossàrab de la Catalunya Nova tal com ho va fer Coromines el 1965, qui va arribar a la conclusió de que en el Camp de Tarragona i en la Terra Ferma es parlava un llenguatge similar al català, mentre que a les Terres de l'Ebre ja es podria considerar que parlaven un mossàrab hispànic. Un segon estudi que tingui en compte més topònims ens mena però cap a d'altres conclusions de les que va arribar Coromines. Per demostrar-ho, es prenen com a base el mossàrab que es va parlar a la regió de València:

- Mantenia el grup AI (*fornair, Moraira*).
- El mateix amb AU (*llauretss*).
- Ē llarga no diftongava (*petra*).
- Ō llarga no diftongava (*porto*).
- O davant d'iod no diftongava (*poio*).
- Mantenia -E final (*olivares, Canemares*).
- El mateix amb -O (*porto, Tollos*).
- S- inicial transformada en /ʃ/ (*xocro 'sogre'*). Per influència àrab. De fet la toponímia demostra aquest canvi: SUCRO > *Xúquer*, SAETABI > *Xàtiva*; també l'àrab va modificar el mossàrab en reduir moltes -o finals, o en canviar els articles romànics per un de sol, l'àrab *al-*
- Mantenia P,T,C intervocàliques (*capra, petra*).
- El grup BJ > /j/ (*roi*).
- Grups CE, CI > /tʃ/ (*txervo, ratxim*).
- Grup llatí SC > /ʃ/ (*faxa*).
- Conserva F- inicial (*furca*).
- Palatalitza L- inicial (*lahte*, pronunciada amb /ʎ/).
- GE,GI conserven so (*janair, ginixta*).
- MB, ND també (*colombaire, redonda*).
- -CT- llatina > /ht/ (*late*).
- -C'L- transformat en /ʎ/ (*cunilla*).
- -NN- resta igual (*canes, Canet*).
- /-n/ final també (*capón*)
- /-m/ final igual (*ratxim*).
- La PL- inicial queda sense variació (*Valliplana*).
- La /e/ interior passa a /i/ (*Vallibona*).
- Va palatalitzar les eles geminades d'origen llatí -LL-: VALLE BONA > *Vallibona, Campello*.

Així, de 13 casos comparables amb el mossàrab tortosí, 12 coincideixen (*Fornos, Canadello, Valliplana, Vinallop, Fanguitxer, Aubereta...*). De 15 casos comparables del mossàrab balear, 10 coincideixen i 4 són ambivalents (es troben dues formes possibles, i una coincideix): *Portopi, Montenegro, Palumbaire, Luelh, Locoplan, Petro, Abenferro, Bilanova*, etc. De 15 formes comparables del mossàrab de Saragossa, 11 coincideixen i 3 són ambivalents: *kaiso* 'formatge', *porco*, *welyo* 'ull', *gallo checo* 'gall cec', *ortiqa*, *plantayn*, *fico* 'figa', *leytucas*, etc.

Com abans s'ha vist, el romanç pirinenc de la Ribagorça i del Pallars, de 16 casos comparables, 11 coincideixen i 4 es diferencien a causa del substrat bascoide. A quines dues conclusions es pot arribar? Una, que els parlars mossàrabs d'Aragó, València, Balears, Tortosa i dels Pirineus Centrals, eren una mateixa llengua. Dos, que degué haver-hi un pont de continuïtat entre el mossàrab dels Pirineus i el de Saragossa, que no podria haver estat un altre que Lleida. És possible que Saragossa tingués un paper de ciutat-comodí, ja que si es ressegueix la història de la ciutat per etapes, ens ho fa pensar: a l'època romana, tenia 54 hectàrees quadrades (mentre que Girona per exemple, en tenia 6); a la visigoda fou creixent per ser seu de bisbat i lloc de pas: era una ciutat florent; i a l'època musulmana, *Sarakosta* fou la plaça principal de la frontera superior, mentre que les altres ciutats de l'Ebre eren molt més petites de grandària.

Un manera de reconèixer l'antic mossarabisme de la ciutat del Segre i la seva regió, és identificant característiques no catalanes en la toponímia actual: *Tamarit de la Llitera* ('tamariu'), *Castellonroi* ('Castelló Roig'), *Montalto* (a Açaui), *Collalbo* (St. Esteve), *Pópulo* (Vencilló), *Saira* ? (Segrià), *Sendrero* (Fontllonga), *Estopanyà* (< STEPHANIA), *riu Ondara* (< UNDARIA), *Xeco* i *Turiella* (Les Avellanes), *Punta del Dugo* (Les Garrigues),

Algorro ? (Noguera), *Tossal del Catano* (Segrià) des de CATANUS 'càdec', *Creu de Condomines* (Segrià) en comptes del català 'coromines', *Tossal de la Moradilla* (Lleida), *Vallxeca* ? (Cervià de les Garrigues), *Comandilles* (Les Borges Blanques), *Colombo* (Pobla de Cèrvoles), *Les Pinetes* (a Vinaixa), *Carenilles* (Castelló de Farfanya), etc. S'han exclòs altres com *Pla del Blanco*, *Polònio*, *Vall del Gallo*, *Vall de Carriello*, *Valleta del Fustero*, etc., ja que ofereixen el dubte de ser mossàrabs o aragoneses (per immigració), tal com ho demostrarien *Vall de Belxite* i *Vall de Jaca* (Maials). També es poden obtindre més topònims mossàrabs si sabem del cert que ja existien en època aràb o pre-àrab, serien els que contenen l'article àrab *al-* aglutinat o bé el substantiu *bin-/vin-* 'fill'; abans però, s'han de destriar els topònims que tindrien un origen àrab bastant provable (segons ho podem veure en l'*Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines, 1991): *Aitona*, *Albalat*, *Albelda*, *Alcarràs*, *Alcoletge*, *Alfàntega*, *Almacelles*, *Almatret*, *Altafulla*, *Farfanya*, *Vinganya*, *Vinfaro*, etc.; també cal identificar abans els topònims d'origen preromà, doncs en no tindre segur quina va ser la protoforma antiga del topònim no es pot fer cap anàlisi fiable sobre l'evolució fonètica que va haver en mossàrab²⁰: *Açanui*, *Albatàrrec*, *Albesa*, *Alcover*, *Algerri*, *Aspa*, *Balaguer*, *Boldú*, *Cateco* ?, *Escarp*, *Gàver*, *Pratdip*, *Segó*, *Seròs*, *riu Sió*, *Tàrrega* ... D'aquesta manera quedaria el següent topònim mossàrab per a la zona de Lleida: *Algaió* / *Algayón* (< CAVEONEM). A la regió de Tarragona, només quedarien els topònims mossàrabs de *Capafonts* (doc. *Capafontes*, 1159) on es conservaria l'oclusiva sorda

20 Excepte en *Utxesa*, doncs sembla bastant probable que sigui l'antiga *Otogesa* mencionada per Juli Cèsar (*Guerres Civils* 1,64), i que reapareix com a gentilici en *Otobesanus* (CIL 2, 3794), en la ceca de **otobe-sken** i com *Etoivissa* (Liv 21, 22, 5); ara bé, en ser un cas únic de transformació de /t/ en /tʃ/ en la Romania, cal pensar que les versions llatines del topònim no han sapigut escriure un so /th/ o similar.

intervocàlica de CAPUT FONTES (i també hi hauria una assimilació vocàlica des de la forma conglomerada *capofontes tal com va passar en Agramunt i Claramunt, formants amb els llatins *agrūm* i *clarūm*), el riu i l'antic castell de Foix (< FOCES, que es documenta el 984 com *Fodexo* i el 1210 com *Fodox*), *Galaupes* (Baix Camp), el riu *Llastres* (Hospitalet de l'Infant), doncs s'ha volgut derivar de la mansió *Oleastrum* que apareix en l'Itinerari d'Antoni (399,2) *Tamarit de Mar* (*TAMARICTUM, encara que sigui millor pensar en TAMARICE > /*tamaritse/ > /*tamaritz/ > /*tamarið/), *Lilla* (< ILICULA), *Picorandan* (< PICUS HIRUNDINUM), *Biern* (Conca de Barberà), *Fatxes* (Baix Camp) des de FACIES, *Penyes de Fontanilles* (Baix Penedès), i *Pira* (< APIARIA, 'rusc', que segons Coromines, els mossàrabs pronunciaven /*apjejra/ fins que es es va catalanitzar, el mateix que va passar doncs en Piera però amb menys èxit). També seria possible afegir els topònims que segons Coromines serien d'origen àrab però que ofereixen un cert marge de dubte: *Albagés*, *Alcanó* (*kanūn* 'forn'), *Alfages*, *Alfarràs* (*Alferraz* 1153, *Alferrazo* 1165; des de *hrs* 'avaluar'), *Alfes* (*fiss* 'millor'), *Alió* (*ayn* 'font'), *Gelida*, *Juneda* (*Joneda* 1155, *Iuneta* 1186), *Mediona* (*Midiona* 954, doncs potser conté el mateix sufixe *-ona* que apareix en altres topònims preromans catalans), i els antics *Clot d'Unilla* i *Unilla* prop d'Almenar (*khawn illah* 'l'ajuda de Déu') del Segrià i el *Podium de Sed* del Penedès.

Una altra font molt valuosa són els topònims que apareixen en el *Termini Antiquii llerde*, document que es troba copiat al *Llibre Verd* (Arxiu municipal de Lleida), i que dataria del 1168-76. Segons Gili (1955), els topònims que són precedits pels àrabs *al-*, *abu-*, *abin-* no ofereixen dubte sobre la seva existència en època musulmana; els que són precedits per *Turris de* però, ben poden ser catalans (pel fundador) o mossàrabs, si es va anomenar a la torre amb el mateix nom que el de l'indret on

era ubicada. Tindriem doncs: *Avinfig*, *Avinfortuynols*, *Aviniuniç*, *Avacanicelas*, *Moreillon*, *Avinpelach* (< PELAGUS 'toll, cocó'), *Avinaçalon*, *Juneta* (Juneda), *Casteillon*, *Alroge*, *Aquilar* (Aguilar, Térmens), i *El Vilosell* † (< VILLOSUS, però aquesta proposta de Coromines no es pot mantindre doncs no hauria palatalitzat la primera geminades però si la segona).

Per una altra banda, es pot fer servir la documentació medieval (en llatí en molts casos) identificant referències de possibles topònims anteriors a la reconquesta: trobem un *Quallo de Laurencio*, que correspon a l'actual *Coll de Llorenç*, a Camarassa (que no pot ser el llatí COLLO DE LAURENTIO, ni l'aragonès *Cuello de Lorenzo*; a banda de que està documentat en un manuscrit de 1085 de Solsona); també es documenta l'antiga població nogueresa de *Privadano* † (< PRIVATIANUM). Són topònims que mostren l'inconvenient que mai ens garantiran un anàlisi completament segur, doncs un problema és que tal com passa en d'altres topònims, els notaris van pretendre culturitzar o llatinitzar els topònims; també un altre factor que ens priva de reconèixer mossarabismes en l'actualitat i en documents antics és la natural catalanització que han patit determinats topònims, i és així que d'un *Peduls* del 1168 ara tenim Paüls (Terres de l'Ebre) o un Godall des d'un antic *Qudair* àrab, o l'actual Morella era coneguda com *Mawrāla* pels musulmans, mentre que l'actual Ascó era l'*Adqun* dels àrabs i l'*Azcon* notarial (com també de l'àrab *Fayuun* s'hauria arribat a Faió).

Després queda com a últim recurs la documentació àrab; ara bé, les font àrabs tenen el greu problema de no ser gaire fiables pel que fa a la transmissió de topònims romànics: l'alfabet àrab no té ni "e" ni "o"; en copiar o transliterar un text àrab resulta relativament fàcil confondre determinades lletres (com per exemple "q" per "f" o "b" per "n"); els àrabs van

adaptar als seus usos fonètics molts topònims romànics (com per exemple palatalitzant les esses, passant totes les “p” a “b”, o eliminant les vocals finals); i després els mateixos topònims mossàrabs transmesos podrien no ser els que veritablement es van utilitzar en la regió, doncs el mateix que en català es diu *Osc*a i no *Huesca*, *Saragossa* i no *Zaragoza*, depèn en gran mesura d'on s'hagi extret la informació que es tindrà un topònim més fidel a la parla regional, encara que aquest problema deu ser menor quan ens donen topònims de menys entitat. S'ha de pensar doncs, que els topònims de més entitat tenen el risc de que hagin sigut transmesos per informants mossàrabs o àrabs de València o Saragossa, com podria ser el cas de que Castelló d'Empúries sigui anomenat *al-Qaxtalīun*, o que Girona sigui coneguda com *Jurunda* (< *Joronda)... De totes maneres, s'han d'exposar els topònims més interessants que ens mostren les fonts àrabs (Al Razi en *Crònica del Moro Rasi*, Yaqut, Al-Idrisi, Ibn Galib, Al-Himyari, Al-Maqqari, i Al-Zuhri), i que són tractades en detall en Bramon (1998).

A la cora de Lleida hi hauria: *Balag(a)y*; *Bolcare*, *Volcare*, *Belcayre*, *Velcayre* (Balaguer, que en fonts cristianes apareix com *Balagaium* 1024, *Balagarium* 1035, *Balaguer* 1050); *Ixkarb* (Granges d'Escarp, préstec del germ. *skarp* 'agut' o bé cognat del castellà *escarbar*); *Krbns* (Corbins, doc. *Curvunus* i *Corvinus* 1024, i procedeix de l'antrop. *Corvinus* o *Curvius*); *Fraga*, *Ifraga* (< *FRAGUM, com també el portugués *fraga* 'penyasegat', l'occità, *frau* 'erm', i el català *frau* o *afrau* 'fondalada, gorga'); *Lorivas*, *Louribas*, *Lonibras* (St. Llorenç de Montgai); *Madīanax*, *Madanīx* (Meià; documentat també com *Midiano* el 1065, *Midià* el s. XI; *PAGUM MEDIANUM); *Maxkixan* (l'antiga Plana de Mascançà; *MAXENTIANO); *Munt Xūn* (Montsó); *Nuqīra* (Noguera Ribagorçana); *Pedro*, *Perun* (segons l'ordre d'exposició hauria de correspondre a Peralta de la Sal o a

Rocafort); *Tamarīt* (Tamarit de Llitera); *Vallena, Valliena, Bebiliana, Velgean, Bellicana* (Les Avellanes; ABELLANA); *Xikar; Xuqr* (Segre).

Pel que fa a la regió o cora de Tarragona tenim: *Ghallan, Gallan* (riu Gaià, que pren el nom d'un antic poble conegut com *Gaiano* el 980, la seva etimologia seria des de GALLIANU, amb una lateral que apareix també en font cristianes en *Gallà* el 1011); *cap al-Lūqah, al-Lawfah, al-Lūqah, al-Lawqah; Lūqa* (zona de Coll de Balaguer, o potser sigui l'actual Punta de Cala Bea, doncs és prop de Cala d'Oques, mot que procedeix del llatí AUCA); *cap d'Undah* (entre Vilanova i la Geltrú i Sitges; es pot comparar amb el llatí UNDA 'ona' i amb la valenciana *Onda*).

Una petita romanalla del substrat mossàrab va passar a l'àrab lleidatà: Al-Qazwini, escrivint però al segle XIII (*Atār al-bilād*, p.369), explica com els fragatins usaven una mena de caus o túnels subterranis per a protegir-se dels constants atacs cristians, i que ells anomenaven *al-fujwj*, un terme d'evident origen mossaràbic: 'les fosses', doncs la lletra àrab *jim* equival moltes vegades a la /s/ o /ts/ romànica (*Al-Franj, Al-Faranj* = França); doncs aquest terme prové del llatí FOSSU o FOBEO, i demostraria que el mossàrab lleidatà mantenia /f-/ inicial i /-o/ final romànica.

Amb tot el mostrat, ara si que es pot fer una petita descripció de l'antic mossàrab lleidatà:

- F- inicial conservada: *lo Faro* (Alfés), **foxox, Avinfig, Avinfortuynols*
- /-n/ final: *Casteillon, Moreillon, Munt Xūn*, CATINO > *Gatén* (amb la típica sonorització àrab de les PTK inicials com l'africana CAPSA > *Gafsa*, o com de PAX AUGUSTA > *Badajoz*), *Plan d'Oliva, Plandemates* (Àger), *Planderes* (Albesa), *Font del Plan* (Pobla de Cèrvoles).

- Les P,T,C intervocàliques continuen: POPULO > *Pópulo*, *Les Pinetes* (Vinaixa), MERITA > *Merita* (Camarassa), *Aquilar*, CATINO > *Gatén* (Bellvís), *Tossal del Catano*, *Nuq̄ira*, *Xikar*.
- S- inicial > /j/: VALLE SECCA > *Vallxeca*, *Xeco*; molt possible influència de l'adstrat àrab.
- La /-r/ final emmudida: ROGER > *Alroge*, *Alcaná*.
- El grup -DJ- es va transformar en /j/: MEDIANO > *Meià*
- /-o/ final (*foxox, *Colombo*, *Tossal del Catano*, *Collalbo*). Els topònims que no segueixen aquesta norma, és a causa segurament de la influència àrab, que l'elimina com a *Vinllop* (Tortosa), *Alfor...*, o bé es deuria a una ultracorrecció catalanitzadora.
- Mantenia el diftong llatí AU: *Laurencio*
- El diftong romànic /-ai-/ > /e/ o /a/: *Sendrero*, *Aquilar*, *Balague*, *Ondara*.
- O curta resta sense diftongar: *Collalbo*; però començava a diftongar-se darrera palatal (*Quallo*).
- Ę curta resta sense diftongar excepte si precedeix una palatal: *Moreillon*, *Casteillon*, *Turiella* i *Carriello*. MEDIANO > *Meià* seria una excepció, encara que en la documentació medieval i àrab conservava la dental intervocàlica. Aquest diftong però, sembla que es va reduir a causa de catalanitzar-se, o perquè s'ha volgut assimilar amb el castellà -illo, o fins i tot podria ser reduït des d'època musulmana (el botànic saragossà Ibn Buklàrix llista a l'inici del segle XII plantes que els mossàrabs anomenaven *kulebrilla*, *karraskilla*, *expatilla*, *tomillo*, *koronilla*): *Tossal de la Moradilla*, CLAMOR-ELLAS > *Clamorilles* (Castelló de Farfanya), *Fontanilles* (Agramunt), *lo Casquilló* (Linyola), *Torrentill* (Claravalls), *Ciudadilla*.
- Els grups consonàntics MB i ND queden inalterats:

Colombo, Comandilla, Ondara., Creu de Condomines.

- -NN- sense palatalitzar (CANNARE > *Alcanà*), *B. De Canaril* (Ametlla de Montsec), *Avacanicelas*.
- NI esdevé /ɲ/: FORTUNIOLES > *Avinfortuynols*.

Lleida va restar per molt temps sota influència saragossana per motius polítics (formava part de l'antiga Marca Superior musulmana), així com per motius econòmics al ser l'antiga *Sarakusta* la ciutat més important de la Vall de l'Ebre; en aquest cas aquesta part de la futura Catalunya, i, per motius polítics, en comptes de vincular-se com Girona o Barcelona amb el Llenguadoc, Lleida es vincularia contràriament amb el futur Aragó.

A més a més, el fet de tindre unes varietats del mossàrab com la valenciana, la tortosina, la pirinenca o la lleidatana, que per norma no van diftongar les ĕ i ō llatines (fins i tot davant iod), apuntarien a com degué influir com a substrat l'antic iberobasc sobre les noves varietats llatines, tot contrastant ara sí amb les evolucions fonètiques que degueren provocar els diferents substrats celtoïdes, com ho seria la sonorització de PTK, o la diftongació en un major o menor grau.

E2. Abans de la repoblació, la Conca de Tremp era pràcticament deshabitada, igual passava a l'Anoia, a la Conca de Barberà i al Camp de Tarragona; mentre, la Segarra i l'Urgell eren gairebé deshabitats a excepció de les torres musulmanes o cristianes de frontera. Aquesta despoblació es deu a que van fer de frontera entre cristians i musulmans, i van passar a ser una terra de ningú. També les Garrigues i el Segrià Nord no tenien habitants autòctons, foren expulsats, talment com la Noguera, doncs Ermengol III i IV d'Urgell van expulsar els musulmans de la comarca. El contrari succeïa quan les terres àrabs eren guanyades mitjan capitulació, tal

com va passar amb les poblacions autòctones de la Llitera, Lleida, Segrià Sud, Baix Cinca, Vallderroures (Matarranya) i Tortosa (Regió de l'Ebre), zona que coincideix amb l'extensió territorial en la que habitaven els mudèjars: la Ribera d'Ebre, el Segre fins a Lleida, i el Cinca fins a Montsó. Encara restaven uns 10.000 el 1609, any en que Felip II va deportar-los al Magrib. A banda d'aquests territoris, hi havia presència significativa de moriscos a Horta de St. Joan, a Gandesa i a Vilalba (Terra Alta); a Falset i a Cornudella (Priorat), però es degueren acabar integrant amb la població nouvinguda cristiana, doncs no es coneixen casos de deportacions des d'aquestes comarques de muntanya. Com que als repobladors cristians se'ls hi concedien terres que serien abans d'algú, molts musulmans es van veure abocats a emigrar cap a l'Al-Andalus; també van ser empesos segurament a l'emigració les elits administratives i militars en perdre el seu mitjà de vida.

Presentació del mapa IV

A. Entre els segles XI-XIII Barcelona entra en una etapa d'expansió territorial a l'oest. Alhora, també entra en un procés de dinamització econòmica i demogràfica fruit de la represa de la transhumància envers els Pirineus després de la reconquesta, així com per la posició central de Barcelona respecte a les vies de comunicacions catalanes. També les ràtzies que es feien als països sarraïns per a capturar botins d'or, pedres precioses, etc. van facilitar la pujança de Barcelona. En aquestes condicions, serà quan Barcelona es convertirà a mitjans del s.XI en cap i casal de Catalunya, fent lingüísticament d'ella una ciutat-centre, rival de Tolosa. S'ha

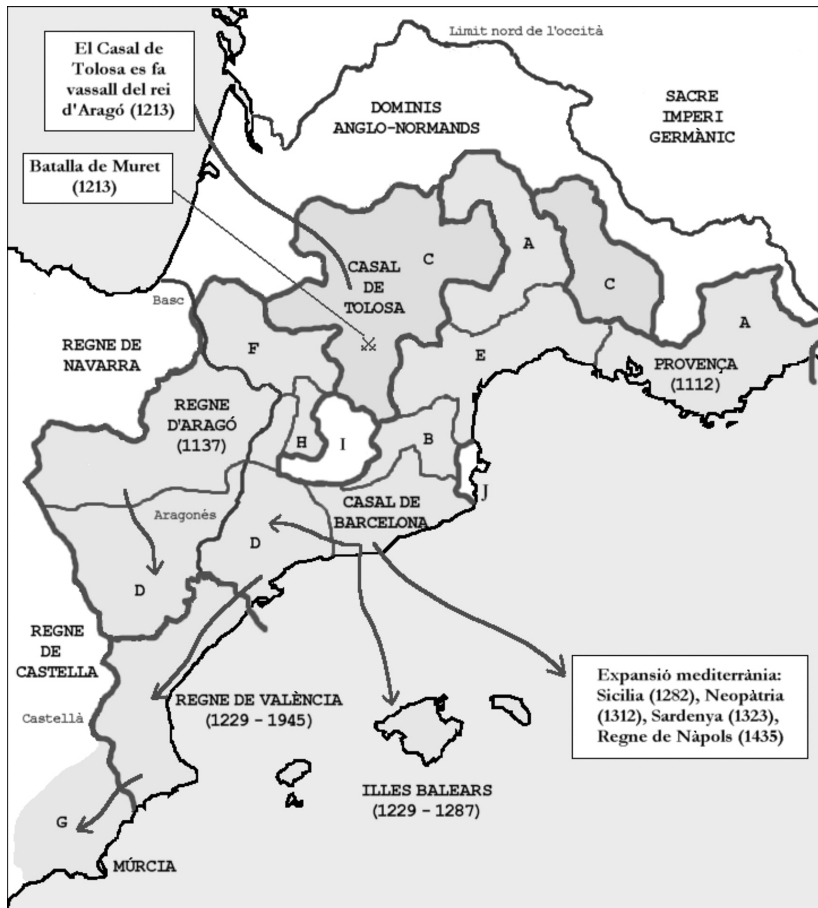
d'esmentar també el canvi que es produeix en el comerç català, que segons les monedes que s'han trobat del segle XII, es passa majorment de negociar amb els territoris ultra pirinencs a negociar amb musulmans, potser, a l'estabilitat de la frontera amb l'Al-Andalus. Per una altra banda, la vitalitat econòmica de Barcelona degué fer que el català es distanciés de l'occità en tindre un centre econòmic independent: es degué convertir en un superdialecte, encara que no amb tanta personalitat com ho és avui en dia el gascó.

B. Mentrestant, a l'Occitània el duc aquità Eudes es va annexionar la Gascunya el 1039. També el casal tolosà estava en un període d'expansió territorial mitjan aliances o mitjan conquestes. La situació era que mentre al sud el casal de Barcelona estava creixent, a l'oest la sobirania anglesa anava guanyant terreny en casar-se Elionor d'Aquitània, del casal peitoví, amb el rei Henry II, passant així gran part de la Guiena a domini anglès el 1140. Era així que la monarquia francesa de finals del segle XII estava preocupada per una situació que amenaçava els seus interessos: la Guiena i la Gascunya eren sota sobirania anglonormanda, mentre que el Llenguadoc i la Provença se'ls repartien a parts iguals els comtes de Tolosa i els comtes de Barcelona, aquests últims ja com a reis d'Aragó.

L'enriquiment de Barcelona, junt amb la tendència que tingueren els comtes catalans de cercar-se muller entre les filles de comtes occitans, va fer que el Casal de Barcelona somiés en unir sota el seu poder tots els comtats catalano-occitans; ja al segle XII, posseïa la Septimània, els comtats pirinencs occitans (Bearn, Bigorra, Comenge i Foix) i la Provença Marítima, junt amb uns comtats situats a l'oest de les Cevennes (Carladès, Millau, Gavalda); aquests territoris representen 1/4 part d'Occitània. Aquests comtats, encara que

pertanyien a la Corona Francesa, sols ho eren de forma nominal però. S'intenta crear doncs, un estat catalano-occità, al que, endemés, el 1137 s'hi afegeix la Corona d'Aragó, i des del 1149-1153 tota la Catalunya Nova. Aquest expressionisme per Occitània va ser aturat per l'altre centre de poder occità, el Casal de Tolosa, el que provocarà tota mena de rivalitats i escaramusses, encara que finalment es va imposar un ambient d'entesa i pacte.

C. L'intent de formar un estat catalano-occità va fallar en topar-se amb l'imperialisme francès: quan l'heretgia càtara o albigea (secta pseudo-cristiana, gnòstica i contrària al déu judeocristià), s'estengué pel centre d'Occitània i per gran part del poble (serfs i nobles, ja que també es lliuraven de pagar els delmes a l'Església), l'Església Catòlica buscà un aliat per tal d'iniciar una croada anticàtara; aquest aliat el va trobar en l'antic protectoralisme francès, que aprofitaria la situació de rivalitat entre el Casal de Barcelona i el Casal de Tolosa per atacar i anar guanyant posicions (on es van fer matances històriques), fins que Tolosa es va adonar del perill, amb el que el comte tolosà va jurar fidelitat al comte rei Pere I el Catòlic (1213) per poguer lluitar mancomunadament contra els francesos; però l'exercit francès, dirigit per Simó de Montfort, va ser més llest i guanyà la Batalla de Muret (1213), on va perdre la vida el sobirà català. En aquestes condicions, Catalunya renunciava a les seves possessions occitanes signant el Tractat de Corbeil (1258), tot creant una frontera entre la Corona d'Aragó i França, i va ser llavors, a causa d'aquesta situació, quan Catalunya va concentrar la seva atenció en la reconquesta de les Balears i el País Valencià.

PROVENÇA incorporada al CASAL DE BARCELONA el 1112, junt amb els comtats de Carladès, Gavalda i Milhau (A); (B) comtats incorporats al CASAL DE BARCELONA entre 1111 i 1119 (Besalú, Berga, Cerdanya, Conflent, Rosselló Occidental); (C) dominis del CASAL DE TOLOSA i comtats vassalls (Fezenac, Velai, Vivarès, Usès, Diès i Marquesat de Provença); REGNE D'ARAGÓ sota domini comtal barceloní des del 1137, on (D) són les conquestes catalano-aragoneses entre el 1148 i 1172; (E) comtats vassalls del comte de BARCELONA des del 1172 (Rases, Carcassona, Besiers, Agde, Melguell i Nimes); (F) comtats pirinencs vassalls del CASAL DE BARCELONA des del 1172 (Bearn, Bigorra, Cominges i Coserans); (G) conquesta de Múrcia el 1266 però cedida al regne de Castella més tard; (H) comtat del Pallars Jussà incorporat a la corona catalano-aragonesa l'any 1192 // (I) comtats independents de Pallars Sobirà i Urgell; (J) comtat independent d'Empúries.

Les conseqüències lingüístiques d'aquest tram d'història per a l'occitano-català són decisives: es trenca de cop la unitat entre Catalunya i Occitània (Narbona deixa definitivament el paper de ciutat-comodí que va tenir per a la Catalunya Vella: els francesos van reduir els seus poders, van expulsar els jueus, i van tancar el port; tanmateix, la desconexió de les relacions comercials amb Catalunya van fer que comencés la seva decadència); la ciutat-comodí de la Septimània serà des de llavors Nimes, ciutat encara més llunyana de Catalunya i desenvolupada per la indústria tèxtil. També es trenca l'intent de construcció d'un estat catalano-occità que hauria mantingut unides la llengua occitana i la catalana (al segle XII comencen a produir-se les principals diferències entre el català i l'occità); també en aquesta època l'occità entra en una fase de fragmentació dialectal com a totes les regions de la Romania, però que amb la creació dels estats de caire nacional, o bé pel renaixement cultural a l'Edat Moderna, els diferents dialectes entraren en un procés d'estandardització basant-se el dialecte dominant (el dialecte d'Ille de France s'imposà en tot el domini francòfon, el dialecte toscà s'imposà a tot el domini italià...). Que Catalunya-Occitània no formessin un estat va provocar que aquesta dialectalització i fragmentació s'agreugés fins a pensar que el gascó o el provençal no pertanyen a l'occità. El fet més important de la interposició de la frontera entre Catalunya i Occitània és que des del s.XIII el català i l'occità han evolucionat separadament, fent avui en dia l'intercomprensió difícil entre les dues llengües; el gascó i l'occità-nord o grup llemosí-alvernès, han esdevingut incomprensibles, encara que tinguin la mateixa base que el català; només el llenguadocià i el provençal ofereixen una aproximació suficient al català actualment.

D. La frontera amb França a les Corberes va fer decantar el Rosselló a Catalunya i al català definitivament.

E. Va haver una segona onada d'immigrats occitans, que, fugint de la desfeta de Muret i del nou estatus polític i religiós; es van establir principalment als camps de Lleida i Barcelona.

F. En la repoblació de la Catalunya Nova, del País Valencià i de les Illes Balears, van participar molts occitans, a Lleida per exemple, el 17% dels repobladors tenia un origen transpirinenc.

G. Es produeix una tercera onada immigratòria provinent d'Occitània el segle XVII; en conjunt van ser unes 20.000 persones (això representaria el 5% de la població catalana aleshores). Es dirigiren majorment a les comarques de Tarragona i de Barcelona per a treballar en els camps.

CONCLUSIÓ - RECAPITULACIÓ

La lògica conclusió, és que la llengua catalana prové d'un dialecte occità desenvolupat a la Catalunya Vella, tot causat per l'estreta vinculació que tingué aquest territori amb el Lenguadoc des de l'ocupació de Tarraco pels visigots (això és al final del s.V); relació trencada per la invasió francesa d'Occitània del s.XIII, i la conseqüent interposició de la frontera a les Corberes (cas semblant al del txecoslovac; trencat al s.X per que Txèquia va quedar sota influència germànica mentre que Eslovàquia era sota domini hongarès). A partir d'aquí, el català anirà derivant, talment com també derivava per la seva banda l'occità, donant lloc a dues llengües. Aquest cas no és l'únic a l'Europa d'aquells temps, pensem per exemple, que en el segle IX van començar a independitzar-se el suec, el danès i el noruec del tronc comú escandinau; o com l'holandès, que fou un dialecte del baix alemany fins el segle XV, segle en el que també s'independitzaren l'ucraïnès del rus, el galleg del portuguès... Totes aquestes llengües han sigut creades a partir d'uns dialectes separats del tronc comú per la imposició d'una frontera política.

És innegable la identitat independent actual del castellà, del català, de l'occità, així com del francès, ja que per exemple:

- Català vs. occità: *lluna* vs *luna* (/ʎuna/ vs /lüno/), que amb tres canvis en un mateix mot dificulta la intercomprensió mútua.
- Occità vs. francès: *castel* vs *chateau* (/kastel/ vs /ʃato/); amb 3 canvis fonètics (/ka- > ʃa-/, ST > /t/, /-l > -w/).
- Català vs. castellà: *llit* vs *lecho* (/ʎit/ vs /letʃo/); amb 3 canvis (L- > /ʎ/, /-o/ > Ø, CT > /it, tʃ/).

CAPÍTOL III

LA CATALUNYA VELLA

S'entén per Catalunya Vella l'antiga Marca Hispànica fundada per Carlemany a principis del segle IX, marca creada per a defendre els seus dominis gals dels atacs àrabs (de fet Barcelona va rebre un munt de ràtzies durant tot aquest període); aquesta marca comprenia els comtats cristians de Ribagorça, Pallars, Urgell, Cerdanya, Conflent, Rosselló, Vallespir, Empúries, Besalú, Berga, Girona, Osona i Barcelona. En aquests comtats, l'occità va poguer establir-se definitivament tal com ja s'ha vist al capítol sobre l'origen del català.

La Catalunya Nova es diferencia per que era de parlar mossàrab i va ser reconquerida més tard pels cristians catalans. La forma en com es va dur a terme la reconquesta doncs, serà el principal factor que determinarà la posterior delimitació del català i l'aragonès primer, o el català i el castellà després. La teoria del Geocentre Lingüístic llavors, s'invalida en la seva major part.

Els límits a la Catalunya Vella es poden començar a estudiar en la seva part septentrional, és a dir, en el massís de les Corberes, al nord del Rosselló.

Les Corberes:

El massís de les Corberes és calcari, típic dels sòls mediterranis; i s'usen majorment per al cultiu de la vinya; per una altra banda, és una zona poc poblada. En aquestes condicions físiques i humanes és on es produeix el canvi d'idioma, del català a l'occità; encara que en conjunt, es pateix una situació de diglòssia doncs s'hi parla el patuès o llengua

vernacla junt amb l'idioma oficial de França. Aquesta regió és constituïda per part de les comarques del Rosselló, Conflent, Fenolleda, Rasés, Perapertusès i Corberes; de fet, només les dues primeres són completament catalanoparlants, a més d'estar incloses políticament dins del departament català dels Pirineus Orientals. La resta són comarques considerades com de parla occitana, i són compreses dins de departaments occitans, a excepció de la major part de la comarca de la Fenolleda, que des del 1793 és dins del departament català; tanmateix, els fenodellencs se senten catalans (des de 1793 ?).

Resulta però, que a la regió del Baix Fenollet hi ha parlars catalans de transició a l'occità, i a l'inrevés, parlars occitans de transició al català, i que es troben també al Perapertusès i al Donasà.

Una vegada feta aquesta introducció, arribem al cas que ens interessa; i que és la reculada del català a la Fenolleda occitanoparlant. Aquesta teoria, vàlida per a la majoria dels lingüistes, s'ha desenvolupat pel fet que a la part sud-est (Baixa Fenolleda) de la comarca, hi ha pobles on es "conserva" el català; també, s'han constatat catalanismes actuals o passats al conjunt de la comarca; així mateix, s'addueix que els habitants que hi ha entre Esperaza (!) fins a Ribesaltes i Perpinyà, tenen un fons ètnic comú; alhora s'aporta com a prova el fet que St. Vicenç Ferrer era entès quan parlava català en aquests paratges... clar que ésser entès no significa pas que s'hi parli català, és més, aquest sant sembla que obrava miracles i era entès per bretons, francesos, occitans, castellans... parlant sempre en català. Això ha fet creure que arran del Tractat de Corbeil (1258), on la Fenolleda va passar a l'administració francesa junt amb la resta de les possessions llenguadocianes que tenia la Corona d'Aragó, així com la

construcció de castells per a la defensa de la nova frontera, es va constituir una forta línia divisòria entre França i Catalunya, de tal manera que el català que es devia parlar a la Fenolleda s'occitanitzà a causa d'aquest fet, tot deixant algunes empremtes lingüístiques.

Aquesta teoria no té una base ferma, doncs les "empremtes lingüístiques" no són gaire concloents; tampoc la història, junt amb la geolingüística comercial ho confirmen, tal com ho veurem més endavant. Repassem els catalanismes que s'hi troben relacionats a la Fenolleda occitana i que són mostrats com a proves de que l'antiga llengua parlada abans del Tractat de Corbeil era la catalana. Al costat es refuten aquests plantejaments:

- A la major part de la Fenolleda occitanoparlant es dona el mateix paroxíton català, o sigui, la pronunciació de mots plans (*àcid, físic, dèbil...*), que tant a l'occità com al francès, en resultar inarticulables, passen l'accentuació a la vocal següent. Aquest fet es pot explicar segurament per l'antiga pronunciació del substrat indígena, coincidint amb el rossellonès.
- També sembla que a la Fenolleda s'hagi perdut la vocal neutra /ə/ (es troba /astran/, /aspirna/, /askiról/...). Aquest cas no és l'únic d'aquesta comarca, al Donasà, cap a l'oest, té un occità de transició al català que també pateix la mateixa situació. Es pot deduir per tant, que més que una pertinença passada, es deu més a una influència del català veí; més si es té en compte que la vocal neutra apareix al català a la mateixa època que la del Tractat de Corbeil. Igualment, la influència explicaria que s'hi trobin formes i solucions verbals catalanes, o també que es trobi *burro* en comptes de

l'occità *àsen*: tots aquells casos es donen també a la comarca del Donasà.

- S'hi troben paraules específiques o poc emprades d'origen rossellonès: *recó*, *llocada*, *botar*, *bidon* i *tabals*. Es segur que es deguin a influència, doncs a les zones catalanoparlants també hi ha préstecs o mots d'origen occità...
- Existeixen dos casos de morfologia catalana només, dels que es pot pensar que es deuen a la influència del català veí, ja que no es troben més enllà de la Fenolleda central i oriental.
- Altres formes i mots catalans que se situen prop de la zona catalana; lògicament es tracten d'influències mútues.
- Es troba la caiguda de la /-z-/ intervocàlica, tal com en català, en topònims dels segles XI-XIV (*Raygueres*, *Caladroer*), que semblarien provar una antiga solució catalana a la Fenolleda... s'ha de matisar però, que aquests topònims són prop de la isoglossa catalano-occitana. La possible excepció és un topònim del 1120, *Valloles*, que prové de *Valle Ausolis* (actual St. Pol de la Fenolleda), on es veu que cau la /-z-/ intervocàlica... però també cau el principi de mot /au-/, invalidant aquesta excepció; excepció que potser no és tal si no que *Valloles* no inclou *Ausolis*, és a dir, que seria un diminutiu de *valls*.

A falta d'altres formes catalanes que remarquin una notable presència del català, el lògic és pensar que l'occità era i és la llengua natural de la Fenolleda... més quan al Perapertusès oriental i al Donasà, lligats des del Tractat de Corbeil a França, i a Occitània per tant, han conservat més

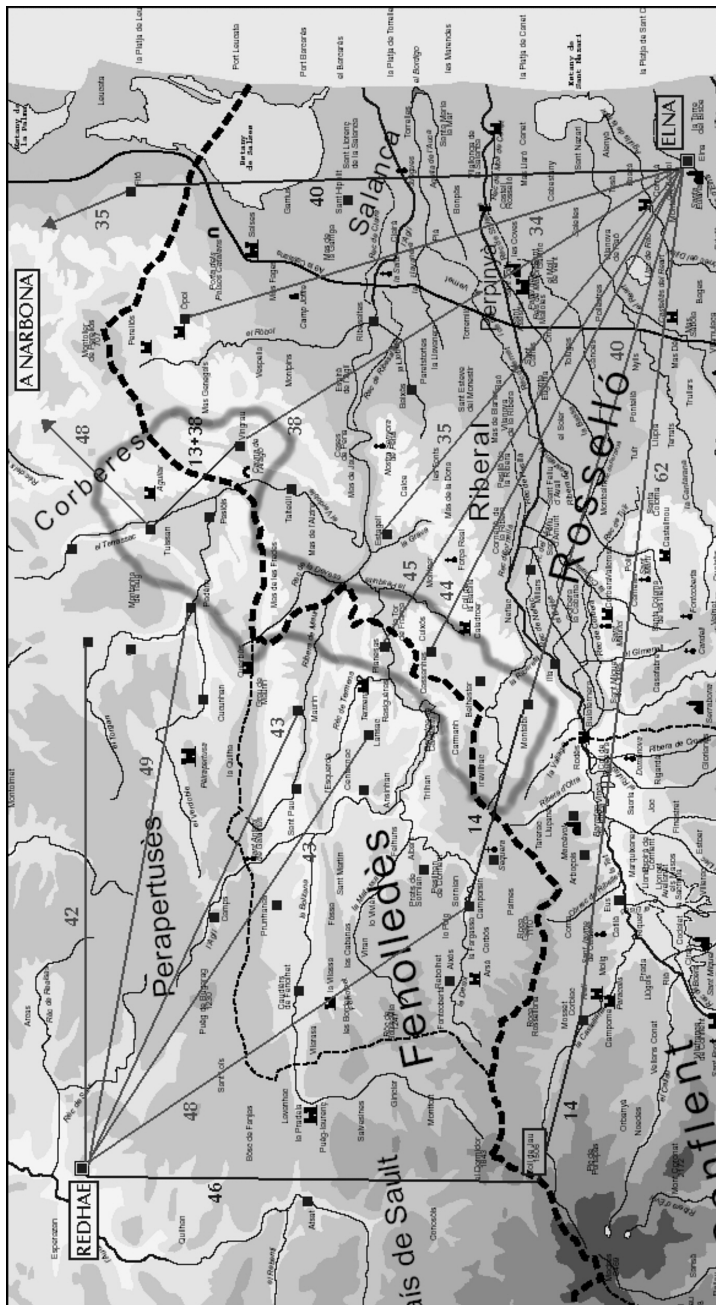
catalanismes que la pròpia Fenolleda... però ningú ha adjudicat una antiga catalanitat per aquestes comarques, comarques que endemés són fora del departament català dels Pirineus Orientals...

Una vegada s'ha vist com la hipòtesi sobre una antiga catalanitat de la Fenolleda és poc sòlida, amb la geolingüística comercial es pot recrear un esquema de com haurien d'haver estat les relacions econòmiques naturals, i per tant culturals i lingüístiques, entre el segle IX fins al Tractat de Corbeil (1258), tot eliminant les viles i els pobles que apareixen en aquesta època, o bé les que són posteriors al Tractat.

Una vegada estudiat el mapa, es pot treure la conclusió de que a mitjans del segle XIII, la isoglossa dialectal no era gaire diferent de l'actual frontera català - occità; es comprova que, malgrat tot, i ara per ara, afavoreix a la llengua occitana a Caramany, Rasiguères, Planeses i Pasiols.

Aquesta situació lingüística i comercial no és pas gratuïta. La confirma el fet que els *pagus* a l'Imperi Romà (comarques en diríem avui en dia), eren delimitats geogràficament; i alhora, eren capitalitzats per una vila o ciutat. El normal per aquells temps era que un conjunt de *pagus* s'agrupessin entorn d'una capital que capitalitzés la vida comercial (a la zona estudiada els antics *pagus* de Conflent, Vallespir, i Rosselló s'agrupen entorn de la capital d'Elna). Aquest estatus era anterior a la romanització: les tribus indígenes (ibers o ligurs al Rosselló), s'establien o agrupaven en un territori delimitat.

Quan el cristianisme s'establí en terres catalanes, les divisions territorials de l'Església Catòlica, els bisbats, van prendre la base d'aquest fet, aprofitant així la xarxa ja establerta de comerç - territori - tribu... i fins i tot es va aprofitar la capital de la regió per establir la seu episcopal (per al bisbat d'Elna s'escollí com a seu la ciutat d'Elna l'any 568).

■ Ciutats ■ "Villae" esmentades abans del 1258, són incloses totes les de la Fenollet, Perapertusès i regions de frontera; línia discontinua gruixuda: isoglossa lingüística; ratlla amb xifra: possible relació comercial fins al segle XIII i distància; zona dins de l'area marcada: parts de transició.

Basat en el mapa del Rosselló de Joan Becat i Terra Nostra ©

Més tard, una vegada reconquerits a finals del segle VIII als àrabs els antics *pagus* (o bisbats també), aquestes unitats geogràfiques i humanes van ser dotades d'una base politico-administrativa en crear-se els comtats de la Marca Hispànica, basats segurament en aquells antics *pagus* romans (que a la zona catalana estudiada serien els *pagus* del Vallespir, el Conflent, i el Rosselló; tot formant el comtat de Rosselló amb capital a Elna, imitant doncs a l'administració eclesiàstica). A la zona occitana, la Fenolleda i el Perapertusès eren inclosos completament dins del bisbat de Narbona, mentre que políticament eren sota domini del comtat també occità de Rasés, amb capital a l'antiga *Redae* (Renàs del Castèl, o Rennes-le-Château en la toponímia oficial).

En conclusió, tenim que les fronteres comercials, polítiques (comtat del Rosselló i comtats occitans) i religioses (diòcesis d'Elna i occitanes), coincidien amb la frontera lingüística en la major part; la relació queda: Frontera etnico-comercial > Frontera lingüística = Frontera diocesana / comtal / estatal. La història però, ha volgut que aquesta frontera lingüística es desplaçés de tal forma que va beneficiar l'occità:

A. En primer lloc, cal tindre en compte que l'actual Rennas-del-Castèl (antiga *Redae*), ara és un poble petit (encara que amb llegendes que han creuat fronteres), si bé antigament va ser la capital del comtat del Razès, i constituïa una ciutat amb gran activitat comercial: al reducte visigòtic que va quedar a la Gàl·lia Cispirinenca o Septimània, només es constaten l'existència de dues ciutats d'importància, Carcassona i *Redae*; anys després, un emissari enviat a la regió per Carlemany, el bisbe Teodolf, la compara en importància amb Narbona i Carcassona, que llavors comptaven amb uns 20.000 h.; al comtat/comarca del Razès (al

que li dóna nom), no hi havia cap altra ciutat que li restés importància llavors: tenia dues esglésies, un convent, 14 carnisseries i tres barris. La decadència li va venir el 1362 de la mà d'Enric de Trastàmara, després de ser assetjada, saquejada, i cremada.

B. Per la banda rossellonesa, tenim que Elna, l'antiga *lliberrí* ibera, representà l'únic centre urbà de les èpoques visigoda, musulmana i carolíngia; clar, l'altra ciutat rossellonesa en temps romans, *Ruscino* (Castell-Rosselló), va ser destruïda arran de les invasions germàniques del segle III, restant només Elna, junt potser Cotlliure, com a úniques entitats urbanes. Això explica que s'esmenti Elna com a *civitas ruscinonensis* l'any 568, així com l'elecció del 571 d'Elna per a fundar un nou bisbat al Rosselló, doncs l'Església Catòlica sempre aprofita a l'hora d'erigir un bisbat la ciutat més important de la contrada, aprofitant així els vincles comercials, de comunicació, de política, de demografia, i potser, també lingüístics ja preestablerts. Durant l'època visigoda, Elna seguirà sent la capital rossellonesa, fins que els francs canviïn o traslladin la capital el 760 a l'antic *Castrum Rossilio*, Castell Rosselló, per motius històrics segurament, doncs per aquella època sols era un simple llogaret (*Rosinola*). De l'etapa dels reis francesos hom sap que Elna era el lloc on se celebrava mercat (834), pel que es pot deduir que encara que va perdre la capitalitat política, va conservar l'econòmica i comercial, tal com va passar amb la religiosa.

Cal esperar fins el 990 per que hi haguessin noves variacions, doncs es torna a traslladar la capital política del comtat una altra vegada: a Perpinyà; Perpinyà llavors sols constituïa una "vila", no més extensa que altres llogarets veïns sembla. Però resultà que en el transcurs del s.X al XII, la superfície de la vila es va multiplicar per sis i apareix per

aquella època el primer mercat de la vila. Elna, per contra, després del saqueig i extinció de la ciutat pels croats francesos (1285), no va poguer recuperar mai més la seva preeminència regional... cosa que de retruc afavorí a Perpinyà, que com que endemés va esdevenir capital del Regne de Mallorca, va captar definitivament tot el pes polític, social i econòmic de la zona. És per això que en el fogatge de 1365 tenim una Perpinyà poblada per uns 13375 h., seguida després per Elna i Cotlliure, amb uns 2100 habitants. De tot això, es pot estimar que el centre comercial del bisbat d'Elna va ser indiscutiblement des del s.III fins al XI la mateixa Elna; però aquesta mateixa capitalitat comercial l'anirà prenent gradualment Perpinyà entre els segles XI-XIII.

C. A principis d'aquest segle, el professor Fritz Holle, troba que en el poble de Feullà, a la comarca del Narbonès, es parla català i llenguadocià alhora; actualment però, es dona que es parla occità de transició al català. Això es pot explicar amb l'exemple de Tarerac: el poble de Tarerac és situat al nord de la conca mitjana del riu Tet, és per tant un poble que pertany des de sempre al Conflent. La seva situació però, per estar situada prop de la Fenolleda occitanoparlant, ha comportat que els lingüistes de finals del segle XIX i principis del XX, tot estudiant la llengua d'aquest poble, l'haguessin definida com a llenguadocià, o bé com a llenguadocià i alhora catalana en constatar que aquesta última avançava; per contra, a l'enquesta del professor Enric GUITER (1949), es donaven solucions completament catalanes.

No serà fins el recent treball de Jordi J. COSTA, estranyat per aquesta anòmala situació, que es trobarà la resposta a aquest cas; motivat per la situació limítrof, molts habitants es casaven amb veïns/es occitans/es dels pobles de Camposí, Sornia, Trillà i Pessillà; ho demostra també els registres

parroquials on es dóna un equilibri entre cognoms catalans i cognoms occitans; aquesta situació es va veure afavorida després de la Revolució francesa, que va obligar que els impostos es paguessin a Sornia, així com quan s'havia d'anar al jutge, al metge, al notari, o fins i tot a l'escola. En aquestes circumstàncies doncs, era normal que els lingüistes constatessin que a Tarerac es parlés llenguadocià amb un català presencial fins el 1910, que serà quan aquest influx llenguadocià cessarà i es restablirà el català com a llengua natural del poble. En certa manera, també el cas de Tarerac deu ser vàlid per als següents casos... ja que en la mateixa enquesta lingüística del 1910, dels pobles de Vingrau i Montalbà del Castell es diu que es parla català i "gavatx" alhora; mentre que actualment es consideren tots dos pobles de llengua catalana: quina deu ser la llengua natural i quina és la llengua "importada" d'aquests pobles...?

D. Es desconeix quin tipus de poblament hi havia al Rosselló abans de l'any 1000. En tot cas, a partir d'aquesta data, la població comença a "encastellar-se", o sigui, a reunir-se al voltant d'un castell unes vegades, al voltant d'una església unes altres; serà així com naixeran molts dels pobles actuals, anomenats llavors *villae*, encara que aquest terme pot fer referència des d'un mas, fins a un poble amb castell i camps. Quina era la isoglossa abans de l'any 1000? La poca informació no deixa entreveure-la, encara que potser els límits comtals i diocesans, que sempre que podien coincidien, devien coincidir alhora amb aquella. Encara i tot, al fer-se la divisió entre l'estat francès i l'aragonès el 1258, molts pobles actuals no havien aparegut llavors, doncs només hi havia en aquell moment el castell i/o l'església només. Així doncs, només caldria sapiguer quin tipus d'esquema comercial hi havia; és a dir, si en aquells temps on els nuclis de poblament

eren incipients, si hi havia una gradació entre les *villae*, o si totes tenien el mercat directament a la ciutat...; això dependria directament de la diferent concentració demogràfica de cada poble, però es desconeix. En qualsevol cas, si la relació va ser directa (*villa-civitas*), en el cas del comtat rossellonès, tots els llogarets serien sota la influència comercial de mercats catalans (Llívia, Elna), a raó de la major proximitat.

E. Com es veu al mapa, els pobles de Montalbà del Castell, Bellestar de la Frontera, Cassanyes i la Torre de França, eren abans de la segona meitat del s.XII sota la influència d'Elna en assumptes de comerç i dialecte. El cas, és que actualment s'hi parla en aquells pobles un català de transició al llenguadocià; cosa normal si es té en compte que la frontera entre França i Aragó va deixar aquests nuclis a la banda occitana (el 1258 pertanyien al comtat de la Fenolleda), cosa que fa comprensible aquest fet, doncs restaren quatre segles sencers sota tutela econòmica, política i comercial del nord. Però des de 1660 tenim que es desplaça la frontera al sud a causa del Tractat dels Pirineus... i aquests pobles, llavors, es van trobar amb mercats / viles / ciutats molt més properes que els centres occitans: Perpinyà, Illa, Estagell, amb el que es van poguer recatalanitzar fins al punt on són avui en dia.

F. Planeses, Rasiguères, Caramany i Pasiols; també sembla que eren dins de l'òrbita d'Elna, però difereixen amb els anteriors en que aquí, en comptes de parlar català de transició vers l'occità, és a l'inrevés. Com explicar-ho si van patir les mateixes condicions que els altres? Una raó seria que Rasiguères i Caramany sorgiren després del tractat, per encastellament; i una segona raó també podria estar relacionada amb la seva posició de frontera isoglòssica: pogueren patir un cas semblant al de Tarerac.

G. La Fenolleda occitana, com hem vist abans, depenia del

comerç i política de *Redae*, pel que es pot considerar des del principi occitanòfona (o millor dit, llenguadociana). La situació però, potser estava canviant per a molts pobles, doncs des de la segona meitat del segle XII, Perpinyà havia substituït a Elna en la seva posició comercial; això pot haver comportat la lleu catalanització que abans s'ha estudiat i que perdura fins avui. Degué ser una catalanització lleu, ja que només pogué ser efectiva durant un segle a tot estirar, doncs la nova frontera amb França tindria la culpa de que no sigui més pregona: existència de diferent moneda, aranzels, política, etc. Aquesta situació de viure d'esquenes a Perpinyà durarà fins el 1660, quan retrocedeixi la frontera 40 Km. al sud; des de llavors, la política, el comerç, i l'administració depenen del Rosselló, però no la llengua.

H. Vingrau i Talteüll: es té constància que des del s.XI pertany políticament al Rosselló, i que abans eren pobles que eren dins del Perapertusès. El comerç era rossellonès, per proximitat; però segons els casos abans mostrats, per lògica, totes dues poblacions serien catalanoparlants de fet, encara que això no seria aplicable a Vingrau: presenta un català de transició a l'occità (44% i 40% de formes). A més, allà se senten occitans per major sorpresa dels seus veïns nordcatalans. Per explicar-ho, caldria saber quants immigrants occitans han viscut o s'han casat allà, així com si la vila de Tuixà no hauria occitanitzat també al poble després del 1660 (al segle XVII ja eren establertes les relacions actuals poble-vila-ciutat). Pel que fa a Talteüll, encara es dirigeix a la vila d'Estagell per a comerciar.

De Tuixà, única vila del Perapertusès, políticament va dependre del comtat del Razès, mentre que religiosament depèn de la diòcesi de Narbona. Pel que es pot saber del comerç, en tindre Narbona a 48 Km. i Elna a 48 Km. també,

devia dirigir-se majorment a la primera a causa de la major importància respecte a Elna, així com per haver-hi un trajecte més planer. Tot això no és suficient com per descartar Elna (i encara amb més raó Perpinyà des del s.XII), com a objectiu comercial dels veïns de Tuixà. D'aquí vindria que avui en dia es parli llenguadocià de transició al català (12% de formes catalanes), i fins i tot seria possible que ara parléssim d'un Tuixà catalanoparlant si no s'hagués imposat una frontera entremig d'aquest poble i Perpinyà. El que des de 1660 es torni al comerç rossellonès no significa necessàriament una catalanització però, altrament a St. Pol de Fenollet ara es parlaria un occità de transició.

I. La frontera de l'àrea d'influència d'Elna coincideix, punt per punt, amb tots els llocs on ara tenen des d'un occità catalanitzat, fins a un rossellonès pur... aquesta coincidència seria una prova que la frontera de comerç i llengua que s'ha reconstruït en el mapa seria més que teòrica. L'excepció que confirma la regla és el poble de Padern; l'occità que presenta és de transició; potser la vila de Tuixà sigui en bona mesura responsable d'això.

El cas del Capcir:

Subcomarca pirinenca situada al nord de La Cerdanya Francesa, és tributària i capçalera del riu Auda, riu que es dirigeix vers al nord per arribar finalment a la ciutat de Carcassona; la seva fisionomia és una plana que queda a uns 1600 m. sobre el nivell del mar, tota recoberta de prats i coníferes, està envoltada per muntanyes que arriben a cotes de 2.000 a 3.000 m. Tota aquesta bellesa natural, i el manteniment de la neu hivernal, han causat l'arribada massiva d'un turisme

francòfon; a banda d'això, està escassament poblada. Els seus habitants es tenen com a catalans.

Una vegada feta la presentació, arribem al punt que ens interessa: la llengua. El català és la llengua d'aquesta regió muntanyenca, però està intensament occitanitzat (en els caràcters lingüístics, el 65-72% són catalans, el 20% occitans, i la resta són propis d'aquesta subcomarca, esdevenint així un dialecte de transició a l'occità). Això ha fet creure a certs lingüistes que el Capcir, en principi, era de llengua occitana, però que entre els segles XI-XIII es va passar a la catalana.

Només dues objeccions: primera, que l'idioma parlat a banda i banda dels Pirineus era el mateix (com ja s'ha vist al capítol II), en tot cas es pot mencionar que hi havien desavinences dialectals. Segona, que el català (tant com a dialecte primer, o llengua després), sempre ha sigut parlat al Capcir. Bona mostra de la catalanitat de la comarca són els cognoms que es troben entre el segle XII al XVIII i que són majorment catalans, la resta són occitans; aquesta presència occitana és normal tenint en compte que el Capcir és una regió fronterera amb Occitània, el que explica també que a la toponímia es trobin noms d'origen occità entre una majoria de catalans: Peira Dreta, Peira Escrita, Clots de Peiró, la Caussina, i els Peirons, tots situats al nord del país. Vegem com interpreta tot això la geolingüística comercial i la història...

Les ciutats més properes a la comarca fins el segle XII eren *Redae* per la part occitanòfona i Llivia per la catalana. De Llivia se sap que des de temps antics era la capital de la Cerdanya, capitalitat que es veia reflectida en el fet de que conservà la primacia com a nucli urbà del comtat fins al segle XII, moment en el que Puigcerdà (fundat el 1176 per Alfons I el Cast), pren aquesta primacia i la seva capitalitat política també (fins al punt en que en la meitat del s.XIV estava habitada per 6.000

persones). El problema és que fins llavors, al referir-se a Llívia en els documents, en deien *castrum Libyae*; no li conferien el títol de *civitas* amb el que suposaria. Llavors, cap a on es dirigia l'activitat comercial cerdana ? Segurament a la *civitas* de la Seu d'Urgell... Encara però, es fa difícil creure que cada setmana els compradors/venedors es desplaressin fins allà per fer mercat tenint una capital tan cèntrica com ho és Llívia... pel que cal suposar que va fer de vila-comodí fins al segle XIII; en cas de que no fos així, llavors tindríem un Capcir occità abans del Tractat de Corbeil. Però si Llívia va ser una vila-comodí tindríem que fins el poble capcinès més septentrional (Puigbalador, que dista a 38 km.), hauria orbitat quedat sota influència ceretana: *Redae* queda a 56 km. de Puigbalador, amb el que anant a Llívia hom pot estalviar-se entre anada i tornada 36 quilòmetres.

Una pista que indueix a creure que la vila de Llívia va reunir comerç cerdà la trobem en els temps de Wamba: A principis del s.VIII es refereixen a ella com a *castellum*, i els castells d'època visigoda eren petites aglomeracions urbanes amb defensa.

Pel que fa a la comarca del Donasà, al nord, una població com Lo Pla tenia *Redae* i Llívia a 48 Km.; com que hi ha port per anar a Llívia, i neu a l'hivern, és més còmoda la ruta Lo Pla-*Redae*. El Donasà encara pertany políticament i eclesiàsticament a capitals occitanes, i parla un occità de transició cap al català.

Potser els occitanismes que presenta el capcinès puguin deure's al mateix caràcter de la comarca, que fins fa poc era de caràcter autàrquic i independent; es deuriem no a l'occità, sinó als arcaïsmes, doncs es donen més normalment en regions que pateixen cert grau d'aïllament. A tot això, la pertinença del Capcir a diòcesis occitanes i la situació fronterera que té, no

faria sinó refermar els occitanismes.

El que si que queda clar és que des de l'aplicació del Tractat dels Pirineus el Capcir queda sota influència de mercats catalans, com fins avui. Però no sempre va ser així, clar, com que des de 1660 Llúvia i Puigcerdà queden darrera la frontera, les viles que degueren suplir-les serien les més properes, al Razès; i això comportaria una adquisició d'occitanismes. Més tard però, la fortalesa de Montlluís, edificada per a guardar la nova frontera, es convertí amb el temps en una vila que capitalitzava la vida econòmica nordceretana i capcinesa, almenys des de la segona meitat del s.XVIII.

L'actual capcinès es distingeix del català oriental en:

- La U llarga llatina es fa com la /œ/ francesa de *oeuf*: /føem/, /pœrdœt/, etc. Característica deguda al substrat ?
- Com en l'occità, es vocalitza la /l/ darrera consonant: *autre, fauç*... Arcaisme?
- Manteniment del diftong àton AU: *aucell, aurella*... Un altre arcaisme potser?
- Conservació dels articles masculins antics: *lo, los*
- Lèxic occità... característica compartida amb el rossellonès.

Del Carlit fins a Posets:

La frontera del català, una vegada l'hem estudiada a la comarca del Capcir, ressegueix cap a l'oest la divisòria natural que constitueixen els Pirineus, tot coincidint la majoria de

vegades amb la frontera política, separant així el català de l'occità fins al massís de Posets. La frontera política però, divergeix en aquests punts:

A. La capçalera del riu Arieja, deshabitada fins a la construcció de les instal·lacions de les pistes d'esquí de Pas de la Casa - Grau Roig; aquesta capçalera, que desemboca a l'Atlàntic, actualment està dividida entre Andorra i el departament dels Pirineus Orientals (denominació francesa del Rosselló - Cerdanya). Se sap que a la part andorrana, La Solana d'Andorra, era utilitzada pels andorrans com a zona de pasturatge boví i que els veïns de Canillo se la van apropiar oficialment el 1776, no sense escaramusses ni discussions. La part est de la capçalera, als Pirineus Orientals, sembla que hi degué passar quelcom igual, encara que no hi ha dades que ho confirmin.

B. La comarca occitanoparlant de la Val d'Aran queda inclosa dins de l'Estat Espanyol. Municipis aranesos són propietaris de les capçaleres (deshabitades) de la Noguera Pallaresa i de la Noguera Ribagorçana. La primera capçalera és aranesa a causa de la cessió als veïns de la Vall d'Aran de l'Hospital de Viella, fundat el 1190 per Alfons I per que els viatgers que es dirigien o venien de Viella tinguessin un alberg per hostatjar-se; la cessió va incloure el territori adjacent. La segona capçalera es deu al producte dels tradicionals llogaments per part dels aranesos de terres de pasturatge a Occitània, Aragó, i a Catalunya durant l'Edat Mitja. El poblat occitanòfon de Montgarri (Eth Dossau en aranès), sorgí com a producte d'unes bordes en les que els vaquers passaven l'estiu, que era quan pasturaven les vaques a les altes prades muntanyenques; finalment el poblat és convertí en permanent, i perdurarà fins a la meitat del present

segle, quan per la hostilitat del clima i l'aïllament es despoblà.

L'Alta Ribagorça:

Degut a la interposició de la frontera cristiano-musulmana a començaments del segle IX al Montsec, tot privant les relacions economico-socials i lingüístiques (mossàrab) naturals amb Lleida (que es farà musulmana i s'arabitzarà), aquesta àrea pirinenca es catalanitzarà mitjançant la influència de la ciutat de la Seu d'Urgell.

Després de l'ocupació àrab de tota la Ribagorça, el casal de Tolosa de Llenguadoc allibera el Pallars i la Ribagorça el 806. El nou comtat de Ribagorça incloïa les conques del riu Éssera fins a Perarrua, la del riu Isàbena fins a Roda d'Isàbena, i la del riu Noguera Ribagorçana fins a Areny; cap al sud d'aquesta línia quedaven els musulmans, i per tant, la Catalunya Nova. A l'oest quedava la comarca aragonesa del Sobrarb, que no serà fins el 916, quan el comte ribagorçà Unifred la va reconquerir i repoblar (amb quins repobladors?), que les comunicacions entre la Ribagorça i el comtat d'Aragó van ser viables.

El primer document que ens parla sobre la Seu d'Urgell ens remet a l'època visigoda; per aquells temps era una ciutat important per ser capital civil i religiosa del seu territori. El 793 però, els musulmans degueren destruir en la seva retirada l'antiga ciutat, emplaçada llavors a l'actual Castellciutat; la població per contra, no va continuar residint allà ja que va ser traslladada a la plana pels carolingis. Encara després, seguirà el costum de nomenar *civitas* a l'antic emplaçament solament. Ja al segle XI hi ha referències sobre la seva fira i el seu mercat;

mentrestant, continuava la seva creixença. Entre el període que va des de l'any 806 fins el 916 la Vall de Xistau (Gistaín), que pertany a la comarca del Sobrarb, queda sota domini ribagorçà en l'aspecte polític i en l'aspecte economico - lingüístic de la Seu d'Urgell. No serà si no des de la reconquesta de la resta del Sobrarb, amb capital a Aínsa, que podrà seguir en el seu àmbit social i lingüístic natural. Aquesta pertinença exclusivament catalana durant un segle explicaria perquè la parla d'aquesta vall sigui de transició al català, fet que degué ser ajudat per la pertinença de la vall a diòcesis catalanes fins a l'any 1573, que va ser quan passa a dependre de la diòcesi de Barbastro.

La catalanització de l'Alta Ribagorça podria haver sigut relativament fàcil: segons Coromines, a la regió es parlava un idioma de tipus bascoide junt amb un romanç mossàrab emprat per les classes altes (nobles, clergues, burgesia...); com es pot comprovar, s'estava produint una situació de bilingüisme que hauria acabat amb la interposició del romanç mossàrab a la llarga... però la coincidència de la invasió àrab, que comportà que la Seu d'Urgell regís la zona eclesiàsticament i comercialment (aportant així la cultura i llengua catalanes), amb la mossarabització, potser va facilitar als bascofons la seva catalanització: tant feia emprar/canviar un romanç mossàrab, que un de catalanooccità. En conclusió, mentre la Seu es desenvolupava com a ciutat i nou centre dels Pirineus gràcies als seus nous dominis comercials, l'Alta Ribagorça es catalanitzava.

La catalanització, si es té en compte també la política i la religió, va venir també segurament amb pel comerç: cert que la Seu va ser un gran focus d'atracció fins a mitjans del s.XI, però el cas seria sapiguer si això va ser vàlid per a tota la Ribagorça.

Només reconquerida la Ribagorça, es dota al nou comtat

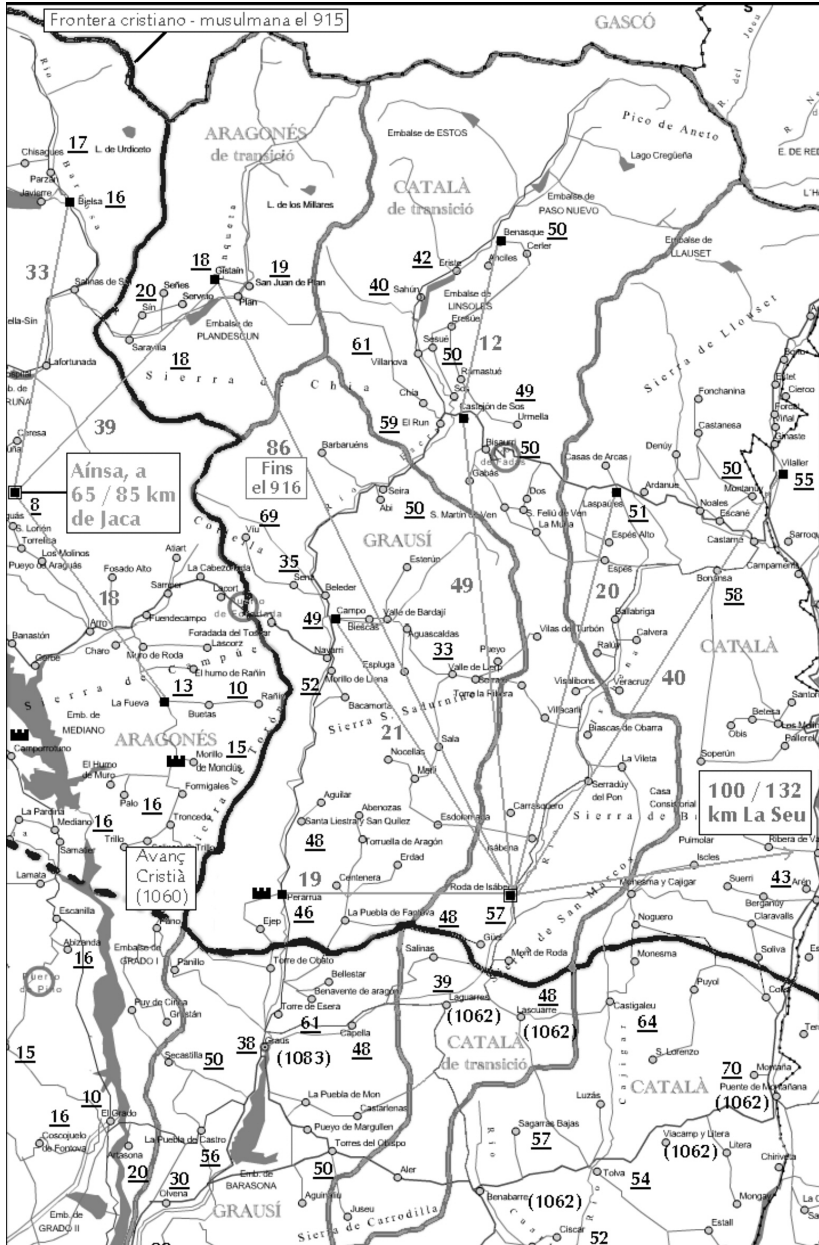
de capital (Roda, 806), cosa lògica, ja que en època romana i visigoda era un lloc de trànsit que unia els Pirineus amb Lleida, i també fou un lloc fortificat o *civitas* degut a la seva posició central respecte a les valls. En època carolíngia va ser designada com a una ciutat florent i rica (més que per la seva demografia - no ha passat mai dels 500 habitants -, per la seva capitalitat política i religiosa, així com econòmica: emetia seca carolíngia). A tot això, cal dir que des de la fundació del bisbat en aquella ciutat el 957, va esdevindre un centre molt atractiu i concorregut per peregrins. Pel que fa al comerç de llarga distància, pel testament de Ramon Dalmau (1094), es dedueix que era polaritzat per Llemotges i la capital de la Terra Ferma.

El títol de *civitas* el va perdre en el decurs del segle XI, segurament a causa del desplaçament de l'activitat comercial a Graus i Benabarri, reconquerides el mateix segle; en qualsevol cas, al s.XIII ja eren els dos mercats principals de la comarca. Quina va ser l'àrea d'influència de Roda? Entre Roda i Aínsa, l'antiga capital del Sobrarb, hi ha 48 Km.; i just a la meitat, als 24 Km., quedava l'antiga frontera del comtat ribagorçà: els pobles, els mercats, i les fires que hi havien dins del comtat, eren sota l'influx de la capitalitat demogràfica, religiosa, política i civil de la ciutadella de Roda.

En tot cas, Roda fou l'artífex de la catalanització de l'Alta Ribagorça: el fet que el Sobrarb restés musulmà (amb el nom de *Barbitània*) durant un segle sencer, incomunicant així les relacions amb Jaca - segona ciutat cristiana més propera -; amb la vila de Roda va decantar-la a la més dinàmica ciutat de la Seu d'Urgell (catalanoparlant en aquells temps). I encara després de reconquerir el Sobrarb, i una vegada es va restablir el *continuum* territorial entre els comtats cristians pirinencs, el més segur és que es seguissin les relacions socials i comercials

amb la Seu, no només per l'afinitat sorgida per les relacions establertes o per la llengua, si no que també la distància hauria jugat un factor decisiu: mentre que La Seu està a 97 Km. de Roda si s'empra l'antiga i important via de comunicació que passa per Montanyana - Gurp de la Conca - Salars de Pallars - Riu Carreu - Organyà - La Seu, Jaca queda encara més lluny per la via més curta (118 km., passant per Basaran).

La frontera amb l'Al-Andalus, i les distàncies, van afavorir les relacions socio-econòmiques Roda - La Seu, i com a conseqüència directa d'això, va ser la catalanització de tota l'àrea comercial de Roda: l'Alta Ribagorça; és el mateix doncs que el que va passar amb la Catalunya Vella respecte a l'occità i Narbona, però a una escala més reduïda.

Línies amb xifres representen la distància i la possible relació comercial els segles IX - XI,
 ■ fortificació cristiana el 1025, ■ centre comercial comarcal fins al s.XI, ■ vila i llur centre regional, 48 % de cognoms catalans, (1062) any de conquesta cristiana

LA CATALUNYA NOVA.

El perquè dels límits del català:

Per a comprendre les reculades del català a la Catalunya Nova, s'ha d'estudiar com s'han format els límits de la llengua catalana en els territoris que actualment són sota administració aragonesa: la Franja de Ponent, o les comarques de Ribagorça, Llitera, Baix Cinca, i Matarranya. El català aquí ha sofert un desplaçament des del segle XVII; abans era parlat a tota la Ribagorça, com també era dins de l'àrea catalanoparlant la part de parla castellana de la Llitera, això és, fins al riu Cinca. Al Baix Aragó sembla que també ha reculat la llengua catalana, encara que d'això deu fer més temps. Tenint en compte aquests fets que més s'estudiaran, es pot explicar, mitjançant la història, el perquè de l'antic límit del català com també els motius que dugueren a la reculada del català en terres aragoneses.

Si es comença per la Catalunya Vella, i més exactament per la Ribagorça, els límits meridionals van arribar fins a la línia Perarrua - Roda - Areny; és de suposar que al sud d'aquesta línia fos ja la Catalunya Nova, sota poder sarraí (Graus i Benabarri eren posicions avançades àrabs). Per la banda del Sobrarb (aragonès), quedarà sota domini musulmà fins l'any 916, any en el que el comte ribagorçà Unifred va reconquerir aquest territori: el nou límit per a "l'Aragó Vell" es desplaçarà fins a la línia de fortificacions cristianes formada per Sta. Maria de Buil - Morillo de Monclús.

Després d'això, el límit entre cristians i l'Al-Andalus restarà inalterat en la seva major part fins l'any 1055, moment en el que els comtes catalans Ermengol III d'Urgell, Ramon

Berenguer I de Barcelona, junt amb Arnau Mir de Tost, reconquereixen part de la vall del riu Guart i el nord de la Llitera, incloent poblacions com Pilçà, Estopanyà, Calassanç, Peralta de la Sal i Tamarit de la Llitera, encara que aquesta última es perdrà a mans dels musulmans. Per la banda aragonesa, els reis d'Aragó Ramiro I primer, i Pedro I després, arriben a conquerir Montanyana, Lascuarri, Viacamp, i Benabarri el 1062, Alquézar el 1067; Graus és reconquerit definitivament el 1083, mentre que Estadella ho és el 1087, i Montsó ho serà el 1088 (encara que es perdrà més tard); Barbastro serà reconquerit definitivament el 1100. Tenim doncs, que la frontera del 1055 es desplaça uns 25-30 Km. al sud, quedant en bona mesura inalterada entre els anys 1104-1141.

El nou territori conquerit va ser repoblat immediatament per gents provinents de la Ribagorça naturalment; del Pallars, i fins i tot de l'Urgell. La repoblació es va dur a terme entre el 1100 i el 1105: des del nord al sud, tal com es pot comprovar en les cartes de repoblació.

En aquella època va ser quan es va unir el Regne d'Aragó i el Casal de Barcelona amb el matrimoni de Peronella d'Aragó i Ramon Berenguer IV el 1137. Aquesta unió política possiblement va comportar un canvi d'actitud en la forma de dur a terme la repoblació, tant per part dels aragonesos, com per part dels catalans, tot pensant que:

- Els territoris que s'adscriuen a l'Aragó o a Catalunya.
- La ruta repobladora de nord a sud.
- Les definicions de les fronteres entre els dos estats, per tal que els repobladors aragonesos poguessin adquirir els seus propis furs i costums a l'igual que els repobladors catalans els seus.

- Segons qui ha efectuat la reconquesta i qui ha portat a terme la repoblació. Aquest cas és capaç de determinar les fronteres diocesans, doncs ja s'ha notat com la frontera de l'antiga diòcesi de Tortosa respectava de forma molt escrupolosa la frontera lingüística a Castelló; només hi havien dues excepcions, el poble castellanoparlant de Fanzara, i el catalanoparlant de Betxí, encara que aquest últim se sap que va ser repoblat pel justícia d'Alcanyís.

L'embranchida final, que comportarà la reconquesta de la resta dels futurs Aragó i Catalunya, es duu a terme entre els anys 1141-1171 pels comtes-reis catalans: Montsó es reconquereix el 1141, Tortosa el 1148, Lleida i Fraga el 1149, Alcañiz el 1157, Casp i Uldecona el 1168, la Terra Alta i Vallderoures el 1169, el mateix any en què es pren Terol doncs.

Una vegada es poden repoblar les conquestes fetes d'ençà el 1141 ens trobem que els repobladors (tant aragonesos com catalans), tenien un gran territori per ocupar adscrit primerament a l'Aragó (a excepció dels que passaren sota domini directe de la Corona: el Marquesat de Lleida, i el Marquesat de Tortosa, que s'adscriuen finalment a Catalunya). Tenint en compte que la repoblació de la Catalunya Nova va començar entre 1150 -1210, trobem que a les Constitucions de Pau i Treva del 1173, vint-i-quatre anys després de la presa de Lleida, es defineix Catalunya com estesa des de "Salses a Tortosa i Lleida amb llurs termes", i més tard, a les Corts de Lleida (1214), es precisa que s'estén "de Salses fins al Cinca"... Aquest fet es legalitzarà el 1244, quan Jaume I estableixi que Catalunya sigui "de Salses al Cinca", amb la lògica oposició dels aragonesos. Fins a quin punt aquestes demarcacions

oficials de Catalunya influïren als repobladors catalans i aragonesos? Doncs bé, la línia que dividia l'aragonès del català fins al segle XVII a la zona reconquerida era justament el riu Cinca; ja ho veurem. La frontera al Cinca durarà poc però: l'any 1300, quan els nobles aragonesos i el rei Jaume II es reuniren a les Corts de Saragossa, el rei va intercedir a favor de les demandes dels aragonesos de limitar Aragó i Catalunya a la Clamor d'Almacelles fins a la seva confluència amb el Cinca; s'hi incloïa doncs dins de l'Aragó els territoris catalans de la Llitera i Ribagorça; i no sense protestes per la banda catalana. També es retornava a l'Aragó en aquest acte la meitat oriental del Sobrarb.

Pel que fa a la regió de Fraga, a la banda dreta del riu Cinca (catalana), explica la seva llengua catalana la seva posició geogràfica. Només les poblacions de Mequinença i Torrent de Cinca, a l'altra banda del riu, no explicarien la seva població catalanoparlant, i s'ha de trobar la raó en el fet que Mequinença era majorment poblada per moriscos fins l'expulsió del 1609, mentre que Torrent de Cinca era minsament poblada fins llavors també: la tardana repoblació d'aquestes viles es degué fer des de Fraga i Lleida. Aquesta regió de Fraga els nobles aragonesos no la reclamaren, a l'inrevés, la consideraren explícitament com a pertanyent a Catalunya, situació que es va mantindre fins al segle XV, quan la comarca va ser cedida, no se sap ben bé per què, a l'Aragó

La noblesa catalana tampoc va quedar-se enrera a l'hora de reclamar territoris després de l'annexió aragonesa de territoris catalans a l'esquerra de la Clamor d'Almacelles i que ja estaven repoblats per catalans: la zona que compresa entre l'Ebre fins al riu Sénia (Montsià) s'annexiona a Catalunya cap el 1282; també s'annexiona a Catalunya la Terra Alta, que és va

començar a disputar amb l'Aragó cap el 1300 per a ser incorporada definitivament mitjançant les Corts de Cervera de l'any 1359, establint allà el riu Algars com a línia fronterera entre Catalunya i Aragó (aquesta partició es va fer segons els dominis territorials que tenia l'ordre del Temple, considerada com a catalana, i segons els dominis de l'ordre de Calatrava, considerada com a aragonesa). L'Aragó però, va guanyar la part est del comtat de la Ribagorça (de la Noguera Ribagorçana a l'est), gràcies a una redefinició del comtat per Jaume II.

Una vegada s'ha exposat el context històric en el que es va dur a terme la repoblació de la Catalunya Nova, no ens ha d'estranyar que s'hi parlés català fins al Cinca (entre Montsó i Saidí / Zaidín), fins el segle XVII. Igualment, no ha de resultar estrany que s'hi trobin poblacions catalanoparlants entre l'Ebre i València, territori adscrit de bon principi a l'Aragó, però això és pot justificar a raó de que el Montsià, la Terra Alta, i la Matarranya van ser conquerits per reis catalans, i que els mateixos repobladors catalans van continuar la ruta repobladora tradicional (de nord cap a sud), encara sapiguent que ocupaven terres aragoneses (però que difícilment els propis aragonesos podien ocupar, doncs van necessitar inicialment navarresos, castellans, i gascons per repoblar "l'Aragó Nou").

Per últim, i abans d'entrar en l'apartat de les reculades del català, cal dir que els repobladors es van trobar que l'àrab era la llengua d'ús comú a les zones riberenques (des de Lleida fins a Amposta). Els moriscos van conservar llur llengua fins el 1609, any en el que es va decretar l'expulsió (deportació) de tots els moriscos que hi havia en territori espanyol.²¹ Totes

---

21 És possible que els moriscos expulsats fossin una minoria, una minoria que formava però una majoria en els *ghettos* i pobles que habitaven, el que

aquestes característiques es poden aplicar també a la repoblació de l'Aragó.

---

hauria dificultat la seva integració (més quan la noblesa i els reis solien respectar les seves costums); el més normal però, hauria sigut una lenta integració mitjan una llarga convivència i mitjan matrimonis mixtos amb els repobladors, fins esdevindre cristians i catalans.

El cas de Graus i la Ribagorça Occidental:

Encara que en aquest apartat s'inclouen zones de la Catalunya Vella com per exemple l'Alta Ribagorça, es deu al fet que estan estretament vinculades amb la castellanització que va patir la vila de Graus (Ribagorça Occidental). Per una altra banda, els lingüistes castellans i aragonesos, i molts de catalans, consideren que l'actual parlar de la conca principal de l'Èsera és "aragonès" (encara que es discuteix si la capçalera, la Vall de Benasc, és catalanoparlant); mentre que pel que fa als parlars de la conca alta i mitjana de l'Isàbena, són considerats la majoria com a catalans de transició a l'aragonès. Tanmateix, molts no saben determinar si considerar el parlar de Graus com una barreja d'aragonès i català, o com aragonès amb certs catalanismes, o bé com la darrera mostra d'uns parlars autòctons molt deteriorats (!)²². Intentant donar resposta a aquest dilema, la història i la Geolingüística Comercial ens poden donar una resposta més realista: el resultat seria que el català va ser fins els segles XVI-XVII la llengua natural de la Ribagorça Occidental (admetent cert dialectalisme de transició a l'aragonès), però a partir de la castellanització soferta d'ençà d'aquest període, el resultat ha estat la parla actual: una mena de crioll castellà-català, això és, un parlar híbrid, que al semblar-se a l'aragonès, l'han cregut com a tal.

Com ja s'ha vist anteriorment, la línia que separava la Ribagorça cristiana, catalanoparlant, de la musulmana,

---

22 Hi ha un resum de les investigacions i discussions sobre l'adscripció lingüística d'aquestes parles en Gargallo (2001).

passava per dessota de Perarrua - Roda - Areny; aquesta frontera va restar inalterada ben bé en la seva major part fins a l'any 1055, des del que es reconquereix la resta de la Ribagorça (ja sigui a mans de nobles aragonesos o de nobles catalans), tot completant-se amb la presa de Graus el 1083.

Seguidament, es van repartir les noves conquestes deixant pels nobles catalans la zona compresa entre Benabarri i la Noguera Ribagorçana, mentre que el rei aragonès es quedava amb Graus i la major part de la conca de l'Èsera. En aquestes condicions, els nobles segurament van deixar guarnicions militars junt amb els seus comandaments per a defensar les noves posicions... això va comportar segurament que a la banda dinàsticament aragonesa se sentís la llengua aragonesa junt amb el català (majoritari), al ser repoblat aquest territori amb gentes que baixaven de l'Alta Ribagorça catalanoparlant seguint la ruta nord-sud entre els anys 1085-1115; així mateix, seguint aquest raonament, Barbastro i el Grado, haurien sigut repoblades per famílies provinents del nord, del Sobrarb.

Es pot pensar que, en bona part, gràcies al fet que la direcció de la repoblació fos des del nord cap al sud, va ser emprada per justificar / decantar la limitació de Catalunya del 1214 al Cinca: també hi hauria una altra causa per limitar els dos països al Cinca, i seria precisament la repoblació catalana de la Baixa Ribagorça; així mateix, es podria adduir una continuació equitativa de la repoblació de les noves conquestes, i per a dotar amb una frontera ben definida a Catalunya i a l'Aragó... encara que limitar la frontera al Cinca comportà incloure la part oriental del Sobrarb al nou estat català.

Una prova sobre que Graus era catalanoparlant en aquella època, podria ser el fet que quan Jaume II reconfigura l'any 1322 tot el comtat de Ribagorça, encara que el va adjudicar a

l'Aragó, li va conferir els Usatges de Barcelona i els Costums de Catalunya com la resta del comtat; que comprenia també tota la conca del riu Éssera i la part occidental de la Noguera Ribagorçana. Aquest fet constituïria un reconeixement explícit de la cultura catalana de la Ribagorça. Tenim doncs, que mentre la Ribagorça pertanyia a l'Aragó des de l'any 1322, aquesta continuarà emprant el català comú o dialectal fins el segle XVII en les escriptures públiques i religioses (Arxiu de Roda, de Lleida, *El Llibre de Comptes* del Santuari de Riupedrós...).

Seguint el comtat de Ribagorça dins del domini oficial aragonès, l'any 1578 Benabarri se solleva en contra dels seus propis comtes; aviat el conflicte s'estendrà a tota la comarca i entrarà en joc la monarquia espanyola amb Felip II, fet que va fer allargar aquesta veritable guerra civil fins gairebé el 1591, any en el que s'aconseguí la renúncia del poder del comte Ferran a canvi d'una compensació econòmica. Com a conseqüència, Benabarri, capital indiscutible de la Ribagorça fins llavors, va entrar en una etapa de decadència, cosa que segurament va ser aprofitada per una vila secundària com era Graus, menys afectada per la guerra, passant de vila-comodí de Benabarri (vila-centre de la Ribagorça), a vila-centre o cap de la Ribagorça Occidental; una evolució reforçada encara més quan l'any 1633 es va crear un segon justícia de Ribagorça, doncs fins llavors només n'hi havia un a Benabarri; per una altra banda, l'ocupació de Benabarri de l'any 1707 en la Guerra de la Successió, va llevar encara més poder econòmic a aquesta vila. És així que s'entén que quan els francesos ocupen la regió el 1812, passin la capitalitat corregimental a Graus.

Conseqüència directa de la capitalització de Graus, fou un distanciament de Benabarri (econòmic, social, lingüístic), i, alhora, una aproximació al pol Montsó - Barbastre,

castellanitzant-se alhora amb la regió que capitalitzava comercialment Graus: la Ribagorça Occidental. Aquest procés de castellanització mitjançant Barbastro, no el patí només Graus, doncs també va afectar Benabarri des del segle XV, encara que la proximitat amb Catalunya i les relacions socials i econòmiques que es donaven amb Lleida i llur província van fer que la castellanització no fos tan intensa com la de Graus, més distant de Lleida i d'esquenes a Catalunya; encara però, la castellanització és remarcable a Benabarri mateix: els plurals es fan amb la terminació /-as/, està generalitzat l'apitxament, ha desaparegut la /z/ sonora com la de /kaza/, i els castellanismes representen un quinze o vint per cent del total del vocabulari de la vila de Benabarri. La castellanització ha estat afavorida (però en tota la Franja de Ponent ja), per la divisió administrativa del 1833 (províncies), i pel el clergat, sense importar si ela població era dins d'una diòcesi aragonesa o catalana.

Si actualment mirem un mapa d' Aragó on surtin representades totes les seves àrees comercials (com el de l'*Enciclopedia Temática Aragonesa*), es veu clarament com TOTS els pobles i viles que presenten en el seu parlar un català de transició a "l'aragonès", o un parlar "aragonès" a la Ribagorça Occidental (Graus, Benasc, Campo, Estadilla...); depenen comercialment de Barbastro, mentre que la zona de la Ribagorça purament catalanoparlant, per contra, és sota la influència o radi econòmic de Lleida. Això confirma el plantejament historico-lingüístic anterior: la crisi de Benabarri entre els segles XVII-XVIII empeny a Graus a la castellanització de la Ribagorça Occidental. Un altre factor determinant per a la castellanització de la Ribagorça Occidental va ser, amb tota probabilitat, que un dels principals pols d'atracció fos castellanitzat: la gran despoblació que patí en el

segle XVII la Llitera Occidental, i que més endavant veurem, també va afectar Montsó, pel que la castellanització d'aquesta capital regional (que segurament va atènyer bona part de les relacions comercials i humanes de la Ribagorça Occidental des de la seva reconquesta), junt amb el traspàs d'una part de la Ribagorça a la diòcesi de Barbastro, serien unes de les causes principals de la pregona castellanització de la franja occidental de la Ribagorça, i per extensió, de la creació d'aquesta llengua filla del català i del castellà popular d'Aragó.

És per tot això que el Doctor J. Saroïhandy i Antonio Navarro, a començaments del segle passat, van coincidir al dir que el català era parlat fins el segle XVII a Graus, Campo i Benasc basant-se també en l'antiga documentació i en els coneixements personals. Així, Coromines diu de Benasc que es va batre com un lleó en defensa de Catalunya durant la Guerra dels Segadors i de Successió; Navarro troba a Graus el *Llibre d'Estatuts de la Cofradia de Sant Nicolau*, del 1516, que comença en català pur per anar-se castellanitzant amb el temps fins a arribar al ribagorçà de Graus; també en Joaquin Costa, que va residir un temps a Graus, i que va ser considerat el més espanyol dels espanyols, n'opinava:

Esta villa [Graus] perteneció durante un tiempo a Catalunya como todo el condado de la Ribagorza; todavia en el siglo XVI, la lengua de aquí era el catalán, y, de aquello ha quedado un dialecto mestizo, mitad aragonés mitad catalán, que ustedes habrán oído a los muchachos que juegan en la calle del Barranco. Mi apellido és catalán por los cuatro costados.

Saroïhandy s'expressà referint-se a Graus i a Campo, que l'any 1908, entre el 30-40% dels trets d'aquella parla eren

catalans, encara que això va ser mal interpretat per M. Àlvar. Les poblacions de Fonz, Estada, i Estadilla, Navarro també les va considerar ex-catalanes de parlar.

Més recentment, Sistac (1985) també inclou les parles occidentals de la Ribagorça com un grup de dialectes híbrids:

La zona 3 [entre l'Ésera i l'Isabena], que segurament havia tingut un estatus lingüístic similar al de la zona 2 [baix Isàbena i alta Llitera occidental; dialectes catalans de transició amb trets híbrids], avui ja ha de ser considerada com a no catalana. D'altra banda, l'evolució actual de la població fa preveure un futur poc afalagador per a alguns dels darrers parlars híbrids de la Romània occidental.

Es ben possible que Sistac tingui raó, que la situació de l'antic català de Graus s'assemblés més al de les parles de transició que la zona 2, ja que encara que són incloses dins del domini lingüístic català, no deixen de mostrar un grau de castellanització bastant gran; per exemple, el lèxic de Torre del Bisbe (Torres del Obispo), que és el primer poble catalanoparlant que hi ha a l'est de Graus, segons el recull de vocabulari de Salamero (1991), no arribarien ni al 10% el conjunt format per castellanismes, aragonesismes i híbrids, però bé que hi serien: *urmo* 'om', *redir* 'riure', *güerto*, *agüelo*, *cayer* 'caure', *espiello* 'mirall', *farto*, *fiero*, *fierro*, *forno*... com també *camín*, *colomero*, *esparavero*, *fame*, *flaco*, *habllar*, *man* 'mà', *molto*, etc. Un altre cas similar seria el que presenta la parla del poble lliterà d'Alins, doncs la seva proximitat amb viles castellanoparlants ha provocat la introducció d'un nombre bastant important de castellanismes també (*brazo*, *tiempo*, *pan*, *hermano*, *viejo*, *escuchá*, *hijo*), que, com es pot veure, són préstecs que han suplantat part del lèxic més bàsic.

Cal aplaudir també l'equanimitat del castellonec Manuel

Alvar (1954, 53) quan va tractar sobre la parla de Graus, doncs no la va adjudicar directament a l'aragonès tal com fan actualment els filòlegs aragonesos:

Según los materiales del *ALC* el habla de Graus es castellano vulgar. Sin embargo, esta masa más abundante no es absolutamente homogénea. En ella hay restos del dialecto que se habló en la localidad y en el que se entrecruzaron rasgos aragoneses y catalanes, amén otros específicamente ribagorzanos. [...] El inventario anterior es ejemplar, pero quiero señalar sus necesarias deficiencias: la más importante, la heterogeneidad de los datos que en él se incluyen unos junto a otros, y el señalar como aragoneses una serie de rasgos que viven, también, en catalán; pienso no forzar la realidad al considerar el dialecto como de filiación aragonesa, basta ver los mapas del *ALC* y pensar cómo ha sido posible la penetración castellana por un terreno dispuesto favorablemente, gracias a la naturaleza del dialecto. Lo fundamental es el castellanismo del habla, y este de cualquier modo (rasgos aragoneses o catalano-aragoneses) no se adultera. El léxico viene a corroborar el carácter castellano-aragonés del habla actual de Graus: muy poco más de un 4 % han sido los catalanismos evidentes que he encontrado.

Va considerar més aviat que el català que es va parlar ha sigut primer aragonesitzat, per a després ser castellanitzat:

Acaso el proceso de sustitución del habla comenzó por un complejo tratamiento: catalán y aragonés tienen evoluciones comunes; éstas atraieron a otros rasgos aragoneses específicos que suplantaron a los catalanes correspondientes. Fue sustituido, pues, el catalán por un dialecto más próximo a él (y no se olvide la cercanía mayor

todavía entre el catalán de Ribagorza y el aragonés de Ribagorza); una vez que este dialecto se asentó y aun pugnó por desplazar al antiguo, volvió a cumplirse el mismo proceso: la coincidencia de unos rasgos aragoneses y castellanos, hizo posible la penetración de otros, exclusivamente castellanos y el aragonés va siendo sustituido por un proceso de erosión.

La majoria dels lingüistes castellans i aragonesos però, només basant-se en l'aparença de les dades lingüístiques, i sense haver estudiat la història de la Ribagorça, afirmen que no, que el català no s'ha parlat mai a la Ribagorça Occidental, que allà sempre ha estat aragonesoparlant. Hi ha una prova que aniria a favor d'aquesta tesi, doncs a la zona actualment catalanoparlant els noms dels pobles provinents de l'antiga llengua substrat basca han produït la terminació /-ui o -uy/ (*Berànuy, Mencui...*), mentre que a la zona aragonesa i la pseudo-catalana, la terminació ha evolucionat a /-ué/ (*Sesué, Ramastué...*); això va fer creure a Menéndez Pidal el 1916 que aquelles terminacions es devien al diferent tractament que van donar l'aragonès i el català per a aquesta terminació, i per tant, la frontera catalano-aragonesa seria molt antiga i que es deuria a una antiga divisió administrativa de quan els romans eren els senyors d'aquestes contrades (...?), però revisant aquesta teoria, hom pot quedar astorat en preguntar-se com va poguer fer aquestes afirmacions Menéndez Pidal, doncs a la banda totalment catalanoparlant es troba *Ardanué, Astranué, Navarqüé, Villarrué* i el *Barranco de Navarrué*; mentre que a la banda pseudo-catalana hi ha *Bafaluy*. Tampoc seria del tot correcta la comparació que va fer Menéndez Pidal sobre la gradació que hi ha entre "aragonès" i català a la Ribagorça en comparació al sobtat canvi d'isoglossa que es don a la Llitera, que ell va adjudicar a la repoblació, doncs ara sabem que

també hi ha una estreta franja de transició, i que la Llitera castellanoparlant va ser gairebé despoblada el segle XVII (també coincideix que la transició al sud de Fonz no és entre el català a l'aragonès si no entre el català al castellà, el que ja hauria de ser un factor a tindre en compte).²³

Per a guiar-nos millor sobre l'excatalanitat de la Ribagorça Occidental, amb un llistí telefònic de la Província d'Osca de l'any 1992 es van calcular els percentatges de cognoms catalans que s'hi troben a cada poble o a cada vila com a indicador d'immigració d'origen cultural català, o dels qui tenen aquest origen català nadiu (veure mapa). S'ha de tindre en compte que als pobles més petits un sol cognom pot variar molt el percentatge final, i per tant, la possibilitat d'error o d'influència augmenta. A les viles però, si no s'ha pogut calcular tots els cognoms, però si que s'han pres mostres, i és per això que viles com Montsó, Binèfar, o Casp, l'índex no és pas tan precís. Pel que fa als cognoms no catalans tenen l'origen en (si són poblacions de parla catalana o pseudo-catalana):

- a) Un 15% (només a les viles) per immigrants del sud.
- b) Un 15% per migracions locals; és a dir, en ser la Ribagorça una comarca que fa frontera amb el Sobrarb, de cultura i cognoms eminentment aragonesos, els contactes i els matrimonis fan que es desenvolupi un intercanvi de nadius de les dues bandes; és per això que al Sobrarb ens trobem amb un 15% més o menys de cognoms catalans entre mig d'onomàstica aragonesa.

---

²³Joan Coromines es va refiar però d'aquestes interpretacions de Pidal: "[...] i és al contrari el tipus català el que va fer un progrés important pels volts de l'any 1000, en eliminar el diftong "ie" i les vocals finals "-e" i "-o", que fins aleshores se sentien a tota la zona de l'Isàvena i de l'alta Ribagorçana" (Coromines, 1970: 49)

c) Un 25% són immigrants per motius professionals com metges, funcionaris, guàrdies civils, capellans... que normalment són assignats a la regió estudiada sense ser originaris d'ella.

En total tenim que com a mínim, entre el 35%-55% dels cognoms que ens trobarem a les viles i pobles ribagorçans no són d'origen català. Si repassem el mapa de la zona, comprovarem com hi ha una notable diferència entre els percentatges de cognoms catalans al Sobrarb - Somontano (-20%), i entre els de la Ribagorça Occidental (+30%), que està però en el mateix nivell que la Ribagorça Oriental, catalana de fet. Això es pot explicar només si ens atenim a que els cognoms catalans de la Ribagorça Occidental, considerada de parla aragonesa, tenen un origen comú junt amb la llengua que fou la pròpia de la regió: el català.

Com a dades d'interès i comparatives, es donen els percentatges de cognoms catalans dels següents pobles en no poder incloure's al mapa:

- a) Barruera (Alta Ribagorça, a Catalunya): 50%
- b) Arascués (prop d'Osca): 11%
- c) Adahuesca (prop d'Alquézar): 12%
- d) Linás de Broto (prop de Biescas): 5%
- e) Ara (prop de Jaca): 10%
- f) Ansó (prop de Navarra): 5%
- g) L'Espunyola (prop de Berga): 98%
- h) Can Vidal (prop de Berga): 71%

Cal tindre en compte que tots els cognoms catalans han estat considerats com a catalans, encara que alguns puguin

tindre també ramificacions aragoneses o occitanes. Evidentment, la proporció de cognoms catalans a l'Aragó no correspon fidelment a la real; però els resultats de l'anàlisi segueixen sent vàlids.

De la toponímia, ens podem fer servir d'ella pel fet que moltes vegades manté l'antiga llengua parlada allà on es troben els topònims, quan ho constaten. Respecte als topònims de la Ribagorça Occidental, la majoria s'han volgut castellanitzar, el mateixa com la resta dels topònims de la Franja de Ponent; tenint en compte això, es poden trobar topònims tan radicalment no aragonesos com:

- Vall de Benasc: *San Romà, Les Terres, Tosal Redó, Bordes de Cases, Corralet dels Bous, Feixants de la Inllada, Vallverdera, Agulla, Estiba Freda, Les Palomeres, Els Bancals, Roques Trencades, Barranco del Clotet, Pico dels Pacs, Fontanals, Pllana Estalls, El Cllot, Costera de les Artigues, Els Plans d'Abajo, La Llaguna, Puimestre, Las Serretas, Tosal del Llum, El Castellar, La Montañeta de Sant Feliu, Els Tous, San Juan / Sin Xuan, La Llauna, Els Llosets, Tuca del Mont, Los Amorriadors, Aigüeta d'Eriste. Tuca del Xinebró, Lago de Lliterola, Turó del Frontonet, Aiguaspasas, la Vall, Coll Maldito, Plan d'Estany, Aguja de Perramó, Pleta de Sallent, Fuen de Ruda / Font de Ruda, Font de les Bruixes, Port de la Muria, El Foso de Sant Martí, Ermita de San Sadurní, Les Corts, Cllot del Port, Los Fenets...*
- Vall mitjana de l'Ésera (Campo): *Els Ponts, Coma de Sant Adrià, Los Hortals, Tozal del Baixant, Los Castellanos, Los Pontons, San Nicolau, Montañeta, Coroneta Llucia, La Lloseta, Llert, Bacamorta, El Clot, Aigüeta de Viu, Collado de Collubert, Santa Lestre (1381, ara Sta. Liestra)...*

- Resta de la vall de l'Ésera (menys exhaustiu): *Los Camps, Santa Creu, Puicremat, Capella, Tosal del Conde, La Vall, Collet, Creu Sorribas, Boira, Tozal del Conde, Gorga, Graus, Fontove (961, ara Fontova), Pannel (1092 i 1211, actualment Panillo)*...

En contra, s'hi troben topònims que semblen no tindre cap origen castellà i que es poden deure a:

- Al reflex de l'actual parlar pseudo-català.
- Reminiscències de l'antic substrat romanç mossàrab.

D'aquesta manera es troba:

- Vall de Benasc: *Campo Llongo, Montesiello, Tosal del Castiello, El Campallo, Fetiella, Picalvo, Les Aurielles, Puente Vadiello, Les Mueles, Rodiella, Pico de Cierco, Lago de Batisiellas, Ibón de Abaixo, Valle de Vallibierna / Vailhiberna, Collet del Forau Tancao, Llano de los Ibons*...
- Vall mitjana de l'Ésera: *Casa Piniello, El Picón de Feixo Malo, Las Ciellas, El Sarrau de Batón, El Campaso, El Clot de Ferrero, El Castisillo, Barbaruens / Barbarons, El Gradiello, Los Solanos de Baciero, Biescas, Machifembra, Reduno*...
- Resta de la Ribagorça Occidental: *Panillo, Capiello*...

Per contra, si es vol mirar de demostrar que tots aquests "aragonesismes" són relatius, el millor serà exposar també topònims "para-catalans" de les comarques catalanes del Pallars Sobirà, Pallars Jussà i Alta Ribagorça:

- Vall d'Espot: *Agulles de Basiero, Mont Saliente, Solaneta*

de Monestero, Pic Morto, Pic de Forquero, Campo, Pic Buliera, Campolado (Son)...

- *Vall de Llessui: El Quaso, Canals de Rialbo, Collada de Pedregales, Lo Pico, La Aurilla, Montalto, Campo Llongo, Serrat del Mediano...*
- *Valls de Ferrera i Cardós: Torre del Gueroso, Serra del Monteixo, Coll de Sallente, Estany de Becero, Tuc del Calvo, Pic Caubo, Serra de Tufello...*
- *Vall Fosca: Estany Castieso, E. Gento, E. Neriolo, E. Cubesso, Sallente, Montorroio, Creu de Calvo, Rico Santo, Pales de Cubiesso...*
- *Vall de Boí: Puiolano, Punta Lofaro, Pic de Basco, Serrat del Bierro, Tossal dels Feixants de Cierco, Cap de Copiello, Pleta del Pago, E. Culieto, Planell de riu Malo, Pic de Coma de Bienes, E. Malavesina, Estapiella, Llebriquet, Cap del Collado, El Burgo, El Cosconero, La Biena, Els Montes, Els Llancers, El Llempio, La Cauba, L'Estadiello, Planascatiello...*

En resum, la toponímia de la Ribagorça Occidental en comptes de facilitar-nos esbrinar quina era la llengua original (aragonès o català), ens confon. Això mateix li va passar a Rizos en la seva tesi doctoral (2001), doncs acaba remarcant precisament aquest fet paradoxal. La persona que estigui interessada en les qualitats fonètiques d'aquesta mena de topònims, hauria de llegir l'interessant treball de Vázquez Obrador (2009)²⁴, encara que en aquesta segona publicació

---

24 On es destaquen que al costat de solucions catalanes, hi ha topònims on es diftonga /ia, ie/ i /ua, ue/ des de E i O tòniques llatines, es conserva la /-o/ final, i també hi ha un tractament particular de la -LL- geminada llatina (/s, z/), amb el que conclou que (p. 186) "Teniendo en cuenta las soluciones fonéticas analizadas en los apartados anteriores y, sobre todo, al observar

s'han exposat les que ja es van recollir per a la primera publicació.

Encara però, es pot fer un repàs dels resultats més importants sobre la fonètica de la toponímia de la subcomarca de Graus, on s'extreuen aquests resultats:

- O llatina es manté sense diftongar en topònims que contenen paraules com *covas, morta, font, novas, pont*, etc.; però es diftonga per contra a paraules com *güerto, puente, cuesta*, i en les terminacions *-uelo/a*, etc.
- E es queda sense diftongar a *serra, portella, pedra*, etc.; mentre que també a la mateixa regió es diftonguen *sierra, ciaga, -iello/a*, etc.

Llavors és evident que provar de crear una isoglossa entre català i aragonès, o triar d'adjudicar a una de les llengües el dialecte grausí en base a la diftongació o no de Ę i Ő perd quasi tota validesa.

Però després tenim les característiques que són netament catalanes i que no poden tindre un origen en l'aragonès o en la castellanització com ho són:

- -E final emmudida: *mon(t), font, vall*, etc.
- -O final emmudida: *lloret, cap, cam(p), ordi, molin, pati*, etc.
- La diftongació darrera *iod* sembla que es va reduir:

---

que estas no aparecen en vocablos del habla viva autóctona [en aquest cas el català ribagorçà], parece lógico deducir que ello se deberá a que el sistema lingüístico que originó aquellas soluciones discrepantes era diferente al del habla viva actual, que, como ya se ha señalado al principio, es el catalán." L'autor adscriu aquesta antiga parla a l'aragonès per assemblar-se al dialecte del Sobrarb (excepte en el tracte de -ND-).

PODIALE > /*pojal/ > /*puejal/ > *Puyal*, mentre que l'aragonès ha conservat la diftongació (*pueyo*).

- Les L- inicials es palatalitzen; excepcionalment a la part més occidental (els municipis en contacte amb el Sobrarb) es mantenen inalterades.
- ND > /n/.
- -CT- llatí > /t/: per exemple a *estret* o a *pletas* (recordem que l'aragonès encara conserva la *iod*: *feitas*, *leite*, etc.).
- Del grup consonàntic -TR- s'han creat evolucions típicament catalanes com /dr, r/, i, excepcionalment, a /jr/.

Algunes característiques fins i tot recorden a evolucions típicament orientals, com l'article *es*: *Espens* (PINNA), *Espocinas*, *Esplanas*, *Escaniellas*, etc.; o fins i tot el tancament *o* > *u*: *ubaga*, *nugerals*, *tussal*, *puzo*, *coscullo*...

També hi ha normes coincidents amb el català i l'aragonès, tal com:

- La F- inicial, que sempre es conserva.
- GE-/GI- i J- s'han apitxat cap al so [tʃ], com a les parles catalanes veïnes, o com a l'aragonès.
- MB > /m/.
- Els grups LJ, C'L, T'L han evolucionat cap a /ʎ/, igual que al català i a l'aragonès.
- Els grups DJ i BJ > /j/, similarment a com ha fet el català ribagorçà i pallarès (*roi*), o al mateix aragonès (*royo*).

Així doncs, topònims que segueixin les normes fonètiques exclusives de l'aragonès només es troben prop de la isoglossa amb el dialecte sobrarbí: la sonorització de les oclusives sordes

darrera nasal (*Tangado*), la conservació de PTC intervocàliques, o la de la -D- intervocàlica. L'única característica que podria definir-se com purament aragonesa, i que està generalitzada a tota la toponímia de la subcomarca, seria el manteniment de les enes finals, però cal pensar també que aquesta fou una antiga característica catalana també.

L'única conclusió que pot aglutinar totes aquestes paradoxes seria, com s'ha defensat anteriorment, que el grausí és un català que s'ha castellanitzat pregonament, un català que, a la vegada, es va imposar sobre una regió d'antiga parla mossàrab pirinenca. Tot això es pot deduir del fet que hi ha diftongació antiga a les dues Ribagorces, i pel fet que la toponímia palesa evolucions fonètiques típiques del mossàrab pirinenc com l'emmudiment de la *iod* intervocàlica (*Pueo*, *Mearrasa*), o la transformació de /-ʎ-/ intervocàlica a /-s-/.

I una vegada s'ha pogut emmarcar el grausí com una llengua amb un origen català, per separar aquesta llengua de l'aragonès del Sobrarb ja no es podrà fer mitjan la diftongació o no de les Ĕ i Ő llatines, si no que serà la palatalització (o no) de les eles inicials llatines qui ho pugui fer, ja que aquest tret no només ha perviscut a tota castellanització, si no que endemés ha estat capaç de catalanitzar molts castellanismes (*lloco*, *llugar*, etc.).

S'ha intentat justificar l'antiguitat de la frontera catalano-aragonesa actual i acceptada donant com a prova la circumstància que a la banda "aragonesa" es trobava en la toponímia formes certament aragoneses, mentre que a la banda catalana les formes aragoneses eren menys. Com es pot veure, aquesta prova ha quedat sense sentit; en tot cas, s'hauria de buscar la resposta a aquest fet en que l'antic mossàrab que es va parlar, junt amb una llengua de tipus bascoide, entre els segles V-IX, cosa que sembla molt més

raonable.

I la cultura? La cultura és la catalana; a Benasc, on més s'ha escrit de la Ribagorça Occidental, a meitat d'aquest segle R. Violant (veure Vidaller, 1989) recull entre d'altres aquestes tradicions:

En Castejón de Sos una costumbre antiquísima navideña, es la relacionada con el tronco o tizón de Navidad, portador de turrone, orejone, frute secos y otras golosine. Unos días ante de la Pascua, especialmente en la casa donde había niños, buscaban los vecino en el bosque un grueso tronco de árbol que estuviera agujereado y luego en la Nochebuena se colocaba en el fogón, ocultando los dulce en el interior. Una vez todos reunido, los chiquillo sacudían el tronco con las tenazas hasta que aparecían todas las sorpre.

En la festividad del Pilar, los mozo, en pareja, interpretan, además de la tradicional del Valle, una danza peculiar llamada "baile de los pañuelo", en la que ellos sujetan con cada mano el pico de una de estas prenda, haciendo, al ritmo de la música, diverse evolucione y vueltas y una especie de puente bajo el que pasan sin soltarse.

També hi ha el *ball dels maiordoms*, el *ball de les done*, i la tradicional *fogata* de Sant Joan, estesa a molts pobles de la Ribagorça Occidental. A Graus es conserven els gegant, els cabeçut, els cavallet, els palitroc, i el ball de la cinta, com també hi ha la moixiganga, tradicional de molts indrets dels Païso Catalano, així com la celebració del *carnistolta*. A més, a molts pobles de la regió es celebra St. Pere; només a Fonç hi ha un grup de *jote* en tota la comarca.

Si encara la història ni la cultura són bone prove

d'excatalanitat, el millor serà tractar les característiques de la parla de la subcomarca de Graus, descobrint l'origen català del grausí, i per tant, que no s'ha d'incloure aquest dialecte dins del domini lingüístic aragonès. Veja'm però, les causes que han provocat que s'hagi inclòs dins el domini aragonès al grausí, tot observant les principals característiques d'aquesta parla i comparant-la amb les característiques que comparteix amb l'aragonès (AR.):

- Hi ha una gran quantitat de castellanismes evidents com *hijo, hígado, ahorrá, hiel, hornillo, raja 'astella', jeta 'aixeta', jarra, jueves, debajo, ojo, vieja, ceja, conejo, cuchara, ancho, mucho, ocho, noche, hoy, ajo, cogé, novillo, o silla*, i que no mostren cap característica evolutiva pròpia de la llengua aragonesa (*fillo, fígado, aforrar, fiel, forniello, ralla, xeta, xarra, dixueves, debaxo, uello, ciella, viella, coniello, cullera, amplo, muito, ueito, nueite, uey, allo, coller, noviello, siella*); de fet, les paraules que es poden classificar com aragoneses són ben minoritàries, si és que realment són aragoneses i no romanalles del substrat romanç pre-català, és clar (*redir 'riure', bardo 'fang', espiello 'mirall'*); tot plegat apunta a quines van ser les dues llengües en les que s'ha basat aquest llenguatge híbrid, capaç fins i tot de promoure formes híbrides com *truco 'esquella'* (altrament seria **trugo*), *reniego 'renec'* (substantiu), *abllá 'parlar', llunes, floja, badeixo 'bacallà', escarabacho 'cuca', punchos 'punxes', aixuela, habllá, llimpiá, rei, caixón, chunco*, etc. Aquests híbrids han de deure la seva existència a una llarga coexistència entre dues llengües, doncs no hi ha una altra explicació possible.
- Es copsa un polimorfisme on s'empra a la vegada la

versió catalana i la versió castellana, però només si la versió catalana té més aviat una especialització semàntica: *caixa ~ caja, treballá ~ trabajá, baix ~ debajo, encara ~ aún...*

- Diftongació de les Ę i Ő llatines (*tiene, tuerto, conviene*)(AR.), però existeix una influència catalana o conservació en termes més usuals i/o importants com: *ben, coba, roda, pedra, peu, bous, llebre, den...*; encara però, hi ha menys diftongació en les flexions verbals (per ser més difícil de castellanitzar-les per les múltiples conjugacions): *no m'acordo, no se senten aquí, é 'ell és', cozco 'jo coc', coces 'tu cous', etc.*, de fet, les conjugacions verbals es mostren més conservadores en fer el pretèrit perfecte com el perifràstic català: *ba cantá, bas podé, ban fé...*
- Davant *iod* es s'haurien diftongat les Ę i Ő curtes llatines (*armilla, ixartillo*), per després reduir el diftong: característica castellana.
- Les /-e/ finals no les conserva a *gran, mon, chen 'gent', bou, alfalz, cllau, neu, y den*, quedant també algun escadusser exemple de pèrdua de la /-o/ final (*corcoll, fei 'fet', baix*); es perden massivament en els plurals (*mans, chóbens, pastós*), i fins i tot la /-o/ dels gerundis (*cantán, comén, subín, fen*), cosa que indueix a pensar que antigament els singulars tampoc la van conservar.. Encara però, les /-o/ s'han "conservat" molt més que les /-e/ (*agosto, aguazo, año*). (AR.)
- Palatalitza PL, FL, KL (*pllorà, flló*), característica que s'ha transmès als castellanismes (*habllà*), tot fent híbrids. També palatalitza -PL-, -SCL-, -NGL- interiors (*sínglla, repllègà*). Aquesta característica es comuna a

tota la Ribagorça, també la catalanoparlant.

- La L- inicial es palatalitza (*lluna, llosa, llóco*).
- Les LY, KL interiors passen a /ʎ/ (*mullé, treballà, milló*) (AR.), però també es detecten solucions castellanès (*vieja, cogé, cejas*).
- Els grups llatins interiors o finals BY, DY, GY o I passen a /j/ (RUBEU > *royo*). (AR.). Aquesta *iod* és comuna al ribagorçà i al pallarès.
- Conserva F- (*fillos, esfullinà, forno, fona, faixa*) (AR.), però coexisteixen alhora amb castellanismes que l'han perduda (*hiel, hígado, hornillos*). La conservació d'efa es podria haver reforçat en certa mesura per l'aragonés i pel mateix castellà arcaic que es va introduir de bon principi (*fenojo, contrafecho*).
- Els X, PS, SCY es fan amb /jʃ/ (*dixá, caixa*).
- En *fé* 'fer', *dí* 'dir', i *rai* es pot veure que es va perdre el so /-ð-/ intervocàlic quan quedava davant de la vocal tònica (a comparar amb el cast. o arag. *hacer-fazer, decir-dezir, rayo*).
- No es conservaven les /-r/ finals, tal com passa en el català del Principat: *charrá, posá, mullé, claró, oló, dinés, fé, bufâ, coló, etc.*; encara però, la pressió castellanitzadora ha pogut implantar parcialment la /-r/ en alguns mots (*pior, ayer, señor, etc.*).
- El -VE llatí passa per una solució catalana de vocalització (*cllau, bou*, des de CLAVE i BOVE).
- En *peu* i *prou* es constata com el so /ð/ provinent d'una dental sonora que quedava en posició final es van vocalitzar també en aquest dialecte. Així mateix, es pot pensar que l'antic grausí va ser tan conservador com el ribagorçà català en mantindre les solucions /*-ts > *-dz/ en la desinència de la segona persona del plural dels

verbs: *fez* 'feu', *sez* 'sou', *dormiz* 'dormiu', fenomen replicat en els plurals de les paraules acabades amb dental (*fonz*, *toz*, *poquez*), el que indica que és un fenomen bastant antic, i per tant, la pèrdua de vocal final ha de ser més antiga encara. Actualment però, les antigues interdentials fricatives /ð/ han passat a pronunciar-se com una zeta castellana [θ].

- Els plurals femenins és amb /-as/ (*cosas*, *vulgas*). (AR.); tot sembla apuntar a una característica provocada per la pressió exercida pel castellà, doncs també es detecta aquest canvi a la major part de la Ribagorça catalanoparlant.
- GE-/GI-, J- ensordides o apitxades (*choben*, *chelà*, *chugà*). (AR.). Aquest canvi fonètic, comú amb el ribagorçà català i el dialecte de València capital, se sol atribuir a la pressió exercida per un veïnatge intens amb castellanoparlants.
- On el català té /z/ sonora, en aquesta parla es fa sorda (/kamísa/, /kasa/). (AR.). Es pot pensar que és un altra característica atribuïble a la castellanització de la contrada.
- El llatí -CT- imita la solució castellana (*leche*, *noches*), però alhora aquests mots coexisteixen amb *chitá* 'gitar' i *fei* 'fet', que demostrarien com l'antiga parla va passar per una fase similar a la catalana en ioditzar la primera oclusiva del grup llatí -CT-. (AR.)
- El llatí (u)LT també està castellanitzat (*mucho*, *escuchà*)
- Conservació de /-n/ final (*división*, *falcón*). (AR.). Alguns cops es pot pensar que el dialecte original no conservava la /-n/ final (*tamé*, *bé*), sospita que no deixa de provocar també *asteban* 'esteva', ja que aquesta /-n/

antietimològica bé podria tindre un origen en una hipercorrecció.

- Indefinits: *tot, to, toz, l'atro...* Pronoms personals: *nusatros, els...* Curiosament encara hauria sobreviscut en certes condicions l'antic article masculí plural *es*, bastant comú en l'antic català, però que actualment només s'usa en mallorquí i menorquí: *es arañons, es arbres...*

En conclusió, tenim una parla on cap de les possibles característiques aragoneses (10) s'explicaria independentment del castellà, així mateix, el grausí només difereix del ribagorçà català en castellanitzacions: conservació de /-o/, de /-n/; i diftongacions de les E i O del llatí; i pel tracte exclusivament castellà de -(u)LT- i -CT- (*mucho, leche*). Les diftongacions però, són les que s'han tingut en compte quan s'ha volgut delimitar la frontera catalano-"aragonesa", i per les que s'ha considerat el parlar grausí o de la Ribagorça Occidental com a un dialecte de l'aragonès sense tindre en compte les desavinences que hi ha entre els dos parlars; a més, les diftongacions no només són pròpies de l'aragonès, si no que ho són del castellà (o espanyol), d'on segurament han de tindre el seu origen. També referma la creença de l'aragonesitat del grausí la suma de les formes que són tant aragoneses com a ribagorçano-catalanes (coincidint la majoria de vegades amb el català comú alhora); així, per exemple, ho són l'apitxament, el plural dels femenins en /-as/, o els finals /-o/... fenòmens que poden ser explicats com fruit de la pressió lingüística del castellà, només que el ribagorçano-català i el ribagorçano-"aragonès" les han incorporat tot catalanitzant-les o fent nous mots híbrids, així a Benabarri hi ha: *lloco, cregas, escampadas, seuas, llimpias...* A Graus, a més de fer aquests híbrids en fa de nous,

possiblement per la major pressió castellanitzadora: *plaza, falcón, rei...* L'hibridisme no sols s'ha desenvolupat en aquesta regió; a Barcelona província, hom pot escoltar híbrids com *ratu, puestu, sustu, macu*, etc. en els que el català oriental ha traspassat als castellanismes el tancament de les /o/ àtones, mentre que a *busón* i a *en ves de* s'ha assimilat la zeta castellana a la essa sorda, arribant fins i tot a introduir en alguns castellanismes la pèrdua catalana de vocal final: *vacacions*, etc.

Si a aquesta parla li llevéssim els castellanismes i les formes híbrides, què quedaria llavors ? No gaire cosa; però si haguéssim de restituir el que faltaria, a quin llenguatge hauriem d'escollir: l'aragonès o el català ? En la resposta està l'origen genètic d'aquesta llengua. Així doncs, és millor pensar en aquesta parla no com una variant de l'aragonès, doncs genèticament no ho és, si no més aviat com una llengua que seria el producte d'una llarga exposició al castellà, però que no ha sigut suficientment castellanitzada com per a passar per dialecte castellà, pel que només quedaria considerar-ho com una llengua mixta, recordant en certa manera altres casos de llengües que han sigut creades després d'un intens contacte de llengües, com el papiament de les colònies holandeses del Carib.

El ribagorçà occidental, nom que millor s'escau a aquesta llengua, s'hauria d'emmarcar en la situació historico-lingüística que hi ha al darrera, com un major contacte històric amb parles aragoneses i castellanès, i una pregona castellanització de l'Aragó, que, no només va ser capaç de castellanitzar la major part de l'Aragó, si no que els mateixos dialectes veritablement aragonesos han patit un alt grau de castellanització lèxica i fonètica²⁵.

---

25 De fet, hom podria proposar una història lingüística de l'Aragó absolutament diferent de la que proposa actualment la filologia aragonesa:

El millor però, sempre és exposar uns textos sobre el dialecte grausí. Són actuals i redactats per l'escriptor també grausí Luisón de Fierro (pseudònim):

En el bagón de tozinos Martín iba recordán isxsos años en el pueblo, tan defícils d'olbidà (pos los tendré en la mollera i a los nietos s'intiengo podélesme contà.) Uno de los

---

per una banda tindriem que antigament a la Jacetania i el Sobrarb es va parlar un llenguatge anomenat per García de Diego "pirenaic" (*Manual de dialectología española*, 1978: 236), una parla neollatina molt influenciada pel substrat basc, i que seria possible reconstruir mitjan els microtopònims més ben conservats i amb les restes de les parles muntanyenques que s'han conservat millor: manteniment de PTK sordes (*napo, mielca, vetiello...*), sonorització de PTK quan és precedida de nasal o líquida (*palanga, Pondiello, bango, fuande...*), simplificació del grup MB, simplificació de ND (*Lanarretuna < *Landa Rotunda, fonata*), restes d'un tracte cacuminal o retroflex de -LL- (*abetoch 'bedoll', vetiecho 'vedell'*), tendència a desfer hiatus, una diftongació pròpia de les E i O breus (/ia/, /ua/), i la conservació de /e/ i /o/ finals (també en els plurals). Totes aquestes característiques són alienes a la majoria de textos notarials i administratius aragonesos de l'Edat Mitja, i això es podria explicar si es pensa en l'aragonès d'aquests textos com el fruit d'un llenguatge basat en el dialecte navarrès, llenguatge que testimoniaria una antiga preponderància d'aquesta varietat lingüística en les viles i ciutats aragoneses reconquerides: primer per les intenses relacions politico-socials entre Navarra i Jaca entre els segles IX i XII (és a dir, el mateix que la frontera amb l'Al-Andalus va afavorir l'occitanització del protocatalà i la catalanització del Pallars-Ribagorça, el pirenaic de Jaca es degué navarritzar a la vegada), encara però, el factor més decisiu seria sobretot la diferent situació poblacional i econòmica de Navarra i l'Aragó Vell, doncs mentre que la primera era i és bastant poblada i dedicada en bona mesura a l'agricultura, el segon, envoltat per les altes valls pirinenques, era i és poc poblat i predominava el pastoralisme (actualment a Navarra hi ha uns 630.000 habitants mentre que la Jacetania i el Sobrarb compten amb uns 25000: la relació és de 25 a 1), el que segurament va provocar, sobretot en la meitat occidental d'Aragó i en les viles més grans, una major presència de colons navarresos, cosa que, potser, va causar que aquesta parla fos la base de la *lingua franca* o "aragonès administratiu" que degueren emprar el conjunt poblacional format pels mateixos navarresoparlants, els navarresos bascòfons, els repobladors pirenaics

recuerdos que más se le ba grabá cuan su tio el de Franzia una naballa le ba dá, cortaba que se las pelaba, eba de las de bendimià. Estaba tan arguloso de la naballa, pos sienpre l'astaba enseñán, no toz teniban naballa, francesa i de Perpián. ("El Estripazapos de Martín.")

Cuan el fuego perdeba fuerza, beniba lo prencipal, a nusotros crios mi mare i mi agüelo procuraban de contamos algo, cosas del niño Jesús, u los angelez del cielo en Belèn, solo pa imos despistán. Mientras, mi pare con abilidadá prou gran posaba en la chimenera la cesta tradicional de la noche, turròns, guirlaches, castañas,

---

aragonesos, els nadius musulmans, els colons francs, i els gascons, una llengua que, potser per causa de la fonetisme dels colonitzadors bascòfons, aniria castellanitzant-se de la mateixa manera que els colons bascòfons de la antiga Castella van conferir al romanç de Burgos i La Rioja... si no és que ja era un procés iniciat en la mateixa Navarra, doncs les úniques particularitats fonètiques que distingien el navarrès del castellà que quedaven al segle XV desapareixen dels documents administratius navarresos, una cosa a tindre en compte quan sabem que són una mena de documents que intenten mostra un llenguatge més polit i conservador: *it* > *ch*; *f-* > *h-*; *fl-*, *cl-* > *ll-*. El cas és que, curiosament, serà a partir de la unió entre el Regne d'Aragó i el de Castella que els textos administratius i notarials aragonesos es castellanitzin completament en unes poques dècades (*it* > *ch*; *pl*, *cl*, *fl* > *ll*; *ll* > *j*), el que resulta una mica sospitos que es pugui canviar de registre lingüístic tan ràpidament si és que no hi havia un precedent popular que el promocionés. En definitiva, el navarrès, amb préstecs lèxics i morfològics pirenaics i gascons, seria el que actualment es coneix com aragonès, mentre que el pirinenc seria el veritable "aragonès", i el mateix que el basc no tenia cabuda en els registres notarials i administratius navarresos, el pirenaic no va tindre cap mena d'oportunitat en els documents aragonesos, amb el que la seva pèrdua s'agreuja en no haver-hi cap nacionalitat que el reivindicà i promocionà el seu estudi i conservació (el pirinenc és gairebé desconegut), pèrdua que es radicalitza encara més quan són els mateixos filòlegs aragonesos els que pretenen assumir totes les característiques del pirinenc com a simples particularitats dialectals de l'aragonès, encara que hom pugui constatar com el pirinenc ha sigut substituït en gran part per l'aragonès de les planes o urbà primer, i ara pel castellà (també des de les ciutats i viles).

mandarinas i pansas, i con una cuerdetta, por un foradé i en el momento oportuno mi pare la iria baján. [...]
(*"La Noche Güena de Casa."*)

Les dites populars ens poden ajudar, també, per comprovar com era la catalana la llengua d'origen; així, a Graus, hom fa servir:

- Des de Graus, guarda-us, i de los espartenyés més que més.
- Si en Graus has de viví, estraleta i saco has de tení, i de noche no has de dormí.
- Si vas pa Graus para cuenta qui te convida, que a la curta u a la llarga, tu pagaràs la comida.

També les cançons populars tenen la capacitat de conservar-ne més catalanismes al transmetre's de generació en generació. A Graus, Luisón de Fierro ha recollit la següent: "Caga, caga, tronco de Nadal, caga turróns, i pisxa bi blanc."

Una altra prova lingüística de l'excatlanitat del grup grausí la conforma el que els castellanismes i els híbrids són més abundosos contra més a prop s'estigui del centre castellanitzador, que va ser el pol Barbastre - Montsó: el cas de Graus; tot explicant així la gradual catalanització o conservació del català en el ribagorçà occidental quan més lluny s'estigui de Barbastre (ajudat per la vila de Graus, centre d'expansió de castellanismes per tota la comarca); doncs, segons Coromines, a Benasc hi ha un 28.1% de formes catalanes, a Campo el 6.5%, i a Graus mateix el 3.8% (per a Benabarri dóna el 55.7%). Això també és fins a cert punt vàlid per als parlars de transició catalans cap a "l'aragonès" o al pseudo-català (parlars de Roda, Lascuarre...), encara que el millor estat de conservació

d'aquests és possible que es degui al fet que la castellanització que ha patit és més recent: a la dècada dels '50 va ser quan es va pavimentar la ruta Roda - Graus, afavorint d'aquesta manera la castellanització mitjançant el comerç i les relacions socials de la conca mitjana de la Vall de l'Isàbena, regió que fins llavors deuria conservar un català més pur pel fet de tindre les relacions comercials molt més distribuïdes amb el nord, el sud i l'est de la vall, zones catalanoparlants de fet. Es bastant probable, que amb el temps, el català de transició parlat en aquesta vall esdevingui grausí o pseudo-català, confirmant així el judici fet sobre "l'aragonès" de Graus i de l'Èsera.

Actualment, totes les parles del grup grausí pateixen un procés de forta castellanització en el que les paraules d'origen català són sistemàticament substituïdes pel mot castellà. Així, per exemple, *encara* (Graus) està sent substituïda per *aún*; *vall* (Graus), per *valle*; *fulla* (Graus, Estadilla), per *hoja*; *àliga* (Graus), per *águila*; *llengua* (Panillo), per *lengua*; *flama* (Graus), per *llama*; *peus* (Graus), per *pies*... No cal dir que els més joves són els qui més castellanitzats estan, mentre van perdent alhora moltes paraules del seu llenguatge.²⁶

---

26 Aquest fet però, no seria nou, ja Alvar (1954) va sospitar encertadament que els canvis tan grans que va trobar en comparar els resultats de dues enquestes lingüístiques fetes amb una diferència de temps relativament curta, s'haurien de buscar en els informants que es van escollir a l'hora de fer-les, ja que la diferència de resultats serien deguts potser a factors com l'edat, la professió o el sexe: "*Según los datos anteriores, de 21 rasgos análogos en los materiales de SAROÏHANDY y el ALC, hay coincidencia total en quince de ellos (casi un 71,5 %), mientras que en los otros seis se está realizando un proceso de castellanización (reposición de -e en los plurales, aparición de la j, sustitución de la ch dialectal, pérdida de la F-inicial). Tiene menos valor la solución -LY-> j (debe ser considerada dentro del conjunto de grupos consonánticos que en castellano dan j y en catalán y aragonés ll) porque en el ALC hay más riqueza de formas*

Aquest cas porta a pensar que aquest procés de castellanització es deu remuntar des d'antic, uns 400-500 anys perfectament, des de que Barbastro es convertí en ciutat-comodí de Saragossa; i si anéssim recuperant els mots perduts durant aquest període, segur que ens trobaríem amb l'antiga llengua de la Ribagorça Occidental: la catalana.

Alguns podrien defensar encara que el grausí és aragonès (tal com ha quedat ho sembla); però hi ha dues grans raons per no considerar el grausí com a dialecte aragonès: La primera raó la constitueixen els mateixos mots d'origen aragonès provat; a Graus per exemple hi ha *ixordiga* 'ortiga', *forniga* 'formiga', *coda* 'cua', *fierro* 'ferro', *fabla* 'parla', *tiengo* 'tinc', *bardo* 'fang', *fiero* 'lleig', *majo* 'maco', *ferrero* 'ferrer', *niedo* 'niu'... que representen un 10% més o menys de tot el vocabulari; a banda que aquest vocabulari referent a la metal·lúrgia i a coses del camp i no coses més comunes i importants (com *pare*, *mare*, *fill*...), es pot considerar que és segurament influència del veí aragonès; més quan a la zona catalanoparlant de la Ribagorça ens els tornem a trobar (*majo*, *fiero*, *eixordiga*, *forniga*, *mayestro*, *coda*...). La segona raó per la que no es pot considerar al grausí com aragonès és que aquest dialecte no compleix amb cap de les característiques ÚNIQUES que el defineixen i l'allunyen tant del català com del castellà alhora (com el trencament d'hiatus: *cayer*, *mayestro*; la vocalització de la lateral a *-ult-*: *muito*, *ascuitar*; la creació de diftongs secundaris com els de *niedo*, *tieda*; o la conservació de D intervocàlica (*rader*, *robín*); així mateix, les característiques que M.L. Arnal qualifica com aragonesismes del *bajorribagorzano* (Arnal 1994: 426-427) com són l'apitxament de GE-/GI- i -I- (*chugá*, *chelá*), o el morf *-ba* de l'imperfecte de l'indicatiu, són característiques compartides amb el català ribagorçà, el mateix que passa

---

originarias (-LY-, -LL-, -G'L-, -C'L-) de las que recoge SAROÏHANDY."

amb les formes típicament aragoneses com *bel*, *bella* 'algun, alguna'²⁷, *astí*, *enta* o *ta*... Es pot veure doncs, que les característiques "aragoneses" del *bajorribagorzano* són escadusseres i ben matisables, i no tenen doncs cap valor provatiu/privatiu, com tampoc ho tindrien la majoria de les característiques que segons l'autora (Arnal 1994: 424) allunyarien el ribagorçà occidental del català (al menys en un nivell diacrònic):

- La diftongació de E i O curtes llatines
- La presència dels fonemes [θ] i [χ]
- La conservació de /-n/
- La major freqüència de /-o/
- Els articles *el*, *la*, *los*, *las*
- Els numerals, els mateixos que en castellà.

Totes aquestes característiques s'han adoptat amb el temps per la intensa castellanització del llenguatge, cas que es pot comprovar quan l'autora exposa la resta de característiques però que són comunes amb el ribagorçà català:

- L'apitxament de [z] i [ʒ]
- Els plurals femenins amb *-as*
- El morfema de la segona persona de plural és [-θ], que ha de tindre un origen en el més conservador /-ð/ de les parles ribagorçanes orientals, i deu ser relativament recent, doncs ha sigut capaç d'incloure els plurals dels substantius acabats en /-t/: *chicoz*, *mozez*, *toz*.

---

27 Pel que fa a *bel*, *bella*, l'autora hauria d'haver reconegut que resulta problemàtic considerar que són veritables aragonesismes, car, no diftonguen i això porta a pensar que es tracta d'un préstec occità.

També caldria relativitzar el fet que el sistema vocàlic estigui format per cinc fonemes en comptes del 7 que té el català, doncs en altres poblacions catalanoparlants de l'Aragó exposades a una forta castellanització com Aiguaviva de Bergantes o La Codonyera també tenen el mateix nombre de fonemes vocàlics que el castellà.²⁸ El que no es podria explicar per castellanització serien els formants dels participis *-au*, *-iu* en comptes del catalans *-at*, *-ut*, a menys que en un temps bastant reculat, des pronunciessin com /-δ/ i acabessin vocalitzant-se com va ser norma en català.

Ens trobem doncs, que el grausí no és aragonès, més si afegim les característiques grausines que no segueixen a l'aragonès; llavors només podem enquadrar al ribagorçà occidental amb el castellà o amb el català. En tot cas, resulta evident que mai podrà ser l'origen del grausí la llengua espanyola, doncs aquesta llengua no es va començar a implantar a l'Aragó si no des del segle XV, molt després de la reconquesta de la regió de Graus. L'origen del grausí no pot ser altre que el català; les diferències amb aquest però, són suficients que n'hi ha per a no poder-ho incloure dins del domini lingüístic català, i és per això que s'hauria de considerar el grausí (o el ribagorçà occidental), com a una llengua independent, això sí, derivada del català.

Si hem de calcular les influències de cada llengua en el cas que ara ens ocupa, a partir de textos escrits en grausí hom pot veure que un 50% es conserva com ribagorçà, el 40% com

---

28 També s'han volgut atribuir determinades característiques dialectals del valencià a un intens i continuu contacte amb castellanoparlants, com l'apitxament o fins i tot la diftongació parcial (com en *tiarra* o *ciel*) d'algunes localitats valencianes que són a tocar de la frontera lingüística (CASANOVA, 2001: 247)

castellà, i la resta, el 10%, com aragonès. Evidentment, hi ha mots que es poden atribuir tant al català com al castellà, però el millor seria adscriure'ls a la llengua d'origen (el català), ja que no seria lògic donar-los com a castellans si aquests no poden castellanitzar-se, però si conservar-se (*estaban, guitarra, cantaban, mas, armonia...*). També es poden considerar catalans les variants dialectals ribagorçanes d'origen català que es fan servir a la banda catalanoparlant de la comarca, com ho són *chen, complletá, casas...*

Malauradament, no hi ha gaires estudis i treballs de conjunt on s'inclouï la Ribagorça (com la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*), afavorint així la desinformació i la inculturització dels ribagorçans... Quina postura hauríem de prendre en cas de que hipotèticament, o possiblement, es parlés mig català - mig castellà a Barcelona, l'hauríem de considerar aragonesa també?, de fet, a més de castellanismes, hom pot sentir sense gaires problemes híbrids com *menus, buenu/benu, vaya, martxa, vale, barcu, pues, ratu, busón...*

De totes maneres, existeixen casos semblants de "grausització" o d'hibridització català-castellà en poblacions de frontera lingüística, així Casanova (2001: 253) recull un cas *in vivo* a la petita població de Safra, població que pertany al municipi de Villena, històricament castellà: "Hoy en día solo queda una familia en la zona, que habla lo que ellos llaman el *safreño*. Es el mismo hablar valenciano que los pueblos con los que linda, pero con más castellanismos (*brezo, cepello, petorret; vispa 'avispa', murciálago / morsígalo, pajarita*. Conocen perfectamente los sinónimos catalán i castellano de las dos lenguas: *òbila = lechuzas; judia = ave fría; barandao = barandat; hucha = vidriola; pizar = xafar*; y cambian de código continuamente: *desparciar-se; atussar el cabell, un muntó de estiercol*; < *Santa Barbera montera, llueve aunque Dios no quiera*

>." Tanmateix, sembla que van haver més casos de mescla idiomàtica; a finals del segle XVIII (1797) A. Cavanilles (*Observaciones sobre la historia natural del Reyno de Valencia*), remarca la mescla de castellà i català que es feia en alguns pobles valencians situats a la mateixa frontera lingüística: a Fanzara "*se habla un idioma mixto, compuesto del valenciano i castellano*", mentre que a Anna "*se habla un dialecto que tiene más del valenciano que del en el resto de la Canal*" (actualment aquesta població és castellanoparlant, com la resta de la comarca, però té algunes característiques de transició).

Extensió i estat del Ribagorça Occidental / Grausí:

El Ribagorça Occidental, si es pot anomenar així aquest idioma, s'extendria desde Campo, al sud de la Vall de Benasc, fins a Fonz, ja a tocar Montsó, estenent-se doncs, per tota la franja occidental de l'antic comtat de la Ribagorça. Malauradament, les dades lingüístiques recollides en la subcomarca de Campo no poden ser considerades per a justificar aquesta extensió, doncs l'autor de "*Estudio fonético-fonológico y morfosintáctico del habla del Valle Medio del Ésera (Huesca)*" (SELFA, 2006), mostra uns resultats que són com a mínim una font de perplexitat, ja que segons les seves enquestes lingüístiques, a la subcomarca de Campo hi haurien alhora les solucions fonètiques del català, de l'aragonès, del castellà, i del dialecte sobrarbenc totes barrejades (!); el millor és veure-ho com seria:

- Les E i O llatines tòniques diftonguen (*puente, dueño, cuello, puerto, fierro, tiempo, martiello, capitiello*), o diftonguen d'una manera típica a com es fa al veí

dialecte sobrarbenc: *muartas, cuangas, puarta, ruada, nuava, tiarras, piatras, piaza, cialla, siarra...* però algunes vegades no diftonga: *font, pont, llinsol, llebre, capella, pera 'pedra', aquell*.

- La /-e/ i /-o/ finals es mantenen (*chente, fuente, monde, valle, aixuelo, miano, molino, codero, latonero, noguero, terrero, baixo, cheso, fecho, lobo*), però per una altra banda també es perden a *chent, vall, puyal, font, pont, mont, fuent, segur, median, plan, pequeñín, cllot, mercat, capáz, pedaz, armari, cantán, etc.* mentre que sempre es perden darrera una /-s/ (*llauradors, calderers, noms, camps, cansats*).
- Com la resta dels dialectes ribagorçans, gairebé sempre es palatalitza la L- llatina (*llinsol, llogar, llesto, lloc, llansa, llebre, llámpara, llámina, llavar, llugar*)
- Sembla que hi ha algun cas que ND no es conserva com passa en el castellà i en l'aragonès, si no que es redueix a /n/ com en el català: *rodona, venut, anar*.
- També es poden detectar traces d'un canvi de llenguatge, ja que no s'ha respectat acuradament el gènere castellà o aragonès, pel que resten en gènere femení *la figa, la vall, la rosá, la avellanera, etc.*
- També s'han creat mots híbrids mig catalans, mig castellans com ho serien *fecho 'fet'* o *ullo* (i que equivalen a l'aragonès *feito* i *uello*).

Tot aquest colossal maremàgnum de dades tan poc convergents, no pot tindre altra explicació que la malaurada decisió de fer l'enquesta dialectal basant-se en els límits municipals en compte de seguir millor els límits geogràfics i humans, el que suposa que en aquest estudi s'hagin inclòs els resultats d'un poble geogràficament i lingüísticament

sobrarbenc (Lascorz), un que és gairebé a la ratlla idiomàtica (Foradada de Toscar), i uns que ja són a tocar (o potser són) del domini lingüístic català; és l'únic que explicaria que l'autor trobi algunes sonoritzacions després de nasal (*monde, chungo, cambo, punda*), y que també es facin servir els diftongs *ua/ia*, doncs són característiques que corresponen als dialectes més conservadors del Sobrarb; aquest és doncs un treball on s'haurien mesclat els resultats de dos, o fins i tot tres dialectes, pel que perd qualsevol validesa. Segurament el mateix problema és aplicable a un altre treball del mateix autor titulat "*Estudio lingüístico de la toponimia del Valle Medio del Ésera (Huesca), I: Fonética i fonología*", doncs s'haurien de situar abans on queden els topònims que contenen formes més aragoneses, del que contenen formes tan catalanes com *Cassola* (1614), *Dalt* (2), *Baix* (2), *-Bas* (1625), *Gran* (6), *Peralta*, *Reperós* (< RIVO PETROSO), *Es Campez*, *Sarrat*, *Sarra* (3), *Serra* (2), *Vall* (4), *Cova* (8), *Fon* (13), *Font* (2), *Fon Calén*, *Bou* (2), *Castell* (6), *Clot* (26), *Aigüeta* (3), *Es Ports*, *Puial*, *Puials*, *Puyada*, *Pui*, etc.; en tot cas, el veritable interès d'aquest estudi es el de constatar la presencia de topònims castellanitzats a l'entorn Campo: *Bacamorta*, que apareix així en tots els documents excepte en un de 1571, on hi diu *Bacamuerta*; *Santa Mora*, que s'escriu així fins el segle XVII, que és quan comença a ser substituït per *Santa Muera*; clara diftongació castellanitzadora fruit d'una hipercorrecció sobre un *Santa Mora*, que prové del llatí SANCTA MAURA; també hi ha dos *Ricarte*, híbrid o hipercorrecció format des del català *Ricard*, que és un nom d'origen germànic (visigot: *Rikaard*) que en castellà va ser adaptat com *Ricardo*; i de manera similar, s'hauria castellanitzat segurament **Serrat* en l'actual *Serrate*.

Així, desconeixent la parla d'aquesta subcomarca²⁹,

---

29 Únicament tindriem el testimoni de Saroihandy (1897): "Al Norte de Graus, remontando el valle del Ésera (en Perarrúa, Campo, Benasque) la

únicament es pot fer una deducció geolingüística: com que coneixem millor la tipologia lingüística del grausí i les seves característiques fonètiques, i com que se sap que les característiques catalanes sobreviuen en major mesura a la Vall de Benasc (segurament pel seu aïllament relatiu, el que fa que presenti un lèxic més conservador), es pot suposar que les parles dels pobles que hi ha entre Graus i Benasc hagin de tindre una gradació castellà-català que seria paral·lela a la gradació sud-nord; de fet, aquest tipus de gradació és fa evident fins i tot en la mateixa Vall de Benasc, doncs les poblacions més meridionals estan més castellanitzades: contra més exposició al castellà ha patit una regió, més castellanismes semblen haver-hi en la parla local.

La caracterització del ribagorçà al sud de Graus sembla que seria la mateixa segons Arnal (1994: 14): “[...] (*Olvena, Estada, Estadilla, Fonz*); i, tras comprobar que su habla era esencialmente igual a la de Graus, decidimos incluirlas en nuestra investigación [...]”. Malauradament però, l'autora de l'estudi sobre el *bajorribagorzano* va barrejar també els resultats de tots els municipis on se suposa que es parla *bajorribagorzano*, amb el que tenim que va caracteritzar aquesta parla sense tindre en compte que en cada poble estan barrejats en diferents graus els castellanismes i catalanismes (veure taula pròpia)³⁰; és així que resulta difícil de reconèixer el grau de castellanització que hi

---

lengua es la misma, según se me ha dicho, pero escapa cada vez más a la influencia castellana.”

³⁰ Cosa que també es pot deduir per la major proporció de castellanismes a l'oest de la zona estudiada. De totes maneres l'autora reconeix de passada aquest fet: “[...] hay un gran conjunto de elementos castellanos, sobre los que destacan los rasgos dialectales aragoneses i catalanes, a los que se añaden otros específicamente ribagorzanos. Todos ellos, aunque en proporciones distintas, configuran el bajorribagorzano occidental de hoy.” (Arnal, 1994: 32).

ha a cada poble, problema que s'agreuja en haver pres com a referència les fronteres municipals per a fer l'estudi, cosa que ha provocat de retruc que aquesta autora hagi inclòs manta de catalanismes a la seva "gramàtica" del *bajorribagorzano*; doncs això queda prou clar quan es copsa al mapa 12 (Arnal 1994: 448), com en alguns llogarets del municipi de Graus, bastant extens per cert, el nivell de no diftongació de les E i O breus llatines arriba a quotes superiors al 80% (La Puebla de Fantova, Ballestar, Capella)³¹, i, en el cas de que seguíssim la fórmula pidaliana de considerar tot poble que diftonga com aragonesoparlant i el que no com a catalanoparlant, ens trobaríem que en aquest estudi s'haurien barrejat diverses modalitats lingüístiques, amb el que els resultats i anàlisis que es fan del *bajorribagorzano* seran, amb tota seguretat, esbiaixats.

Per ventura, gairebé en la mateixa època en la que Arnal feia les enquestes lingüístiques per al *bajorribagorzano*, vaig fer unes petites enquestes a la zona d'estudi (sempre consultant a nadius residents). Els resultats que proporciona l'enquesta són els esperats: tota la banda no-catalanoparlant de l'antic comtat de la Ribagorça és de parla mixta o híbrida, això és, des de la frontera franco-espanyola de la Vall de Benasc fins a Fonz (Fonts), a l'oest queda la divisòria d'aigües del Cinca – Ésera, i a l'est quedaria l'actual frontera lingüística catalano - "aragonesa". Existeixen motius lingüístics per delimitar-ho d'aquesta forma, tot mostrant-los en la següent relació de 115 mots traduïts representatius emprats a cada poble entrevistat (el conjunt de mots ribagorçano- occidentals són inclosos dins la parla de la vila de Graus, i quan hi ha hagut algun poble del mateix parlar que empra una altra modalitat, llavors s'ha

---

31 El grup de poblacions que presenten segons l'autora una manca de diftongació en el 40-60% de les paraules serien: Santa Liestra, Besiàns, Perarrúa, i Torre de Ésera (aquest últim a només 4 km. de Graus).

especificat, de forma que Panillo és P; Ólvena és O; Estadilla és E; i Fonz és F). Cal especificar però, que quan un poble o vila utilitza dos mots en comptes d'un de sol (un de català o aragonès, i alhora un de castellà), és el no-castellà el que està en decadència o desapareixent del vocabulari local. També, i com a mostra de la progressiva castellanització que hi ha d'est a oest, es van incloure dos pobles catalanoparlants propers a Benabarri:

CATALÀ	PILÇÀ	ALER	GRAUS, PANILLO, ÓLVENA, FONZ, ESTADILLA
encara	énkara	énkara	awn, minoritari: énkara
la vall	la baÁ	el baÁé	baÁé, minoritari: baÁ; O planó
mentida	méntirà	méntira	méntira; E émbustia
llop	ló Lóp	Lóp, lóbó	Lóbó; O i P lobó; P Lóp
fregar	fréga	fréga	fréga
rascar	rraska	rraska	rraska
risc	rrisgó	rrjesgó	rrjésgó
marrà	marranó	marranó	marranó
dona	dona	dona	muÁé
garravèra	garraβéra	garraβéra	garraβéra; P galaβardéra
el camp	ló kam	él kampó	él kampó; O i E él mónηté
jonc	tʃuŋk	tʃuŋk	tʃuŋkó
ortiga	éjʃórdiga	éjʃórdiga	ifordiga
formiga	fórniga	fórniga	fórniga
biga	biga	madera	biga; P madera; E = --
riu	el rriw	él rriw	rrió
fulla	la fuÁa	fuÁa	όχα; resid. G: fuÁa, fwéÁa
llet	Áét	Áét	létʃé
castell	kastéÁ	kastéÁ	kastiÁó
caure	kawré	kajré	kaé; O kaé té
mestre	majéstro	maéstró	maéstró
riure	rriwré	rriwré	rrei
molt	mól	móltó	mutʃó; minoritari a Graus: mujtó
escoltar	eskólta	éskulta	éskutʃa; E sénti, també a F
cua	kóða	kóða	kóða; F kóða
ferro	féri	féri	fjérró
porta	porta	pórta	pwérta
pont	pón	poŋ	pwéŋté
font	fón	fón	fwéŋté
fetge	fétʃé	igadó	igadó; min. a E figadó
àliga	aliga	aliga	agila, minoritari a G: aliga
ocell	miʃó	miʃó	miʃón
vell	béÁ	bjéχó	bjéχó
bony	bón	bultó	bultó
gelat	tʃélat	tʃélaw	élaw; O élaó; E i F tʃélaw

dracs	dragóns	dragons	dragóns: O engardaios rróberos
esquirol	ardiΛa	ardiΛa	ardiΛa; GR. eskirol; P éskirwéló
parlar	tʃarra	abΛa	fabla; O abla; P, E, F abla
llengua	Λé(gwa	Λéηgwa	Λéηgwa; minoritari a P léηgwa
poc	pók	pókó	pókó
paraules	palabrés	palabras	palabras; E i G paΛabras.
voler	vólger	kéri	kéri; O i E kéré; F kéré
peus	péws	péws	pjés; E i F péws
vegada	bégada	béθ	béθ; E bégada
ull	uΛ	uΛ	óχó
aigua	ajgwa	ajgwa	ajgwa; P i O agwa
mà	ma	ma	manó
tot	tód	tód	tó; F toð; P també utlitzat tót
jugar	tʃuga	tʃuga	tʃuga
tinc	tiη	tjéηgó	tjéηgo; P téηgo
vespa	abispa	béspra	abrispa; F abéΛéta; P abrespa
quan	kwaη	kwaη	kwaη ; P kwaηdó
dir	di	di	di; O déθi
pensar	peηsa	peηsa	pensa
ara	ara	ara	aóra, minoritari a Graus: agóra
prou	prow	prow	prow
germà	dʒérma	ermanó	érmanó
gel	dʒél	tʃél	tʃéló
lladre	Λadré	Λadré	Λadrón; P ladrón
llampec	réΛampik	réΛampagó	rréΛampagó
llebre	Λébré	Λébré	Λébré; P i O ljébré
martell	martéΛ	martéΛ	marðiΛó; G martiΛó
roba	rróba	rrópa	rrópa
tro	tró	troη	trwénó
roda	rróda	rróda	rroda, rrwéda
vi	bi	binó	binó
rat-penat	muréjʃék	murθjélagó	murθjélagó
caixa	kajʃa	kaiʃa	kaχa; a E també hi ha kajʃa
boig	Λókó	Λókó	Λókó; a P també hi ha lókó
esquena	eskena	eskena	eskena; P kostiΛas
cadira	siΛa	siΛa	siΛa, a Graus també kaðjéra
bon	bón	bón	gwénó: P.O. E bwén: F miΛó

peix	πέϊς	πέϊς	péskaw; E i P péϊς; O péϊsé;
faixa	φαισα	φαισα	φαισα
fang	φαν	φανγό	barðo
fenoll	φένολ	ένολ	ένόχο; E ένόλο; F ένοχο
vuit	βυϊτ	ότφο	ότφο
vinc	βιη	βιέηγο	βιέηγο; P βέηγο, també a G
canella	μουηέκα	μουηέκα	μουηέκα
lleig	φιέρο	φιέρο	φιέρο
budells	будέλς	будέλς	tripas
bonic	μαχό	μαχό	μαχό
home	όμε	όμε	ómbre; E i F omé
dit (verb)	dit	ditó	ditó
fill	φιλ	φιλ	φιλó; P, O, E, F ιχó
xiular	τςιυλα	τςιυλα	τςιυλα
rera	δέτρας	δέτρας	δέτρας; a E també usen rraβera
junts	δζυνς	τςυντός	τςυντός; P i O χυντός
baixar	βαισα	βαισα	βαχα; E i F = baixsa
lloc	pwéstó	λyγα	λyγα; a E luga també.
cirera	siréra	θιρέθα	θιρεθα; O, E, F θéréθα
treure	saka	saka	saka
netes	λimpjas	λimpjas	λimpjas; P, O, F limpjas
ferrer	farré	farré	férrero
bullint	βυλιν	βυλιν	βυλir; O έρβιν
tosal	sérréta	tuðal	tóθαl; O -
agulla	agwλa	agwλa	agwλa; P aguχα
neu	néw	néw	ηjébé
el cap	λό kap	él kap	kabéθα
debaix	adébaλ	débaï	débaχó; E i F débajfó
arbre	arbél	arbél	arból
pujar	λέβαντα	λέβαντα	λέβαντα
apropar	asérka	aθérka	aθérka
volta	bwélta	gwélta	gwélta; P, O, E, F bwélta
sense	seηse	σιη	σιη
segons	ségónη	ségunηtés	ségunηtés; P, O, E ségunη
mentres	méηtrés	mjéηtra	mjéηtré; P, O, E, F mjéηtras
això	ajfó	éstó	éstó; a G també istó; a E ifó
esquitxar	éspurnéa	éspurna	éskitfa; P salpikanη; O éspurna

A la banda purament aragonesoparlant de la frontera lingüística, entre Enate i Troncedo, tothom parla castellà, només els d'edat avançada i a certs pobles, conserven alguns escadussers mots aragonesos; és per aquest motiu que no s'ha pogut incloure en el llistat de mots anterior el vocabulari d'aquests pobles. Aquests mateixos pobles s'han de considerar com ex-aragonesoparlants, ja que ni arriba al 10% el que seria vocabulari propi aragonès. Una altra raó per a considerar com ex-aragonesa la parla actual d'aquesta llenca de territori és perquè és més fàcil que desaparegui un idioma vinculat amb el castellà com és l'aragonès, que no pas el català o el pseudocatalà; a banda, si es conserven allà algunes paraules no castellanès, totes són d'origen aragonès.

A la subcomarca de la Fueva de Tierrantona l'aragonès també està en una situació precària (que contrasta amb la Ribagorça): només el conserven els ancians i només en determinades cases d'alguns pocs pobles (Rañín...). El poc aragonès que s'hi parla és bàsicament castellà amb petites variacions, els articles principalment.

A la Vall de Xistau, a la zona pirinenca, i per tant a la zona més septentrional i conservadora de la frontera pseudo-catalano-aragonesa, no es van fer les enquestes lingüístiques pel fet que ja n'hi havia un altre estudi que s'havia encarregat d'això abans. La conclusió que hom pot extreure del parlar xistaví, és que es tracta d'un aragonès bastant més conservat, ja que segueix unes característiques lingüístiques que el defineixen davant del castellà i del català alhora; d'aquesta forma al poble de Gistaín fan:

- Incorporen la /a-/ inicial davant /rr-/: *arroba(r)*, *arrobadera*... encara que hi han excepcions: *rascare*, *ruxare*

- Converteixen el grup paleohispànic /-rr-/ en /-rd-/:
mardán
- Sonoritzada i no sonoritzada després de consonant:
chunco, ixordiga.
- Les oclusives intervocals (-P-, -T-, -K- llatines) no es sonoritzen: *ripazo, paretón, cucullo*; però alhora existeixen nombroses excepcions com *cadiera, caixigo* 'roure', *meligo* 'melic'...
- Diftonguen les avant-palatals: *niedo, riella, niieu*.
- Desfan els hiatus: *caye(r), fayena*.
- D'exemples de la transformació de la /l/ davant consonant no hi ha ni favorables ni contraris.
- Conserven consonants llatines: *redíseme, fredí(r)* 'fregir', *rade(r)* 'rossegar'...

L'aragonès de la Vall de Xistau té catalanismes com una major pèrdua de /-e/ i /-o/ finals; determinades formes verbals, i la segregació del conjunt /-ix-/ (*abaixo, coixo...*), encara que no és generalitzada. Aquests catalanismes, i alguns mots, es poden deure segurament a l'època que compren tot el segle IX, quan la Vall només rebia la influència de Roda, i per tant del català. També el xistaví en té de característiques pròpies.

Així com hi han motius lingüístics per definir la frontera que separa l'aragonès del pseudo-català, també es poden trobar de motius no lingüístics: és clara la diferència entre els pobles d'una banda o d'altra de la frontera en aspectes com la cultura i l'antropologia. Com a representants de pobles de parla aragonesa es van visitar:

TRONCEDO (41 habitants a l'any 1981): Poblet que pertany a la comarca del Sobrarb, i més específicament a la subcomarca que forma la Fueva de Tierrantona. De la cultura

es conserven les celebracions de San Juan, San Pedro i San Antonio, també es balla la jota manya. Tots parlen el castellà estàndard, fins i tot els més vells; l'aragonès s'ha perdut completament a causa de l'emigració i de les guerres del segle passat. No es consideren ribagorçans, però tampoc com de la Fueva.

PANO: Deshabitat des de feia uns 25 anys, ara l'han recolonitzat un grup de suïssos i alemanys (no gaire enraonadors), estretament vinculats amb el temple budista de Panillo. Aquí ni es parla aragonès ni ribagorçà; es parla alemany (!).

PUY DE CINCA: Despoblat a causa de la construcció de la presa d'El Grado. El seu parlar (segons un pastor de Secastilla), s'assemblava més al de la Fueva.

ARTASONA (68 h.): Pertany a la comarca del Somontano de Barbastro. No es conserven tradicions, només a El Grado ballen jotes. La seva cultura consideren que és baturra. Del seu parlar, creuen que es tracta del castellà, mentre que la parla de La Puebla de Castro la consideren d'altra mena; la llengua que parlen és essencialment castellà amb aragonesismes (un 10%) com: *chunco*, *ixordiga*, *forniga*, *fierro*, *chelaus*, *flama*, *chelo*, *pescaus*, *bardo*, *cenojo*, *ferrero* del total de 115 mots de que constava l'enquesta. Aquesta modalitat del castellà la parla el 60% dels veïns, la majoria gent gran, que és la que està orgullosa del dialecte. No tenen un sentit de comarcalisme com els seus veïns de la Ribagorça, només se senten aragonesos.

ENATE (95 h.): De la comarca del Somontano. La parla local és el castellà estàndard, només en algunes conjugacions verbals discrepa. Es consideren de la forma d'ésser i cultura manya; ahora consideren als de Fonz i Estadilla com de parla *txampurriada*.

A la banda ribagorçana occidental o grausina, es van fer entrevistes als pobles de:

PANILLO (41 h.): Comarca de la Ribagorça. Pensen que la seva cultura és txampurriau. Fan una distinció entre el seu parlar i el de la Fueva de Tierrantona, que creuen que és una llengua diferent. Els nens petits no parlen el dialecte. Aquí tenen un sentiment comarcalista, doncs se senten tan ribagorçans com aragonesos.

GRAUS (3.540 h. l'any 1981): Ribagorça Occidental. És l'actual capital social i econòmica de tota la Ribagorça. Anteriorment ja s'han exposat quines són les manifestacions culturals d'aquesta vila; com a anècdota, els vilatans han adoptat la polka per a certs balls, mentre que la jota encara no. No es consideren ni manyos ni baturros, creuen que la seva cultura és txampurriau i que la seva parla és una mescla de català i castellà antic. Aquesta capital ha rebut des de sempre immigració del Sobrarb, Benasc, Jaca... i des de fa uns 30 anys des del sud d'Espanya; és per això, i per la castellanització que pateix el jovent, que el grausí desapareixerà en un futur. Se senten tan ribagorçans com aragonesos.

SECASTILLA (171 h.): Comarca de la Ribagorça. Parlen igual que a Graus, però els nens s'han passat completament al castellà. Sembla que no es tenen gaire com a ribagorçans, cas que potser tingui quelcom a veure amb la situació sociolingüística que pateix Ubiergo.

UBIERGO (34 h. el 1981, actualment són 15): pertanyen a la Baixa Ribagorça. De tradicions encara conserven la foguera de Sant Joan, en declivi. El grausí el parlen tots els veïns, encara que el consideren com un castellà mal parlat molt influenciat pel català; per contra, aquí tenen un menyspreu per la cultura txampurriau o muntanyenca, cosa que creuen que es

deu a la seva situació fronterera (entre dues parles), així se senten més aviat poc ribagorçans.

BOLTURINA: Despoblada a causa de la mort per edat dels seus habitants, era un poble situat encara a la banda est de la serra que separa el Cinca de l'Ésera. Tenien una parla similar a la d'Ubierno i Secastilla.

ÓLVENA (63 h.): De cultura *txampurriau*, no la consideren manya. De la seva parla pensen que ni és castellà, ni català, ni aragonès; i a excepció dels turistes que tenen segones residències, tothom parla el grausí, encara que el jovent l'ha castellanitzat.

ESTADILLA (1.102 h.): Pertany culturalment a la comarca de la Ribagorça, administrativament de la Llitera, i econòmicament del Somontano. En aquesta vila anteriorment van haver-hi grups de jotes. Consideren la seva cultura com *txampurriau*, en contraposició amb les formes *manyes* i *batures*. Del seu dialecte, que anomenen *estadillano*, pensen que és una barreja de català, castellà i aragonès, i fa un temps el seu ús era castigat a l'escola. El parla la major part dels vilatans a excepció dels immigrants i de bona part del jovent, l'altra part el parla, però molt més deteriorat (o castellanitzat). Tenen un caràcter molt peculiar d'entre les poblacions veïnes, i aquestes ho reconeixen. Per una altra banda senten a Aragó com quelcom aliè, ja que estan ressentits de l'abandó d'aquest, i és per això que veuen la frontera administrativa com solament una línia; tenen més tirada cap a Catalunya, tot desitjant que la frontera es trasllades fins al riu Cinca, però falta iniciativa col·lectiva, encara que d'individual sí que hi ha (alguns voten a CiU). Se senten estadillencs, d'aragonesos poc o res.

FONZ (1.098 h.): Comarca de la Ribagorça. Es celebra Sta. Ana, es fa *verbena*, i la Candelera; ahora hi ha grups de jotes. A

Fonz, al contrari que Estadilla, està més ben considerada l'administració aragonesa, que pren cura del poble; també el seu estatus social és més elevat. Consideren la seva cultura com a *txampurriau* i manya. Del dialecte en diuen foncense i creuen que està més emparentat amb l'aragonès. Aquí el jovent també perd molt vocabulari propi. Se senten tan foncenses com aragonesos. El foncense és una de les parles més híbrides del territori, arribant a un nivell similar al de l'amestau asturià (que és una mescla entre castellà i bable que es parla a ciutat). De catalanisms fonètics resten encara la palatalització de la *ela* inicial, la conservació de la *efa* inicial, l'emudiment de l'*erra* final, o la no diftongació en certs mots (*tamé, ben, recuerdo, etc.*)... així com també es poden sentir catalanisms com: *muller, esquena, prou, mai, sentir* (percebre amb l'oïda), *minchar, orellas, millor, encara, mare, pare, home, tot, chens, etc.*

A mode comparatiu, també es van incloure en l'estudi social i etnològic els dos pobles entrevistats de la banda catalanoparlant, com a prova que no es diferenciaven gaire dels de la Ribagorça Occidental:

ALER (36 h.): Ribagorça Oriental. Fan les compres tant al mercat de Benabarri com al de Graus. Són de cultura *txampurriau*, no es consideren manysos. La parla (*alereuse* en diuen), no la consideren ribagorçana, encara que saben que és una barreja de català i castellà. Se senten tan aragonesos com ribagorçans.

PILZÁN (22 h.): Ribagorça Oriental. No es creuen ni manysos ni castellans si no de cultura *txampurriau*. De la seva llengua pensen que és una barreja de castellà i català, i és emprada per tots els veïns del poble. L'individu entrevistat se

sent tan aragonès com ribagorçà.

Faltaria doncs, conèixer quin estatus sociolingüístic té en conjunt; el cas és que el 90% dels habitants de la regió la parla sovint (índex semblant que el de la Franja de Ponent amb el català).

De la cultura i la forma de ser, els ribagorçano-occidentals, pensen que és *txampurriana*, tot diferenciant-les de les formes manyes o *baturres*, que no les consideren com a pròpies.

Els habitants de la Ribagorça Occidental consideren que ni parlen castellà, ni català, però tampoc aragonès; encara així, ells se senten orgullosos de la seva llengua, que la designen generalment amb el nom de *txampurriau* a l'igual com ho fan els seus veïns de la Franja, però aquests pensen que parlen una barreja de català i castellà. Potser aquesta indefinició, fa que els ribagorçans de l'Ésera facin servir el seu dialecte amb els catalanoparlants quan aquests els hi parlen en català (Arnal 1994: 36).

També hi ha fets però que demostren que el ribagorçà occidental s'usa en una situació de pregona diglòssia. S'han perdut formes catalanes que eren usades a principis del segle XX com *mel*, *pedra*, *peu*, en ser substituïts per castellanismes (Arnal 1994: 31), doncs el castellà es considera generalment com un idioma *fino*, mentre que el dialecte propi es *basto*, trobant testimonis tan punyents com que als nens "*en la'scuela les enseñan a hablá ben*" (Arnal 1994:47); aquesta situació diglòssica es reflexa també en que la classe alta es distingeixi per emprar només el castellà amb els seus veïns (Arnal 1994: 41), i també en que moltes mares parlin en castellà als fills que encara són en edat escolar (Arnal 1994:35), cosa que podria fer endemés que en tres o quatre generacions aquesta llengua desaparegui. Tots aquests valors pejoratius envers la llengua

pròpia han sigut tramesos al jovent, i com producte d'això s'ha detectat com la parla dels joves està molt més castellanitzada que la dels ancians (Arnal 1994: 38), pel que el procés de substitució – castellanització – descatalanització encara continua avui en dia.

Ja, per acabar definitivament amb el tema del ribagorçà occidental o grausí, queda qüestionar-nos per quins motius les viles de Fonz i Estadilla tenen la mateixa llengua que Graus quan aquestes viles ara estan poc vinculades amb Graus a causa de la distància. Hom pot trobar un possible resposta en que després de la Guerra dels Segadors, en la que es van destruir Binéfar i Tamarit, viles que no es degueren recuperar sinó havent passat un cert temps, i com que les capitals comercials més properes per al conjunt Fonz-Estadilla eren la ciutat de Barbastro (el problema era que no hi havia cap pont a la vora en aquella època)³² o bé Graus, doncs que en aquestes condicions fos preferible arribar-se fins a Graus (de Fonz a Graus hi ha uns 28 Km., de Fonz a Barbastro són 36 Km. passant per Montsó). El fet que potser durant gairebé un segle Fonz i Estadilla es relacionessin amb Graus, segurament va “grausitzar” la parla d’aquestes dues viles... ajudat per la secular posició de frontera isoglòssica i comarcal (aragonès / castellà - català / grausí, Somontano - Ribagorça / Llitera). També caldria conèixer la situació de l'important vila de Montsó, si es va despoblar o si va poguer continuar atraient encara part del mercat comarcal.

---

32 Els més propers eren els de Montsó o el d'El Grado; doncs el pont que ara uneix Enate amb Estada no es va construir si no a principis del segle XX; abans, per arribar a Barbastro, el normal era pagar al barquer que unia les dues voreres.

La Llitera:

Segons el Dr. Saroihandy, eren de parla catalana fins el 1600 Montsó i Albalat de Cinca, a la vora dreta del Cinca. Això significa que la part actualment castellanoparlant de la comarca de la Llitera fou abans catalana (en el primer apartat s'han explicat per quins motius). Això ho demostraria la topografia, que encara que està majorment castellanitzada, es conserven: *Vall, Casanovas* (prop d'Esplús); *Soto del Tros, Cno. Fonclaras, Belver, Osso* (just a la vora dreta del Cinca); *Ermita de la Pietat* (prop de San Juan de la Almunia); *El Regal* (prop de Montsó); *Esplús; Partides de la Figuera de Maluc, Cova, Casanova, Casafreda, Feixes Fortes* (a Binèfar). També ho demostren els documents redactats en català de Montsó i Binèfar. Segons A. GRIERA (1914a, 1914b), don Benet Coll, de Binèfar, posseïa a principis de segle una carta de re-re població de la mateixa vila en la que es feia referència a la destrucció de Binèfar en la Guerra dels Segadors (1642), per a ser després repoblada amb gents provinents de la banda esquerra del Cinca (castellanoparlants o aragonesoparlants), en l'any 1653 exactament. Es reproduueix una part d'aquesta carta notarial del 1694:

Item dixerón, que habiéndose levantado y negado la obediencia a se Magestad en el Principado de Catalunya y entregándose a el Rey de Francia aque en el ano aproximado de mil seiscientos quarenta y dos vino con los franceses y catalanes a sitiar Monçón y de paso, por ser esta villa de Vinèfar abierta y sin defensa alguna la saqueó de muchas cosas, de tal manera que sus habitantes y vecinos hubieron de retirarse y a otros hizo prisioneros y los llevó a la ciudad de Lérida de tal manera que extinguió dicha villa

y su Concejo, (...) y aquella quedó y sus casas muy derruidas, y así constó. Item dixeron que después de aver su magestad ganado del Enemigo Francés dicho castillo y villa de Monçón passadas más de ocho años, siquiere el tiempo que dixeron los testigos por esta parte, producidos, se formó nuevo Concejo e en dicha villa de Vinéfar acudiendo, a dicha villa diversas personas y moradores (...).

Aquest document es va conservar a l'Arxiu de Binéfar, fins que en la Guerra Civil va patir un incendi que el va consumir. Ara però, està reproduïda a *La Litera, Villas y Lugares*. Aquesta història coincideix amb la història de la Llitera, que després de la Guerra dels Segadors va perdre el 67% de la seva població respecte l'any 1495; d'aquesta manera, Tamarit de la Llitera va quedar-se amb només cinc cases, i els seus habitants van haver d'emprendre l'èxode... miraculosament aquesta vila ha conservat la llengua catalana, no com Montsó, que en el segle XIV comptava amb uns 1.400 habitants, però que després de la presa castellana de la ciutat el 1642, va quedar deshabitada; la represa sembla que va ser difícil, doncs les guerres de la Successió i de la Independència, més diverses pestes no l'afavoriren. Aquesta vila ara és castellanoparlant; mentre que abans de la Guerra dels Segadors el jesuïta Pere Gil, l'any 1621 va escriure:

Alguns per ventura judicaran que en aquest temps no era necessari imprimir-se lo present llibre en esta llengua, puis la castellana, dita ja espanyola, és casi universalment entesa. Però com se veja i toque ab les mans que exceptades algunes poques ciutats com són Barcelona, Tarragona, Gerona, Tortosa i Lleida, i algunes poques viles com Perpinyà, Vilafranca del Penedès, Cervera, Tàrraga, Fraga i

Montsó i semblants, que estan en camins reals, en les altres demés ciutats, viles i llocs no és ben entesa la llengua castellana de la gent comuna i ningunes dones la usen, ans bé la llengua catalana entra algunes llegües dins del regne d'Aragó i de França, i és parlada casi en tot lo regne de València i en les illes de Mallorca, Menorca, Ivissa i en part de la Sardenya.

Amb aquestes dades, es pot pensar que després de la Guerra dels Segadors, conflicte particularment català, la Llitera va quedar gairebé sense habitants; i que bona part de la repoblació es feu tant de la banda oest (castellanoparlant) com de la banda est (catalanoparlant), i com a producte d'aquella posterior repoblació seria l'actual frontera castellano-catalana que divideix en dos la comarca; si bé podrien haver quedat alguns catalanoparlants als pobles de la Llitera Occidental, aviat desaparegueren per la pressió castellanitzadora de les principals viles (Binèfar, Montsó...). Encara però, segons l'Enciclopèdia Aragonesa, quedarien alguns "aragonesoparlants", i s'hauria de comprovar si efectivament parlen aragonès, o si utilitzen un pseudocatalà similar al de Graus degut a que aquests aragonesoparlants es trobarien entre una majoria castellanoparlant. Vaig intentar esbrinar aquest punt, però actualment tothom és castellanoparlant: els últims que parlaven aquesta varietat ja fa uns anys que han desaparegut per vellesa (eren els pares dels actuals ancians).

Cal pensar que abans de la Guerra dels Segadors, les poblacions més properes al riu Cinca tenien també un gran percentatge de població morisca: a finals del segle XV constituïen gairebé la totalitat del habitants a pobles com Pueyo de Cinca, Ripoll o Albalate de Cinca, o bé formaven la meitat de la població a viles com Montsó o Puebla de

Castro). És difícil sapiguer si els moriscos van ser un mitjà d'aragonesització, o si van catalanitzar-se, però la posterior deportació ordenada per Felip II el 1609, va produir un despoblament important a la regió, despoblament que va ser una raó més per a la castellanització de la regió, doncs bona part dels repobladors degueren provindre del Somontano castellanoparlant.

Pel que fa establir en aquesta regió el límit actual del català i del castellà a la Llitera, resulta una tasca difícil: la frontera que hi ha entre Azanuy i Almancelles es coneix prou bé, però la frontera lingüística entre Almancelles i Zaidín, és totalment aleatòria, fet que es deu a que fins feia un segle, aquesta regió era pràcticament deshabitada, però amb la construcció del canal d'irrigació de Catalunya-Aragó, es va permetre el cultiu de regadius a la zona, amb el lògic establiment de finques com Rafales, Torregrossa, San Miquel, El Pas, Valonga, Pena-Roa; també l'*Instituto de Colonización* de l'època franquista va crear els colònies com Vencillón, Gimennells, Pla de la Font, Sucs... colonitzats amb gents de procedència catalana, aragonesa i extremeña majorment. Com es veu, el català no té en aquesta regió una frontera ben definida ni gaire antiga.

Si hem d'establir però, l'antiga extensió o frontera de la llengua catalana a la Llitera, l'onomàstica ens pot ajudar en aquest cas també. Si repassem el mapa de la zona, podem comprovar que la Llitera castellanoparlant té un índex de cognoms catalans bastant respectable (del 18% d'Esplús, fins al 43% del Pueyo de Santa Cruz). La línia que separa el domini català amb el castellà segueix generalment la frontera del 40%, així com la línia entre el castellà i l'excatalà ve a coincidir amb la frontera del 20%, que ressegueix al riu Cinca. Es troben però excepcions; com tota la regió oest de Montsó, fet explicable si

tenim en compte que en haver-hi abans una gran vila fronterera entre el domini català i el domini aragonès, hi degué fer pujar l'índex d'immigració fronterera (frontera entre llengües), doncs aquest índex (?) només es dona a la zona immediata de Montsó i no més enllà:

- a) Peraltilla: 10%
- b) Laluenga: 16%
- c) Laperdiguera: 14%
- d) Lagunarrota: 11%
- e) El Tormillo: 8%
- f) Lastanosa: 10%
- g) Castelflorite: 10%
- h) Villanueva de Sigena: 11%
- i) Pallaruelo de Monegros: 5%

Tots aquests pobles són situats a l'oest immediat de les poblacions de la comarca del Somontano que presenten un índex alt de cognoms catalans. Per últim, es pot pensar que els pobles de la Llitera Occidental que tenen un índex superior al 40% (Pueyo de Santa Cruz i Almudáfar), degueren ser llocs on la població autòctona no va patir gaire les conseqüències de la Guerra dels Segadors, tot restant els antics habitants al seu lloc i amb la seva llengua; però el fet que després aquests pobles depenguessin comercialment de poblacions castellanoparlants o aragonesoparlants, hauria fet mudar el llenguatge nadiu pel foraster.

Casp:

Se sap que, fins a començaments del segle XVII, en aquesta vila s'hi parlava el català gràcies a Santiago Vidiella, ja que en el seu *Boletín Histórico y Geográfico del Bajo Aragón* va escriure:

El Idioma Catalán en Caspe. Año 1594: Escrituras antiguas prueban se hablaba lenguaje catalán en esta villa, y he visto documento demostrativo de que la habla catalana fue la común en Caspe hasta las cercanías del año apuntado. Por este mismo tiempo [...].

La reculada del català en aquesta vila es deu buscar en la història: en el segle XVI convivia una població morisca amb una de cristiana (catalanoparlants), amb major proporció de la primera. Així va continuar fins el 1609, quan es va decretar l'expulsió dels moros i Casp va quedar majorment desocupada; fet que és possible que degueren aprofitar els veïns castellanoparlants de les poblacions més properes per a instal·lar-se, doncs la població dels segles XVI-XVIII va créixer contínuament. La llengua catalana va desaparèixer amb el temps davant de la pressió de la població castellana / aragonesa; cas semblant al de la ciutat sarda de Càller, on el català va desaparèixer davant la pressió de la llengua sarda, que era la més emprada.

En tot cas, l'onomàstica ens pot ajudar molt per a treure'ns de dubtes: el 20% dels cognoms de Casp i Chiprana són catalans, mentre que a Maella i Nonasp, viles catalanoparlants, arriben al 60%, cosa interessant quan els pobles situats a l'oest de Chiprana no arriben a més del 10% (veure el mapa de la zona).

Com una petita observació sobre el tema, s'ha de dir que molts veïns de Casp saben parlar la llengua catalana.

El Baix Aragó i la Matarranya:

Anteriorment s'han exposat els motius pels que el català és la llengua natural de les comarques del Montsià, Terra Alta i Matarranya, aquesta última a l'Aragó. La frontera catalano-castellana aquí és molt ben definida, però hi ha dubtes sobre si ha estat estable des de la reconquesta de la regió, o si s'ha modificat en perjudici del català. Examinem-ho.

Uns creuen que la frontera lingüística es deu a que la zona castellanoparlant més immediata a la comarca de la Matarranya va restar deserta fins que el 1189 Alfons I El Cast va concedir carta de repoblació a l'ordre militar de Sant Redemptor de Terol, que l'hauria repoblat amb aragonesos l'any 1194. Així, d'aquesta manera, la frontera no hauria canviat: la zona catalanoparlant (la Matarranya) era poblada anteriorment, mentre la zona deserta de l'oest va trigar més a repoblar-se. D'altres creuen que gran part del Baix Aragó fou de bon principi catalanoparlant; cosa lògica si pensem en:

A. Per a repoblar la resta de l'Aragó no-catalanoparlant, es van necessitar de bon principi colons de Navarra, Castella i Gascunya; però una vegada hi ha excedents aragonesos, aquests van acomplir amb el seu legítim establiment, afectant això la/es llengua/es parlada/es fent-les desaparèixer amb el temps, fins a ser substituïdes per l'aragonès... cas vàlid pels repobladors catalans del Baix Aragó, on la frontera catalano-aragonesa primer, i la frontera catalano-castellana després,

seria conseqüència d'aquesta doble repoblació (catalana al principi, aragonesa més tard); i que els pobles aragonesos que han conservat el català fins avui van ser on l'aragonesització fou menys intensa, i on l'element català va prevaldre; cas contrari dels pobles i viles del Baix Aragó castellanoparlant.

B. En els municipis de la comarca catalanoparlant de la Matarranya, la quota mínima de cognoms catalans és del 40% (com a Aiguaviva de Bergantès, 40%; La Cañada de Verich, 41%; Torrevelilla, 46%...) Tota la conca del Guadalop fins a Montoro de Mezquita, presenten un índex bastant alt d'entre el 20-40%; aquest índex es troba també resseguint després la frontera entre València i Aragó, però això ja és un altre tema apart. De tot això, hom pot treure la conclusió que els pobles i viles de la província de Terol repoblades per catalans, són aquells on s'ha conservat des d'un 20% de cognoms catalans en amunt; els pobles que han conservat la parla catalana fins avui en dia, són aquells on els catalanoparlants van ser, o són, majoritaris respecte als repobladors aragonesos: la línia fronterera entre els pobles amb majoria aragonesa o de majoria catalana, és l'actual frontera lingüística; o la frontera del 40%.

L'índex onomàstic doncs, pot ser una prova de l'antiga catalanitat medieval en una regió bilingüe. Cercant al llistí telefònic de la Província de Terol, es poden obtindre els següents resultats de cognoms catalans: poblacions de la comarca de Terol entre Terol ciutat i la Sierra de la Lastra / Sierra de Sollavientos / Penarroja: Ejulve 10%, Palomar de Arroyos 5%, Jarque de la Val 8%, Hinojosa de Jarque 9%, Aliaga 5%, Cobatillas 10%, Camarillas 12%, Villarroja de los Pinares 10%, Aguilar del Alahambra 13%, Jorcas 10%, Caudé 10%, Allapuz 4%, Gúdar 14%, El Castellar 7%, Alcalà de la Selva 8%, Valdelinares 3% i Linares de Mora 3%. Entre la Sierra de la Lastra / Sierra de Sollavientos / Penarroja i la

frontera amb València: Bordón 38%, Pitarque 20%, Villarluego 29%, Tronchón 27%, Mirambel 34%, Cañada de Benatanduz 18%, Cantavieja 28%, Fortanete 24%, La Iglesuela del Cid 40% i Mosqueruela 40%.

B. Documentació d'Alcanyís encapçalada en català de l'any 1278, i la carta de repoblació de la Freixneda (1256):

[...] són testimonis el senyor Ferran de Calaceit i Berenguer de Cardona. Nicolàs Tió notari públic de Calaceit [...] són testimonis Giralt de Roures i Miquel Farré, habitants de la vila d'Alcanyís.

En aquest document es fa referència a dos habitants d'Alcanyís, i tots dos tenen cognoms catalans i les conseqüències que d'això es poden endevinar: la llengua catalana era la pròpia d'Alcanyís com a mínim fins el segle XIII.

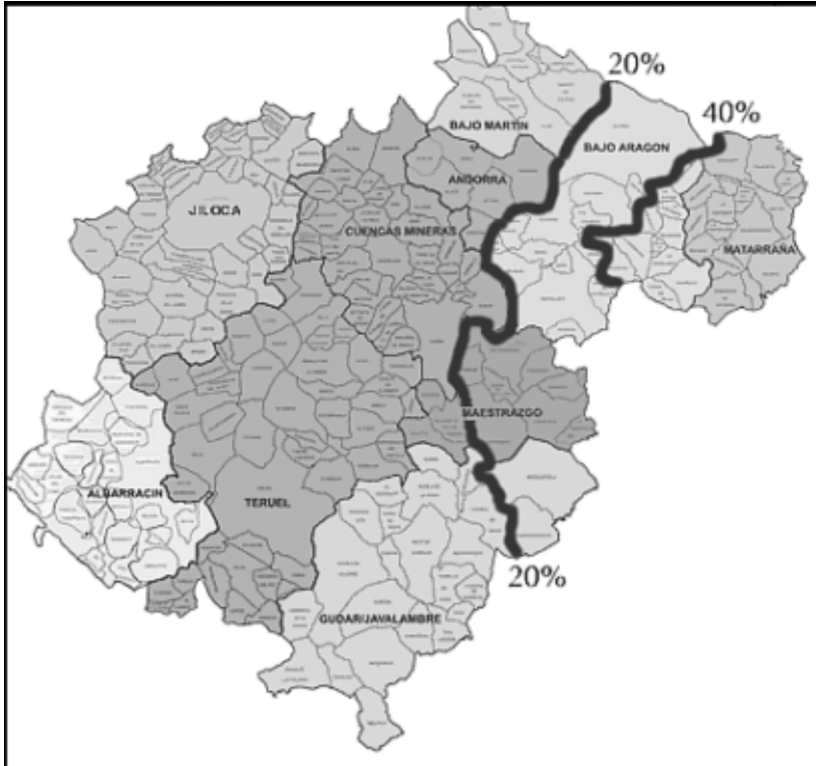
C. La Toponímia. Es poden trobar fàcilment en les conques dels rius Guadalop, Martin i Aguasvivas: *Castelseràs, Castellote, Las Parras de Castellote, Andorra (?)*, *Castelnou, Castel de Cabra, Fonfría, i Las Cuevas de Cañart*. A més: *Puente de Fonseca i Mas de Ferrer* (prop de Castellote), *Vall de Fresquera* (prop d'Alcorisa), *Puig Moreno* (entre Híjar i Alcañiz), *Vall de Ren* (a poca distància de Castelnou). S'ha de fer una puntualització sobre la catalanitat del primer grup, que es podria igualment deure a la nominació que feien els conqueridors catalans d'aquests pobles; o bé per que són reminiscències de la llengua substrat d'aquesta regió, el mossàrab. També podrien passar com a topònims catalans *Tozal, Debajo del Tozal* (a Escatrón); *Tozales* (a Alforque); i *Tozalete* (a Nuez de Ebro, en les rodalies de Saragossa). La raó per no considerar-los com d'origen català, és el fet que aquest

nom comú (*Tozal*) es fa servir a la Vall de Gistaín i a La Fueva de Tierrantona, llocs de parla aragonesa que han incorporat aquest mot català i que el deuen haver “exportat” fins a la comarca de Saragossa.

D. L’origen d’Alcañiz també podria ser catalana: **El Canyís*, i no és cap creença sense base, doncs a l’escut d’aquesta vila apareix una canya sobre fons blau.

Si ha conservat un bon català la comarca de la Matarranya, que de primer depèn econòmica i socialment d’Alcanyís; es deu per que depèn de l’àrea comercial de la ciutat de Tortosa, i igualment és per això que s’hi parla el mateix dialecte que el de la ciutat: el tortosí.

Comarques de Terol; la línia esquerra representa la frontera entre les poblacions amb menys del 20% de cognoms catalans de les que en tenen entre el 20% i el 40%; la línia dreta és la partició entre pobles castellanoparlants i els catalanoparlants, on endemés coincideix la divisòria entre les poblacions amb menys de 40% de cognoms catalans dels que en tenen un percentatge superior

VALÈNCIA, BALEARS I MÚRCIA:

Aquest estudi no inclou el procés de com el català es va expandir a València, les Illes Balears, Múrcia, i l'Alguer, ja que depengué dels repobladors; ni tampoc inclou les causes de per què ha reulat el català en alguns d' aquests països, doncs existeix un llibre que tracta sobre la reculada del català a la província d'Alacant (Montoya, 1986), tot conclouent que fins els segles XVII-XVIII les viles d'Oriola, Elda, Salines, Montfort i Asp eren catalanoparlants³³.

Així mateix, per a la regió murciana, Vicenç M. Rosselló (1975b, amb bibliografia), estudia el Llibre de Repartiment de Múrcia, on copsa que vora un 45% dels nous pobladors eren originaris de la Corona d'Aragó; també comenta que la *Crònica* de Ramon Muntaner (1325) descriu als habitants de la ciutat de Múrcia com "catalans" i que "*parlen de bell catalanesc del món*", cosa que va tindre certa continuïtat, doncs Sant Vicenç Ferrer encara els va predicar en català l'any 1411. D'aquesta presència catalana, quedarien termes de substrat com: *abocar, acibara* 'atzavara', *amerarse, ansa, arrapar, baladre, bambolla, barra*, 'maxil·lar', *bolchaca* 'butxaca', *buaña, cagarnera* 'cadenera', *calfarse, camal, capolar, charrar, chulla, corcar, corcón, correntía, destrío, estrí, embafar, embolicar, esclafar, escombrar, esparteña, filaíz* ('filadís de seda'), *forado, forca, fuchina* 'full', *futesa, gafete, grandaria, guipar, hilo palomar, magraneta, mamprendre, mancha* 'manxa', *mocar, nacha, naya, orri, paraula, pigota, pijo, plantaje* 'plantatge', *porchada, puncha, punchar, quijal* 'queixal', *rebuche* 'rebuig', *remor, robín* 'rovell', *rogle, rosegat, rosigar, rujiar* 'ruixar', *rustir, saín* 'saïm', *sostre, surero, sucha,*

---

33 Basant-se sobretot en processos judicials on alguns testimonis locals no sabien altra llengua que la catalana. Sembla ser que l'expulsió dels moriscos i la posterior recolonització castellanoparlant van ser les principals causes d'aquesta reculada, cas similar al de Casp doncs.

surtidor 'porta falsa', *taca*, *terretremo* 'terratrèmol', *tongada*, *traspol*, *trespol*, *veta* 'cinta'... Rosselló també va extreure un percentatge de cognoms catalans que quedarien d'aquell procés de repoblació, trobant que el 20% dels cognoms de Múrcia i el 25% de Yecla serien d'origen català (comptant també els que han castellanitzat, com Arnao, Barberán, Capel, Cerdán, Durante, Guillamón, Guirao, Palao, Puche, Pujalte, Reche, Reverte, Riquelme, etc.). Altres treballs han continuat aquesta tasca de redescobrir el passat català de Múrcia, estudiant el seu substrat català (Colomina, 1997 i 2000; Sempere, 1995), o bé estudiant els topònims que ha quedat (Montoya, 1995; Pocklington, 1988).

CONCLUSIÓ

La Filosofia de les Conclusions:

Una vegada ja coneixem el que ha determinat que es parli d'una manera o d'una altra, es pot veure com ha afectat la geolingüística comercial i la història el català-occità; de manera similar, també aquesta teoria és aplicable a d'altres llenguatges, i es pot aplicar al cas occità / Tolosa - francès / París: hom pot veure com les capitals de cada regió (Alvèrnia, Bourbounais, etc.), són d'una parla o de l'altra depenent de la proximitat a cada centre.

Com a gran conclusió, tenim que després de la desfeta de l'Imperi Romà, les ciutats capdavanteres que van quedar més ben parades van reunir una àrea comercial al seu voltant; a aquestes àrees, amb el transcurs del temps van convertir-se més que en una zona comercial definida, en una zona amb estrets vincles lingüístics. Es troba doncs, que les llengües neollatines es deuen sobretot a l'economia, al comerç primitiu...; més que a causa dels substrats lingüístics —com el cas occità-gascó, un abans de substrat celta-ligur i un altre amb un substrat aquitano-basc—: però no sols l'economia o el comerç va facilitar el naixement de llengües o dialectes, si no que també ha possibilitat el desenvolupament de la cultura, el folklore, la forma de pensar i d'ésser d'un poble, les ideologies, i tots aquells aspectes que solen ser catalitzades per les ciutats; d'aquesta manera, l'àrea comercial i la llengua comuna van afavorir l'aparició d'una ètnia, en afavorir els matrimonis entre els habitants de l'àrea comercial; i en conseqüència, la religió i la identitat... i fins i tot la mateixa nacionalitat, instrument per a estimar-se aquesta àrea comercial i tot el que conté, però

també serveix d'instrument per a defensar aquesta àrea comercial davant d'altres, doncs la competència externa representa un cert perill, doncs les nacionalitats (o àrees comercials primitives), no actuen en un pla d'igualtat, si no en una relació de competència comercial en temps de pau, o de dominador-dominat, fort - dèbil en temps de guerra (té quelcom de darwiniana tot això): si una àrea comercial no és en expansió... llavors és en retrocés, perjudicant l'economia i el progrés dels habitants d'aquesta àrea-nacionalitat, degut al parasitisme de la/es àrea/es o nacionalitat/s dominador/s.

Aquesta forma de relacionar-se les nacionalitats, ve reforçada en les seves personalitzacions: els estats. Aquests eren i són com el cervell de les nacionalitats i s'encarreguen de vetllar per la integritat i defensa de l'àrea comercial que dominen. Quan els estats es troben que, per raons històriques, dominen a una nacionalitat aliena, o part d'aquesta, el nou territori s'incorporarà dins de l'àrea comercial de l'ètnia -estat dominador-.

Per a subjectar aquesta nova font de riquesa, hi ha dos sistemes per a dominar-la: una, per la força, tot introduint exèrcits i colons fidels a la metròpoli (cas del Tíbet); l'altre sistema, més indirecte i eficaç, és substituir l'antiga nacionalitat per la dominant; i per tal d'aconseguir-ho, el nou territori passa de ser explotat a participar en peu d'igualtat en l'àrea comercial del dominant, aconseguint que els dominats estiguin interessats en molts casos en defensar la seva nova àrea, i de retruc, la seva nova nacionalitat (cas d'Alsàcia). Llavors, passa igual com en la formació de les àrees comercials neollatines (creades precisament d'aquest procés: Imperi Romà, imposició d'una ètnia); així, a través d'aquesta nova àrea s'introduirà la llengua, la cultura, la ideologia... i la nacionalitat; i no cal dir que aquest procés pot acabar fent

desaparèixer l'antiga àrea - identitat - llengua - nacionalitat. Hi ha casos tan extrems com el cas del català al Rosselló, gairebé desnaturalitzat; el cas del flamenc a Flandes, amb una gran quantitat de monolingües flamencs encara. Actualment però, aquesta substitució es pot ajudar suprimint l'ús i l'ensenyança de la llengua vella, amb la televisió, el servei militar, l'escolarització, la presència militar, etc.

Es per tot això que trobem casos com els polinesis que se senten francesos; o com el cas d'un veí d'Irún que se sent espanyol i basc, i a només 2 Km. un veí d'Hendaia, francès i basc.

Un altre exemple actual que demostra com les àrees comercials influeixen sobre la llengua-cultura, és el dels Estats Units - anglès. Ningú dubtarà que Catalunya depèn de la macroàrea comercial americana (enfrontada abans amb la soviètica, ara diluïda), ans bé, quina llengua estrangera s'estudia i es coneix més? Qui no sap de cultura americana? Quin lector no està vestit amb texans o amb una americana? Qui no menja i beu productes de la cuina "típica" americana: Coca Cola, hamburgueses, menjar ràpid, *ketchup*, patates fregides...? Qui no sent més música americana que sardanes? Quina moneda mana l'economia mundial? Quantes bases militars americanes hi ha a Europa? Quants se sentirien americans aquí, en el cas de que aquest veritable imperi fos imposat en els papers i en les duanes?

El cert, és que només motius polítics podrien explicar que fins ara ningú hagi fet una cosa tan simple com a comparar les gramàtiques històriques del català i de l'occità, comprovant llavors sense cap mena de dubte que el català té un origen occità. Potser és per por dels resultats, doncs pel nombre de filòlegs no ho serà pas, però el cert és que descobrir el nostre origen implicaria per a moltes persones un gran greuge: quin

sentit tindria llavors l'Espanya Plural ? Quin sentit tindria conuiuere amb canaris o asturians quan al nord es trobarien els nostres veritables germans ? No seria llavors més adient pensar en la gran nació que una vegada va somiar Prat de la Riba ?

En qualsevol cas, la gran conclusió que es pot desprendre d'aquesta obra, afecta especialment als Països Catalans: l'origen de la nostra llengua, caràcter, forma de pensar, cultura,... prové d'Occitània. No hauríem de negar, ni de renegar d'això; ans el contrari: hauríem de tornar a recuperar uns llaços de cultura i de llengua tallats per una dissortada història.

BIBLIOGRAFIA

Obres Generals:

ALEGRE, Montserrat (1991): *Dialectologia Catalana*; Ed. Teide S.A.

ATLAS UNIVERSAL CATALÀ; Enc. Catalana, 1983.

CANO, Rafael (director) (2004): *Història de la Lengua Española*; Ed. Ariel.

CATALUNYA ROMÀNICA; Fundació Enciclopèdia Catalana, 1995.

ENCICLOPÈDIA TEMÀTICA ARAGONESA; varis vol., Ed. Moncayo, 1987.

ENTWISTLE, William (1973): *Las Lenguas de España: Castellano, Catalán, Vasco y Gallego-portugués*; Madrid: Ed. Istmo.

EUROMAPA; varis plànols, Ed. Plaza i Janés, 1993.

GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA; varis vol., Enc. Catalana SA, 1986.

GRAN GEOGRAFIA COMARCAL DE CATALUNYA; varis vol., Fund. Enc. Cat., 1989.

HISTÒRIA DE CATALUNYA; Ed. Aedos, 1969.

LLEAL, Coloma (1990): *La Formación de las Lenguas Romances Peninsulares*; Ed. Barcanova S.A.

MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1976): *Los Orígenes del Español*; Ed. Espasa-Calpe.

NADAL, J.M. i PRATS, Modest (1982): *Història de la Llengua Catalana*; Edicions 62..

PONS, Jordi (1994): *Territori i Societat Romana a Catalunya*; Edicions 62.

SANCHIS GUARNER, M. (1982): *Obra Completa, I*; València:

Ed. Eliseu Climent.

ZAMORA VICENTE (1960 [1989]), Alonso: *Dialectología Española*; Ed. Gredos.

L'Origen del Català:

ALADERN, Josep (1903): *Lo Català: ¿es Idioma o Dialecte?*, Barcelona: Imp. de Vidal y Planuch [2na]

ALLIÈRES, Jacques (2000): "Occità, català i gascó: punts de contacte", *Paraula d'Oc* 1:7-17. [2na]

ATLAS D'HISTÒRIA DE CATALUNYA; Edicions 62 SA, 1995.

BADIA i MARGARIT, Antoni M. (1981): *Gramàtica Històrica Catalana*; Ed. Eliseu Climent.

BALENA i ABADIA, Pere (1993): *Els Musulmans a Catalunya (713-1153)*; Ed. AUSA.

BASTARDAS i PARERA, Joan (1992): "El llatí de la Catalunya romana i l'origen i formació de la llengua catalana", *Fonaments*, 8:99-116. [2na]

BEC, Pèire:

(1977): *La Llengua Occitana*; Barcelona: Edicions 62.

(1973): *Manuel Practique d'Occitan Moderne*; Paris: Editions A. i J. Picard.

BOFARRULL, Manel (1998): *Origen dels Noms Geogràfics de Catalunya*; Ed. Cossetenia.

BRAMON PLANAS, DOLORS (1998): *Nous textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya medieval (Continuació de l'obra de J.M. Millàs i Vallicrosa)*. Tesi doctoral dirigida pel Dr. Manuel Riu i Riu, Universitat de Barcelona.

BRUGUERA, Jordi (1985): *Història del Lèxic Català*; Enciclopèdia Catalana.

CALAFORRA, Guillem (1998): *Wilhelm Meyer-Lübke i Das Katalanische: introducció i traducció*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [2na]

CANTALAUUSA, Joan de (2002): *Diccionari General Occitan a partir dels parlars lengadocians*, Edicions Cultura d'Òc [2na]

CÀTARS I TROBADORS. OCCITÀNIA I CATALUNYA: RENAIXENÇA I FUTUR. Barcelona: Departament de Cultura Generalitat de Catalunya, 2003 . [2na]

CHAMBON, Jean-Pierre & GREUB, Yan (2002): "Note sur l'âge du (proto)gascon". *Revue de Linguistique Romaine*, 66: 473-495.

COLOMINA I CASTANYER, Jordi:

(1992) "Relacions lingüístiques occitano-catalanes", *Actes du III Congrès International de l'Association Internationale d'Études Occitanes, I*, Montpellier, ps. 283-298 [inaccessible]

(2002): "El valencià dins l'espai occitano-romànic: paral.lismes lèxics i fraseològics", *Paraula d'Oc* 5: 7-26 [2na]

COROMINES i VIGNEAUX, Joan:

(1965): *Estudis de Topografia Catalana, I*; Ed. Barcino.

(1996): *Onomasticon Cataloniae*; Curial Edicions Catalanes.

DUARTE, Carles i MASSIP, M. Àngels (1992): *Síntesi d'Història de la Llengua Catalana*; Ed. La Magrana.

FERNÀNDEZ GONZÀLEZ, José Ramón (1985): *Gramàtica Històrica Provençal*; Universidad de Oviedo.

FORNÉS PÉREZ, Lluís:

(1993): "Occitans à Valence. Coïncidences phonétiques, morphologiques et lexicales du catalan occidental et de l'occitan moyen", *Estudis Occitans*, 13: 9-19 [inaccessible].

(2004): *El pensament panoccitanista (1904-2004)*, tesi doctoral dirigida pel Doctor Emili Casanova (Facultat de Filologia, Universitat de València) [2na]

GEOGRAFIA GENERAL DEL PAÏSOS CATALANS;

- Enciclopèdia Catalana, 1996
- GENERALITAT DE CATALUNYA: *Procés d'Independència de Catalunya (segles VIII - XI)*, 1989
- GILI GAYA, Samuel (1955): "Notas sobre el mozárabe de la Baja Catalunya", *VII Congreso Internacional de Lingüística Romànica*, II, Barcelona.
- HOCK, H.H. (1986): *Principles of Historical Linguistics*. Berlin/New York/Amsterdam.
- LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís:
 (1986): *El català a través del temps*. Barcelona: Llar del Llibre
 (1991): *El Català, Llengua Romànica*; Ed. Barcanova.
- MARQUÈS, Josep Maria (1994): *Concilis Provincials Tarraconenses*. Barcelona: Ed. Proa.
- MARTÍ i CASTELL, Joan (1996): "Significació Lingüística dels Usatges de Barcelona", *Estudis de Lingüística i Filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit, III*; Biblioteca Abat Oliba.
- MASSOT i MUNTANER, Josep (1985): *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. [2na]
- MÍNGUEZ, José María (1994): *La España de los Siglos VI al XIII*; Ed. Nerea.
- PRIMERES JORNADES DEL CIEMEN (Centre Internacional Escarré Sobre les Minories Ètniques i Nacionals) - Nationalia 1; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1977.
- QUI SEM ELS CATALANS DEL NORD?; Associació Arrels, 1993.
- RAFANELL, August (2006). *La il·lusió occitana* (2 vol.), Barcelona: Quaderns Crema [2na]
- REYNAL, Roser (1995): *Visigots i Musulmans*; Ed. Barcanova.
- ROHLFS, Gerhard (1960) *Diferenciación léxica de las lenguas románicas*, CSIC, Madrid.
- SISTAC i VICÉN, Ramon (2011): "Dels límits de concepte

lingüístic de mossàrab. A propòsit del romanç andalusí de la Catalunya nova", *Caplletra*, 51:143-155 [2na]

TAVANI, Giuseppe (1994): *Breu Història de la Llengua Catalana*; Edicions 62.

VIDAL, Joan C. (2008): *Los vínculos europeos del substrato íbero*; Barcelona: La Busca edicions, 2008.

VILAR, Pierre (1980): *Història de Catalunya (3 vol.)*; Barcelona: Edicions 62 .

La isoglossa septentrional

BADIE, Etienne (1986): *Historie du Capcir ou des Capcinois. Ou le long combat d'une communauté Catalane*; Prada de Conflent: Terra Nostra.

CARTE DE RANDONNÉES; varies, Édition Randonnées Pyrénéennes de l'Institut Geographique National, 1991.

COSTA, Jordi J.(1989): "Català i Occità a Tàrrac"; a *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de la Llengua i Literatura Catalanes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

FEDIÉ, Louis (1880): *Le Comte de Razès et la Diocèse d' Alet*; Carcassone.

GUITER, Enric:
(1966): *Atlas Linguistique des Pyrénées Orientales*; París: Centre National de la Recherche Scientifique – CNRS.
(1972): "La llengua del Fenollet abans del Tractat de Corbeil"; al *Boletín de Dialectologia Española* 48-51.
(1955): "Els altres Capcirs"; a *Actes del Setè Congrés Internacional de Lingüística Romànica*, p. 706-735.

HOLLE, Fritz (1908): "La Frontera Catalana a la França Meridional"; a *Actes del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* , Barcelona, p. 335-339.

LE PAYS CATALAN: *Capcir, Cerdagne, Conflent, Roussillon et les Fenouilledes*; Société Nouvelle d'Éditions Régionales et de Diffusion (2 vols.), Pau, 1983-85.

Les Reculades del Català: Catalunya - Aragó

ADELL CASTÁN, A. i MONTORI ESCALONA, Melchor J.:

(1985): *La Litera, Nuestra Tierra*; Ed. la Voz de la Litera.

(1988): *La Litera, Villas y Lugares*; Ed. la Voz de la Litera.

ALMERICH, Lluís (1988): *Origen i definició dels Cognoms Catalans*; Ed. Millà.

ALVAR, Manuel:

(1954): "Dos cortes sincrónicos en el habla de Graus", *Archivo de Filología Aragonesa*, 6: 7-75. [2na]

(1955): "Catalán y aragonés en las regiones fronterizas", en A. Badía, A. Griera, F. Udina (eds.): *Actas del VII Congreso Internacional de Lingüística Románica*. Barcelona, II, pp. 737-778. [2na]

(1976a): *La frontera catalano-aragonesa*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico [2na]

(1976b): "Un problema de lenguas en contacto: la frontera catalano-aragonesa", *Archivo de Filología Aragonesa*, 28-29: 23-37. [2na]

ARNAL PURROY, María Luisa:

(1994): "Hablas bajoaragorzas", en José M. Enguita (ed.), *Actas del III Curso sobre Lengua y Literatura en Aragón (siglos XVIII-XV)*, Institución Fernando el Católico, Zaragoza, pp. 287-310. [2na]

(1997): «La Ribagorza: una comarca de frontera lingüística», en María Luisa Arnal Purroy, Javier Giralt Latorre (eds.), *Actas del I Encuentro "Villa de Benasque" sobre Lenguas y*

- Culturas Pirenaicas : Benasque (Huesca), 16-20 de septiembre de 1996*, 39-64 [2na]
 (1998): *El habla de la Baja Ribagorza Occidental. Aspectos fónicos y gramaticales*, Zaragoza: CSIC-Institución Fernando el Católico. [2na]
- ARNAL, María Luisa & GIRALT, Javier eds. (1997): *Actas del I Encuentro "Villa de Benasque" sobre Lenguas y Culturas Pirenaicas : Benasque (Huesca), 16-20 de septiembre de 1996*, Zaragoza: Diputación General de Aragón.
- ATLAS GRÁFICO DE ARAGÓN; Ed. Aguilar, 1978.
- BABIA, Antoni (1997): *La franja de la franja. La parla de la Vall de Benasc, on el català és patués*. Barcelona: Empúries. [2na]
- CASANOVA, Emili (2001): "La frontera lingüística castellano-catalana en el País Valenciano", *Revista de Filología Románica*, 18: 213-260.
- COROMINES i VIGNEAUX, Joan:
 (1965): "La survivance du basque jusqu'au basse moyen âge (Phénomènes de bilinguisme dans les Pyrénées Centrales)", en *Estudis de toponímia catalana*, Barcelona, Barcino, vol. I, pp. 93-152. [2na]
 (1970 [1959]): "Els noms dels municipis de la Catalunya aragonesa", *Estudis de toponímia catalana*, II, Barcelona, Barcino, pp. 43-141. [2na]
 (1971): "El Català, Llengua a la Ribagorça"; a *Les Terres de Lleida en la Geografia, en l'Economia i en la Cultura Catalanes*; Barcelona.
- COSTA, Joaquin (1902): "Dialectos Aragoneses"; *Revista de Aragón*, 3.
- GALMES DE FUENTES, Álvaro (1983): *Dialectología Mozárabe*; Madrid: Ediciones Gredos.
- GARCÍA M., Luís (1989): *Història de la Espanya Visigoda*; Ed. Càtedra S.A.

GARGALLO GIL, José Enrique (2001): "La frontera catalano-aragonesa, el Aragón fronterizo de lengua catalana y otros romances de frontera", *Revista de Filología Románica*, 18: 189-211.

GIRALT LATORRE, Javier (2007-2008). "A proposito de la coleccion 'Toponimia de Ribagorza': un ejemplo inaudito en el ambito de estudio de los nombres de lugar de Aragon", *Archivo de Filología Aragonesa* 63-64: 215-241.[2na]

GRAN ENCICLOPÈDIA ARAGONESA, varis vol.; Unali S.L, 1981.

GRIERA i GAJA, , Antoni:

(1914a): "La Frontera Catalano-aragonesa"; a *Biblioteca de Filologia de la Llengua Catalana*, IV, IEC.

(1914b): "La Frontera del Català Occidental"; *Butlletí de Dialectologia Catalana*, Barcelona.

(1964): *Atlas Lingüístic de Catalunya*; Abadia de St. Cugat del Vallès.

GUIAS CARTOGRÀFICAS; varies, Ed. Alpina, Granollers.

GUIAS TELEFÓNICAS (provincies d'Oscsa, Terol, Lleida i Barcelona); editades per Telefónica de España, 1994.

HAENSCH, Gunter:

(1974): "Las Hablas del Valle de Isábena (Pirineo Aragonés)"; *Revista de Dialectologia y Tradiciones Populares*, 30: 295-314.

(1982): "Fronteras político-administrativas y fronteras lingüísticas: el caso de la Ribagorza catalanohablante", *Archivo de Filología Aragonesa* 30-31: 7-19. [2na]

LISÓN TOLOSANA, Carmelo (1952): "Chiprana, estudio etnológico", *Cesaraugusta* 11-12: 127-180.

MAPA DE GEOGRAFÍA Y CATASTRAL (escala 1:1.50000); varis, de El Ejército Español.

MAPES COMARCALS; de l'Institut Cartogràfic de Catalunya,

1996.

MASCARAY, Bienvenido (1994): *El Ribagorzano dende Campo*, Tafalla: Imprenta Ainzúa. [2na]

MASIA DE ROS, Àngels (1949): "La Cuestión de los Límites entre Aragón y Cataluña (Ribagorza y Fraga en Tiempos de Jaime II)"; *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, 12.

MONCLÚS i ESTEBAN, Joaquim:

(inèdit): *La Repoblació de la Comarca de la Matarranya*;

(exemplar a l'Arxiu Ardiaca, Barcelona)

(1983): *La Franja de Ponent Avui*; Barcelona: Ed. el Llamp.

(1999): *La catalanitat de la Franja de Panent. Crònica de 20 anys*. Barcelona: Thassàlia. [2na]

MORET, Hèctor (1994). "Un segle d'investigació lingüística a l'Aragó catalanòfon", *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 29: 223-239. [2na]

MOTT, Brian Leonard (1984): *Diccionario Chistavino-Castellano*; Zaragoza: Caja de Ahorros de Zaragoza, Aragón i Rioja.

NAVARRO, Antoni (1908): "El Català a-n el Ribagorça"; al *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Universitat de Barcelona.pp. 222-231.

PUEYO, Mercedes (1973): *El dance en Aragón*, Zaragoza: Heraldo de Aragón [2na]

RAFEL i FONTANALS, J. (1980): "Sobre el Benasquès"; en *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

RIZOS, Carlos A.: *Toponimia a la Baja Ribagorza Occidental* (tesi doctoral presentada a la Universitat de Lleida el 2001).

SALAMERO REYMUNDO, Francisco (1991). "Léxico peculiar de Torres del Obispo (Ribagorza): Semejanzas y diferencias con el castellano y el catalán", *Archivo de Filología Aragonesa*, 46-47: 223-232. [2na]

SAROÏHANDY, J. (1908): "El Català del Pirineu a la Ratlla d'Aragó"; al *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, pp. 331-334. [2na]

SELFA SASTRE, Moisès:

(1998): "Toponimia documental del Valle Médio del Ésera, I", *Alazet*, 10: 181-203. [2na]

(2001): "Estudio lingüístico de la toponimia del Valle Medio del Ésera (Huesca), I: Fonética i fonología", *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*, València, ps. 387-402.

(2006): "Estudio fonético-fonológico y morfosintáctico del habla del Valle Medio del Ésera (Huesca)", *Archivo de Filología Aragonesa*, 61-62: 165-184 [2na]

SISTAC i VICENÇ, Ramon:

(1985): "Prospeccions dialectals en una frontera lingüística: el ribagorçà a la línia Fonts-Peralta de la Sal", *Butlletí de Dialectologia Nord-Occidental*, 4: 5-17. [2na]

(1993): *El ribagorçà a l'Alta Llitera*; Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

(2003): "Informe sobre la llengua catalana a la Ribagorça", *Ripacurtia* 1: 141-172. [2na]

VIDALLER, Rafael (1989): *El Valle de Benasque*; León: Ed. Everest.

VÁZQUEZ OBRADOR, Jesús (2009): "Áreas lingüísticas modernas y antiguas en ribagorza: aportaciones de la toponimia", Lagüéns Gracia, Vicente, (ed.) *Baxar para subir*, Zaragoza, [2na]

VIDIELLA, Santiago (1907): "El Catalán en Caspe"; *Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón*, 4: 182.

VIII CONGRÉS INTERNACIONAL DE LA LLENGUA CATALANA; Àrea 7, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989.

Les Reculades del Català: País Valencià i Múrcia

ABAD MERINO, Mercedes (1994), El cambio de lengua en Orihuela. Estudio sociolingüístico-histórico del siglo XVII, Murcia. [2na]

COLOMINA I CASTANYER, Jordi:

(1997), "La influència del català sobre el castellà del Regne de Múrcia (segles XIII-XVII)", en J. Colomina (ed.), *Llengües en contacte als Regnes de València i Múrcia (segles XIII-XV)*, Alicante, pp. 221-275. [2na]

(2000): "El dialecto murciano como resultado del contacto lingüístico medieval castellano-catalán", *Estudios de sociolingüística: Linguas, sociedades e culturas*, 1: 153-172 [2na]

MONTOYA ABAD, Brauli:

(1986): *Variació i Desplaçament de Llengües a Elda i Oriola Durant l'Edat Moderna*; Institut d'Estudis Juan Gil-Albert.

(1995): "Toponímia d'estrat. El cas del català a Múrcia", en V. Mª Rosselló & E. Casanova (eds.), *Materials de Toponímia*, Valencia, pp. 1035-1059. [2na]

POCKLINGTON, Robert (1988), "La influència catalana en la toponímia de l'Horta i el Camp de Múrcia", *Miscel·lània d'Homenatge a Enric Moreu-Rey, III*, Barcelona, pp. 43-62. [2na]

ROSSELLÓ i VERGER, Vicenç M.:

(1975a): "Múrcia, un país català frustrat?", Editorial Montblanch-Martin ed., *Miscel·lània Pau Vila*, pàgs. 375-386

(1975b): "Murcia, Valencia y Cataluña, ensayo de Geohistoria", *Estudios Geográficos*, 140-141: 1047-1067. [2na]

SEMPERE MARTÍNEZ, Juan A. (1995): *Geografía lingüística del murciano con relación al substrato catalán*. Murcia: Real Academia Alfonso X el Sabio [2na]

Web sites

Associació d'Occitanòfils Valencians (AOV):

www.oc-valencia.org

Centre d'Agermanament Occitano-Català (CAOC):

www.caoc.cat